

УСПЕШНАЯ ПОЛИТИКА

Мейвис Куаффи

Агресија

Нашу енергетску основу чине две животне силе – агресија и сексуалност. Агресија се не сме обуздавати већ је треба искористити на дозвољен начин у различитим активностима, од једноставног ударања чекићем, играња фудбала, па до најприкривенијих, "цивилизованих" облика њеног испољавања: дириговања великим оркестром или "мудрог" понашања на послу. Хормони су разлог што дечаци (мушкарци и мужјаци уопште) имају потребу и испољавају више агресије (нарочито телесне) од девојчица, односно, жена.

Важно је да на самом почетку социјализације (између прве и треће године) дете научи да испољава инстинктивну агресивност тако да при томе не повреди себе, не повреди друге и не уништи туђе власништво. Ако већ од друге године па надаље, родитељи детету дају на знање да су то понашања која стално треба избежавати, мало је вероватно да ће имати озбиљнијих проблема са агресијом своје деце.

Тобожања агресија према другим људима је честа карактеристика деце између шесте и дванаесте године, посебно код дечака. Верујем да је неопштено ограничити децу природни развој маште када замишља да је свемогући контролор целог универзума или онај ко одлучује о животу и смрти, тако што ћемо им ускратити играчке као што су пушке, пиштољи и друго оружје (ако га највише желе баш у овој етапи свог живота).

(Видети такође: Понашљивост (95), Сажање (119), Силе цијство (126), Туча (130).)

Алергије

Алергијске реакције као што су осип на кожи, екдеми, алергијска кијавица, астма, сматрамо покушајем тела да се бори против отровних материја. Међутим, опште је прихваћено, како код стручњака тако и код лаика, да психолошки стресови појачавају алергију, а можда су чак и њени примарни узроци.

Сви смо изложени психолошким стресовима, али су неки људи, изгледа, својом конституцијом предодређени да реагују на стрес алергијом, док други реагују анксиозношћу или раздражљивошћу. По мом мишљењу, ако је особа "алергијски тип" медицинским третманом може се потиснути алергијски одређену материју, али ће се појавити друга алергијска реакција тела на другу материју. На пример, дејци осип може нестати када дете престане да једе јагоде и парадајз, да би се убрзо појавила алергијска кијавица на траву док бере цвеће. Мислим да је прихватљиво тврђење да су нека деца склона да буду "алергијски типови". Много је боље тако прићи проблему него отићи у другу крајност и на пример, чистити кућу до последње трупчице прашине. Овакви екстремни напори, често су само непотребно губљење времена и енергије и показатељ су јаке анксиозности дететових родитеља. Та анксиозност се неизбежно преноси на дете па се тако само повећавају његове алергијске реакције.

По мом мишљењу, уколико алергија код деце представља комбинацију телесних и психолошких карактеристика, вероватно се најефикасније лечи одласком на консултације код лекара коме је специјалност хомеопатија (лечење болести са врло малим дозама лекова који код здравих особа изазивају симптоме као да су болесни; прим. прев.). Он ће лечити "целу особу", а не само телесне симптоме.

(Видети такође: Астма (21), Болест (24), Забринутост око деце (38).)

Анксиозност

Анксиозност је *ирационални страх*. Када смо рационално уплашени реагујемо на прави начин ако нешто или неко стварно прети нашем здрављу. Када смо анксиозни, реагујемо као да нам нешто прети, а тога нема. Давно, када су људи

живели у цунгги и када се свако бринуо само за себе, многи страхови су били рационални. У модерном животу је највећи број страхова – ирационалан.

Анксиозност код деце (или одраслих) се најбоље разрешава – или барем смањује – креативним приступом, а не занемаривањем. На пример, ако се дете боји пса, зашто не рећи: "Истина је да неки пси уједају, али је већина њих доброћудна. Мислим да је баш овај доброћудан! Види га како маше репом док га милујем. Хајде, и ти га додирни."

(Видети такође: Забринутост око деце (38), Магично мишљење (66), Страх (130), Фобије (142).)

Апетит

Видети: Храњење (145).

Астма

Астма је често алергијски условљена и најчешће престаје у пубертету. Ова болест је такве природе да често јако уплаши и родитеље и децу. Родитељи треба да сакрију сопствену анксиозност (онолико колико је то највише могуће), јер њихов страх појачава страхове детета а тиме и јачину астме.

Међу лекарима и психотерапеутима постоји велика сагласност да је *појачана агесија*, осим телесне алергије, важна узрочна компонента астме. Неки спортови, а нарочито они који укључују трчање, често помажу оздрављењу. Родитељи треба увек да се саветују са лекаром да ли је та врста активности лековита за дете.

(Видети такође: Агесија (19), Алергије (20), Анксиозност (20), Болест (24), Забринутост око деце (38).)

Аутизам

Аутизам је изузетно тешка психолошка болест која се обично јавља између прве и треће године и њен главни симптом је дететова *неспособност да успостави било какав (посебно емоционални) контакт са другим људским бићем*. Не треба

посебно истинити дубоку узнемиреност родитеља када примете овај поремећај код свог детета.

Далеко смо од открића шта је узрок аутизма, мада је очигледно да је резултат комбинације урођених предиспозиција и неких локализованих специфичних оштећења мозга која су се догодила у току тешке (обично прве) трудноће (а можда је повезан и са давањем кисеоника при рођењу бебе). Сви случајеви нису тако страшни, иако је могућност за оздрављење мала. Отприлике половина аутистичне деце стекне моћ говора, тако да се велики степен излечења може постићи терапијом "модификације понашања".

Б

Бирање

Немојте, у име добре, правити грешку којом ћете довести дете до потпуне збуњености или чак и до хистерije, дајући му више могућности за избор него што је способно да прихвати. Напашта претерана доброта и деце психоношко зравље често не иду једно с другим. Одраслима је јако тешко да прихвате чињеницу да истините више од минимума потребних могућности за бирање, код деце изазива страшни слом живаца. Искуство наглаже да је најбоље детету млађем од две и по године не *давати могућности бирања* (посебно када је у питању храна). Чак и неколико година касније, када му будимо сладолец, треба понудити само "ванилу или чоколаду?", а не "ванилу или чоколаду или јагоду?"

Бог

Било да бог постоји или не, људи су били принуђени да га измисле убеђујући себе да бол и смрт (као обавезни пратиоци наше судбине) имају значење и вредност ван домаћаја нашег схватања, а све уз самоутеху да ће "ипак све на крају бити добро". Одрасли могу да буду атеисти, агностици, цинци, nihilисти... или било шта друго што чини бога сувишним, али због своје деце морају да пруже позитиван и оптимистички став према живљењу а *нико* песимистички и негативан.

Бог, како га деца замисљају, има путу белу браду, седе на небеском престолу, силно је задовољан, реалан – сјајан родитељ који непрестано посматра децу, чак и онда када у *екстремним ситуацијама* њихови умови родитељи то не могу да чине. Причајте вашем детету о богу – без икаквих сумњивих

квалификација, без обзира што сте нерелигиозни - због дететове дубоке психолошке потребе за њим. Касније ће ваше дете имати много прилика да га се отараси, ако то буде желело, али му сада док је мало не ускрађујте нешто што може допринети да читав његов свет буде добронамеран и potpun.

(Видети такође: Добро и зло (32), Страх (130).)

Болест

Неизбежно су сва деца подложна прехладама, упали грла, упали уха и другим инфективним дејним болестима док не стекну одређени имунитет који многи одрасли већ имају.

Када је дете болесно (било да је та болест лака или тешка), родитељски став према болести може да има значајан утицај на брзину дејег опоравка и на понављање те болести у будућности.

Не може се порећи да су бактеријске и вирусне инфекције "старне" и да су нека деца конституционално много подложнија инфекцијама него друга, али је истина да и психолошко стање сваке особе има важну улогу у склоности према инфекцијама и одређивању брзине излечења. Деца (и одрасли) коју су родитељи *храбрили* да буду болесна тако што су им посвећивали више пажње и давали знатно више љубави када су болесна, него када су здрава, подложнија су разним болестима и дуже се опорављају. Родитељи могу прикривено саопштити детету да више уживају у љубави и неговању када је болесно, него што уживају у љубави и неговању када је здраво и релативно независно. Свако дете које прими овакве (скривене) поруке, постаће убеђено да може добити више љубави када је болесно (и зависно) и зато ће *било* чешће болесно него многи други људи.

Приметила сам одређене, недвосмислене доказе утицаја душе на телесну болест код једне од мојих ћерки између њене осме и десете године. Наше суседи су имали ћерку истог узраста и њих две се нису много волеле, али су због друштвених обичаја позивале једна другу на рођендане. Три године узастопно, баш на рођендан суседове девојчице, моја ћерка се будила са упалом грла и температуром. Доктор је потврдио да је имала "праву" упалу грла и "праву" температуру која је на сцигледан начин оправдавала њен изостанак са рођендана.

Тело и душа су у свима нама нераскидиво везани и треба бити свестан чињенице да је "болест" (енгл. *disease*, прим. прев.) у ствари невоља (енгл. *dis-ease*, прим. прев.).

(Видети такође: Зависност од родитеља (39), Пружање утехе (107), Храброст (145).)

Болничко лечење

На сву срећу, у последњих двадесет или тридесет година, друштво је постало прилично свесно да одвајање детета од мајке, посебно обавезно вишедневно болничко лечење, изазива код њега велике трауме. Зато је у данашњим условима омогућено мајци да остане са дететом у болници и ноћу. Овако би увек требало да буде, али није могуће када мајка има и другу децу о којој треба да брине. Иако је дете наизглед лако прихватило хоспитализацију, родитељи морају да имају на уму да је одвајање од мајке много, много болније за дете него било који медицински (или хируршки) захват, пошто одвајање ремети дејче психолошко здравље.

Пракса показује да је најмудрије избећи било какву хоспитализацију детета, ако није неопходна и ургентна, пре његове треће - а најбоље и пре шесте године - јер је тек тада способно да поднесе неколико дана раздвојености од своје мајке без јаког, тешко поправљивог, психолошког стреса.

(Видети такође: Анксиозност (20), Напуштање (76), Одвајање (86), Страх (130).)

Брига о деци

Родитељство, нарочито материнство у предшколском добу, је најтежи посао на земаљској кугли, посао који од свих других обавеза највише ипршљује. Без обзира да ли је мајка запослена или не, мора (и има право) одређено време да посвети себи, одмарајући се од детета, да би одржала своју општу стабилност и задовољила сопствене потребе.

Дете до две године мајка може оставити са оцем или неким блиским рођаком који га јако воли (на пример, баком). Када ово није могуће, нека га чува само особа коју дете доживљава као занста предвидљиву и поуздану.

Од друге до треће године дете уме по неколико сати дневно да ужива у игри са другом децом коју познаје. Ако је ту мајка неког детета, оно ћеће ни осетити одсуство сопствене. Од тренутка када дете прихвати и заволи нове особе, мајка своје слободно време коначно може да испуни оним за чим свим срцем жуди: да чита књигу, иде у куповину, одлази у купатило или само посматра звезде – али у миру.

Од треће године дете треба да проведе извесно време без мајке, јер постаје право друштвено биће. Мајци и детету од треће до пете године живота током недеље је потребно четири до пет полудневних дететових борака у вртићу, како би идеално била испуњена потреба њихове развојности.

(Видети такође: Запослене мајке (41), Одгајање (86).)

Будност

Већина мале деце жели дуго да буде будна, хоће касно да иде на спавање и рано да устане, супротно жељама њихових родитеља. Типично за тинејџере је да криптирају своје родитеље тиме што не желе да устају до поподнева. Избегавање спавања код мале деце и дуго спавање код тинејџера је нормална развојна појава.

Будност очигледно уморне деце у току дана указује на неку психолошку невољу која се јавља при одласку на спавање и њу треба открити, разумети и превазићи. Она је често само знак незадовољства којим дете исказује потребу за већом, брижњивом пажњом својих родитеља нето што је уобичајено добија.

(Видети такође: Проблеми спавања (105).)

В

Вегетаријанство

Данас је доброволно вегетаријанство, због моралних или политичких убеђења, веома модерно и често се допада деци у пубертету. Тиме испуњавају два циља: усмеравање свог пробубеог моралног и политичког идеализма којим (исправно) пркосе родитељском (месождерском) начину живота, и вадажеће сигурности и склада у свом антиконформизму.

Поштујте идеализам ваше деце, али инсистирајте да узимају замену за витамин Б (који им је неопходан; мада то не важи за одрасле вегетаријанце).

Ипак, припазите да прихватање вегетаријанства код вашег детета буде из здравих разлога. Ако и даље, упркос вашних уверавања да му месо неће шкодити, инсистира на свом стању, схватите то као знак да је у некој озбиљној неприлици. Ову његову невољу треба открити и лечити.

(Видети такође: Одгајање узимања хране (анотекста петгоса) (85), Храњење (145).)

Временски размак рођења деце

Посматрано психолошки, идеалан временски размак рођења деце је он три до шест година, јер је толико времена потребно да се природно развију дететове способности за *негујућу* (то јест *родитељску*) љубав, тако да старија деца у односу са бебом могу вежбати и развијати своје старатељске вештине.

Највећа препрека да дете млађе од три године лако прихвати бебу у породици је та што још није довољно разумно да би било вољно или спремно да нешто своје дели са другима (осим са огромним труљењем). Када се беба роди, од старијег детета се

тражи да са њом подели - и то великодушно - најдрагоценију ствар у животу, мајчину несебичну љубав. Зато је обавеза мајке која има дете млађе од три године и бебу да уважи ову реалност, тако да у првим месецима бебиног живота старијем детету, коме је то потребно и које то с правом тражи, пружи што је могуће више нежне пажње због љубоморе коју показује према беби. Никад не тражите од детета млађег од три године да се диви, излаз чак да примећује бебу; дете је сигурно примећује и без ваших напомена а његова природна осећања према њој су агресивно непријатељство и љубоморни бес. Схватите ваше дете, дајте му дозволу да испољи природна осећања и будите задовољни ако постигнете да не узнемирава бебу.

Као што није добро од детета млађег од три године тражити да покаже нежност према другом детету или да радо са њим (или са било ким другим) нешто подели, тако је добро и неопходно за здрав дећи развој од треће до шесте године да дете постављамо у ситуације када мора да покаже љубав и подели нешто са другима, што ће само појачати његове природне способности да воли и дели. Млађи брат или сестра су идеална прилика за то. Најмлађем детету у свакој породици (као и једнину) у узрасту од три до шест година је потребан кућни љубимац коме ће несебично поклањати љубав и нежност.

(Видети такође: Дељење са другима (30), Јединица (49), Кућни љубимци (58), Љубомора (63), Последњи рођења деце (114).)

Говор

Видети: Матерњи језик (67), Тепање (135).

Грижење ноктију

Пре свега, грижење ноктију треба сматрати симптомом опште анксиозности детета чији се узрок, ако је то могуће, мора пронаћи и разрешити. Ако закључимо да је ова појава само (престала) навика, уз деће допуштење, може помоћи течност (прави се у алогтеци) којом се може нокат прста који дете гризе.

(Видети такође: Анксиозност (20), Компулзије (53), Навике (73).)

4

Делнквенција

Делнквенција подразумева аморално владање и уобичајени је сингитом природног и здравог пркоса у пубертету. Чинећи неки преступ, дете често (углавном несвесно) тестира моралну строгост својих родитеља и јакo је захвално за озбиљну заштите-ресованост и бес којим изазива његов преступнички чин. Обично је ово све што је потребно да дете више никада не понови исто дело.

Делнквентно понашање пре или после пубертета је знак дететовог озбиљног емоционалног и (или) моралног поремећаја и зато му је потребна психотерапеутска помоћ.

(Видети такође: Од дванаесте до шеснаесте године (12), Контрола (54), Крађа (56), Морал (69).)

Дељење са другима

Поделити са другом особом нешто што имамо је противно урођеној себичности која карактерише сва људска бића. Не треба се гнушати дететове изјаве – као ни одраслих – "то је моје", јер је она показатељ здравог препознавања права својине и значи да схватамо како и други имају право да не деле оно што је *њихово*. Али, социјализација с правом захтева да поне-кад превазиђемо нашу урођену себичност. Парадоксално је да се код детета, код кога су родитељи поштовали изјаву "то је моје", после неког времена, (од четврте године на нацдаље), јави да спонтано и с много љубави дели нешто са другима.

У суштини, ми смо данас спремни да поделимо са другима оно што имамо једино ако би други за узврат били вољни да сутра са нама поделе нешто што они имају. У свакој прилици

када је дељење са другима неопходно или прикладно, трудите се да у његовом темелу буде *поштовање*. Добар начин да деца поделе чоколадни колач је да једном детету даде право да га подели, а другом детету право да бира које ће парче узети.

(Видети такође: Плуемитност (96), Посезивност (98), Прак-випа понашања (99).)

Депресија

Депресија је осећање особе да није вредна туђе љубави и зато на најдубљем нивоу она не цени себе. То је доживљај правинне коју треба испуњати осећањем да вас неко воли и поштује, односно, да сте другом потребни онакми какви јесте. Депресија је често повезана са смрћу јако вољене особе, а може бити изазвана и страхом од сопствене смрти.

Деца могу бити депресивна, исто као и одрасли, али то не умеју да опишу онако како то раде велики. Путотрајно, тихо повлачење од активности или од других људи, указује да је дете, можда, депресивно и да му је потребна љубав да би *враћило добро расположење*. У том настојању, телесна и вербална испољавања привржености имају непрорењиву улогу. Када не постоји очигледан, приметни узрок деце депресије (као што је смрт вољене особе или неког љубимца) или када оправдана депресија постаје све јача током недеља и месеци, треба се обратити за помоћ психотерапеуту.

(Видети такође: Од шесте до дванаесте године (11), Жалост (36), Напуштање (76), Овајање (86).)

Дислексија

Дислексија је појам којим се описује појава "неумећа изра-жавања" која омета дете при учењу читања, писања и говора, иако је оно нормалне интелигенције. Још увек постоји велика разлика у мишљењу лекара и психолога да ли је дислексија искључиво телесни поремећај (повезан са одређењем, али сла-бим општењем мозга) или је само психолошка болест.

Ако посумњате да ваше дете има дислексију, тражите јасну дијагнозу и одговарајућу помоћ, али будите опрезни и никако

му не реците да је болесно, јер тиме може да опразда своје слабе резултате и избегне све што прати здраво такмичарство.

(Видети такође: Болест (24), Такмичарство (134), Урођене и стечене мане (137).)

Дисциплина

Главни циљ подмишљања је здраво дисциплиновање детета. Дисциплиновање и подмишљање су облици "ако ... онда". Подмишљањем кажемо: "Уради ово што ми прија и ја ћу урадити оно што теби прија". Дисциплиновањем саопштавамо: "Ако ти урадиш нешто што ми не прија и ја ћу урадити нешто (слично) што теби не прија." Кључ за дисциплиновање детета на фин начин (никако окрутан) налази се у казни која одговара (може бити и мања, никад већа) учињеном лошем делу. Ако вас дете уштакне или штакне, вратите му истом мером; ако се дете упорно игра нечим ломљивим, како сте му рекли да то не ради, па играјући се разбије предмет, покажите валцу осветољубиву љутњу тако што ћете зграбити његовог меду и лупити га о под. Тречуто, дете ће бити стварно јакo збуњено због осветничког става "око за око, зуб за зуб", али ће исто тако сасвим добро разумети значење ваше љутње и прави смисао правде.

Шлепкање руком или нека друга казна којом показујете своју супериорну снагу над дететом, може бити много сврсисходнија и мање збуњујућа за дете, али дугорочно, од овог акта оно ништа не добија осим доживотне предиспозиције да осећа огорчење и љутњу према свим људима које сретне у животу, а који имају одређен ауторитет над њим.

(Видети такође: Заброне (37), Казна (51), Контрола (54), Подмишљање (96), Шлепкање (149).)

Добро и зло

Један тако апстрактан концепт, као што је "добро насупрот зла", је појам који се развија врло рано у људском духу. Он нас оспособљава да дамо смисао болу који доживљавамо од самог рођења, а који представља нешто фундаментално "лоше". Мало дете процењује да нови доживљаји могу бити "добри" ("што ми пружа пријатност") или "лоши" ("што ми доноси бол"), много

пре него што је способно за моралне судове који су типично повезани са "добрим" и "злим" у размишљању одраслих.

Када разматрамо добро и зло, одговорност родитеља је да увери дете да код људи и у свету и поред постојања "зла" (које изазива бол), превладава "добро" (које изазива пријатност). Генијално је родитељски задатак пренети све ово малом детету на "правни" начин. На пример, тек проходало дете је у праву што се боји мора алк неког пса и одрасли који код њега покушава да порицањем потенцијалног "зла" превазиђе ову врсту страха, говори једну лаж. Тиме ће код детета изазвати склоност ка општој сумњи и неверици и посебно ће му створити предиспозицију ка виђењу "скривеног зла" у многим стварима које чује и види око себе, чак и ако му први утисак говори да је нешто "добро".

Плашљивост од новог доживљаја који може да изазове бол, у почетку треба поправити као интелигентно реаговање детета. После тога, родитељ треба искрено и уверљиво да покаже својим неулашеним понашањем да је дејчи страх без основе или да се, ако постоји нешто "лоше" што изазива страх, то може одстранити, а сигурност постићи примереном опрезношћу.

Бајке и приче су традиционални извори дејчеј сазнања о "добру и злу" и доживљавања "доброг" као нечега што на крају увек побеђује.

(Видети такође: Бог (23), Магично мишљење (66), Плашљивост (95), Смрт (127), Страх (130).)

Дозволе

Дозволе су супротне забранама. Родитељи преносе дозволе детету својим ентузијазмом. Мада експлицитно и вербално давање детету разних дозвола има својих вредности, ипак је родитељско-радовање (које не треба поддржавати речима) далеко моћнији извор трајне дејче способности уживања у животи. Дозволе су питање слободе дететовог емоционалног испољавања. Најлакше ћемо научити дете да ужива у разним активностима (кувању, читању, окопавању баште, гледању ТВ, игрању карата...) ако сами уживамо у тим пословима. (Истраживања су показала да је најважнији фактор лако наученог читања петогодишњака тај што је био сведок пријатности коју су родитељи имали читајући.)

Детету се даје дозвола за изражавање несрећних осећања ако се родитељи не стигу спонтаног испољавања жалости, љутње, разочарања, итд.

(Видети такође: Ономање (91), Осећања (родитељска) (92), Срећа (128).)

Другари

Пре треће године, деца не умеју емотивно да сарађују као међусобно једнака, са обостраном бригом и несобичношћу. У најбољем случају, она се опрезно играју једно с другим, а у најгорем, међусобно показују необуздано агресивно непријатељство.

У доба између осамнаестог месеца и треће године, дете постепено прavi прелаз од потпуне нарисодине окренутости самом себи, до способности да другим дружи праву љубав (а не само "љубав из користи"). Уобичајено је и здраво да у овој етапи деца у машти створе другаре са којима ће разговарати и вежбати за наступајућа права друштва која почињу тек са напредном трећом годином.

Немојте спречавати вашу децу у природном исказивању маштовитости. Понекад, можете и сами учествовати и уживати у њиховом разговору са замисљеним другарима, осим ако вам јасно дају на знање да на ту приредбу нисте позвани.

(Видети такође: Друштвеност (34), Машта (68), Приарженост (101), Пријатељи (102), Усамљеност (138).)

Друштвеност

Људска бића су по природи друштвена. Недавни експерименти са бебама он само неколико дана старости показују да много живље реагују на људски лик (или нешто што представља људски лик), него на било који други стимулус.

Међутим, тек око треће године дете стиче способност да заиста *реципрочно* реагује на друге људе. Све до тада оно "друге људе" разликује само по томе да ли испуњавају или не испуњавају његове нагоне и жеље.

Између треће и шесте године, дете стиче способност да искрено *бриње* о другима и да с њима *дели* нешто своје.

Између шесте и дванаесте године, типично је да се полови одвајају: девојчице више воле да су са девојчицама, а дечаци са дечацима. Овим дете учвршћује свој *полим идентитет* и учи како да, понекад, жртвује свој индивидуални идентитет у корист "*гилдског духа*".

Од пубертета па надаље, друштвеност постаје изразито сексуално мотивисана, мада се друштва између истих полова настављају на основу савјана и по сличности карактера.

Несексуално пријатељство деце, између шесте и дванаесте године, је неопходна претходница њихове способности да у животу остваре задовољавајуће пријатељство са особама супротног пола.

(Видети такође: Другари (34), Интимност (46), Приарженост (101), Пријатељи (102), Разговор са непознатима (110), Стидљивост (130), Усамљеност (138).)

Жалост

У целом нашем животу, жалост је природна реакција на губитак некога кога волимо. Зрело прихватање губитка је животни задатак који никад не постижемо у потпуности, јер знамо да постоји смрт на коју смо оправдано бесни.

Све до пете године, дете заиста није у стању да схвати шта је то смрт, нити уме стварно да воли другу особу. Зато ће губитак вољеног бића доживети као страшно напуштање, а не као нормално осећање жалости.

Око пете године, дете доживљава жалост слично одраслима и верујем да му треба допустити и охрабрити га да покаже свој бол у потпуности, чак и да буде на сахрани неког кога је јако волело. Многи одрасли су ми рекли да су и сада љути што им нису дозволили да присуствују сахрани вољеног рођака, док су били деца. Осећали су се спреченим да се природно ослободе своје жалости и на тај начин "употпуне" однос са особом која је умрла.

(Видети такође: Депресија (31), Напуштање (76), Одвајање (86), Смрт (127).)

Забране

Забране тестирају децу послушност. Оне га подсећају на чиницу да има мању моћ од родитеља што га (понекад) приморава да им пркоси здравом одважношћу.

Деце поковавање забранама најбоље се може повећати тако што ћете увек објаснити зашто му нешто браните. Објашњења моћно делују на слабљење жеље за пркосом, јер му омогућавају да не доживљава забране као контролу у којој је оно "роб" а родитељ "господар". Мало дете не уме да схвати праве разлоге за многе забране које су му неопходно наметане, али ће бити задовољно за свако "зато" које му је уз забрану дато, ма како му објашњења деловала неразумљиво или чудно. Чак и оне забране које треба неизоставно дати деци, као што је "никад, никад не истрчавај на улицу" појачавају се уз "јер ако не пазиш, могу те ударити кола"; или "не, не можеш добити више ниједан колач, јер ће те јако заболети стомак".

Касније, од дванаесте до шеснаесте године и у адолесценцији, често је боље рећи детету "јер сам ја тако рекао", него да "паднете у његову замку" да исправљате о вашим забранама. Његова способност размишљања тада није ништа мања од ваше и може се догодити да побије ваше аргументе. Али ви знате (као што потајно и оно зна) да су садашње забране на којима инсистирате и које му намећете, питање емоција или морала, а та питања немају никакве везе са умовањем.

(Видети такође: Казна (51), Контрола (54), Невослушност (80), Опрезност (91), Покорност (97), Пркос (104), Противљење (107).)

Забринутост око деце

Бринути о некоме није љубав, као што на први поглед делује, већ је подмукли став пут мржње, који у особи за коју бринемо изазива страх за сопствено здравље, и намеће јој тешко бреме беспомоћне кривице због међусобне симбиозе у тој вези.

На несвесном нивоу, особа која хронично брине о другоме, у ствари, жели да се догоди оно чега се плаши особа о којој брине, чак и ако (и заиста ако) у том односу има *много* љубави и блискости. То значи да они који брину замерају особама о којима се брину то што су зависне од њих. Њихове потребе за зависношћу нису биле ни довољно ни на прави начин испуњене у детињству и тај недостатак љубави сада "надокнађују" прилежавњем другима којима су потребни да би их држали у ролству.

Деца су симбиотски зависна од својих родитеља и неизбежни су тренуци у којима су чак и најздрављи родитељи огорчени чињеницом да често морају да одустану од многих потреба и жеља у корист своје деце. Постоје и случајеви када је деце физичко и психичко здравље, као и њихова сигурност, оправдани узрок родитељске бригае, нарочито у туберкулези, оправак почиње да прави трубе и превремене покушаје одвајања од родитељске неге и контроле. Али мудри родитељ, постављајући одговарајуће границе дејој слободи, мора прихватити и допустити му одређене ризиканте потезе и изборити се са њима на најбољи начин.

Наравно, ви ћете лежати будни и забринути у пола два ноћу, јер је ваша петнаестогодишња ћерка рекла да ће доћи у поноћ. Али када коначно стигне кући, не устајте из кревета да бисте јој рекли: "Разболела сам се бринући за тебе...". Уместо тога је боље да се правите да спавате и тек изјутра кажете: "Не знам када си дошла, али сам се пробудила у пола два, а тебе још није било, а рекла си да ћеш доћи до поноћи. Знам да си способна да се бринеш о самој себи и у то верујем, али мислим да ти је познато да постоје и опасни људи који ноћу *нападају* и одрасле усамљене пролазнике, па имам право да ти укажем на моју природну забринутост за твоју сигурност. То нема никакве везе са твојом старошћу. Свако треба да буде одговоран према људима који га воле и брину за његову сигурност. Од сада па надале, ако те ишта спречи да дођеш кући када кажеш, очекујем да ћеш ми то јавити *пре* обећаног времена за повратак

или ћеш оставити телефонски број да те могу наћи, тако да безбрижно одем на спавање." На овај начин изазивате код детета искрено уважавање ваших осећања а не бојазан да је неспособно да се само о себи брине, а истовремено избегаваате кривицу према вама која би била последица ваше превелике бригае.

(Видети такође: Заштитивање (42), Опрезност (91), Само-стајност (118).)

Зависност од дувана и алкохола

Сва људска бића могу постати зависна од одређених супстанци. Никоме ко пуши цигарете не треба рећи да је страшно ролство бити зависник од дувана. Наравно, ово робовање је могуће избећи тако што никад нећемо пробати дуван, нити ћемо експериментисати са неком другом познатом материјом која изазива зависност, као што је на пример, алкохол.

Деца могу пушити или не пушити, опонашајући своје родитеље или прокосећи им. Прилично је могуће да су неки људи више од других генетски предодређени да постану зависници.

Обично је узрок зависности врло сложен као што је сложено и лечење. Најбоље што родитељи могу урадити је упозорити децу да избегавају понашања која могу имати за последицу несрећан живот, а зависност је једна од њих.

(Видети такође: Наркоманија (77).)

Зависност од родитеља

Нема много живих врста код којих младунци толико зависе од својих родитеља после рођења, као што је то људска беба. Осим тога, потребно је и много више времена, него било којој другој врсти, да људско биће постигне потпуну независност. Крајњи, биолошки условљен циљ родитељства је научити децу да буду потпуно независна, тако да их у животу не угрози раздвајање од нас, нити да их трајно повреди наша неумитна смрт.

Пријатно је и здраво, како за децу тако и за родитеље, када се одрасла деца повремено обраде родитељима за неки савет или за материјалну помоћ, али у исто време родитељи треба да

буду опрезни у пружању подршке или охрабрењу деце *поштре* за њима самима. Правни знак да је дете постигло здраву независност од родитеља је његова спремност да не станује више са њима. Негде око двадесете (а свакако око двадесет пете године) правилно одгајано дете би требало да се одвоји од родитеља, самостално да зарађује за живот и да се осећа одговорним за све своје дугове према другима.

(Видети такође: Забринутост око деце (38), Заштитивање (42), Напуштање (76), Несигурност (81), Оdlазак из породичног дома (83), Приличеност уз родитеља (102), Урођене и стечене мане (137).)

Завист

Завист, насупрот љубомори са којом се често погрешно поистовећује, јакo је лоша људска особина. Она почиња на два претпоставкама: "сигурно би ме учинило срећним када бих имао оно што већ има она друга особа" и "пошто друга особа има оно што ја мислим да би ме усрећило, мора да је срећнија од мене". Када дете испољи завист, требало би разоткрити ове две претпоставке у његовом мишљењу и размотрити шта значе. Обе претпоставке су погрешне: прва зато што "ствари" не могу усрећити људе, осим на кратко, а друга је двоструко погрешна, јер оно што једну особу чини срећном може бити сасвим различито од оног што усрећује другу особу.

(Видети такође: Љубомора (63), Ривалство (115), Такмичарство (134).)

Задиркивање

Задиркивање је начин ироничног показивања љубави. Под маском критичности, њиме се показују симпатије према свим особинама којима се отворено ругамо. Неки људи воле задикивање, док га други мрзе. Уопштено, деца (као и одрасли) која уживају у задикивању су некако емотивно спугана и не умеју да приме љубав када им се превише очигледно даје. Посма-трајући на исти начин, закључујемо да су деца (и одрасли) која мрзе задикивање, нервозна и да траже много више нескривене

љубави. Будите свесни и уважите чињеницу да ваше дете воли или не воли да га задикирују.

(Видети такође: Темперамент (135).)

Запослене мајке

Често и отац и мајка морају да раде да би обезбедили материјалну egzистенцију породице. Због тога многе мајке морају да раде убрзо после рођења детета. Та тужна ситуација ускрађује мајци испуњење њеног природног инстинкта - да буде главна у подизању свог детета. Ипак, то не значи да ће њено дете патити. Све док постоји довољно поуздана особа којој мајка може поверити дете на чување и која ће му пружити довољно негујуће пажње, његово детињство ће тећи природним током.

(Видети такође: Брига о деци (25), Одвајање (86).)

Затвор (тврда столица)

У одсуству телесне патологије, затвор је често знак да родитељи на арло неповољан начин примењују своју моћ према детету. Дечја способност контроле рада црева је симболичко, поносно освајање *аутономије* и једна од пријатности коју оно пружа мајци (и оцу). Оно дарује први "поклон" својим родитељима тиме што је обавио "посао".

Ако је затвор код детета психолошке природе, највероватније је резултат јаког отпора и одбране од родитеља који *превише контролишу* његово целокупно понашање, а посебно велики значај дају навикавању на ношу. Вероватно су такви родитељи и сами били превише контролисани, па су зато природно склони да оправдају своје поступке као исправне и умесне. Зато желим да укажем родитељима оне деце која пате од затвора да се искрено посвете разматрању могућности да су и сами били превише контролисани како би својој деци пружили благодет лакшег, слободнијег васпитања.

(Видети такође: Контрола (54), Навикавање на ношу (тоалет) (72), Покорност (97), Пркос (104), Самосталност (118).)

Односи између деце и њихових родитеља нису симетрични. Деца не могу ниједан разлог да буду захвална својим родитељима, док родитељи имају много разлога да буду захвални својој деци. Љубав и пажња коју родитељи дају деци су нешто што им припада већ самим рођењем. Деца уносе додатну радост и смисао у живот својих родитеља. Родитељи су својој деци дужни све, а деца нису ништа дужна својим родитељима. И да парадокс буде већи, родитељи који стварно воле своју децу и који их доживљавају као сопствену напругу биће после одређеног времена спонтано и искрено вољени од своје одрасле деце. Родитељи који очекују или траже захвалност вероватно ће, после одређеног времена, осетити огорченост своје одрасле деце која ће их избежавати.

(Видети такође: Кривица (57).)

Заштитивање

Као што многе животинске врсте инстинктивно заштитију младунце, тако и родитељ људске врсте (нарочито мајка) несебично заштитије своје новорођенче. Наравно, овај инстинктивни нагон је неопходан квалитет који родитељ треба да поседује при подизању беспомоћних и нејаких беба.

Мало по мало, и телесно и емоционално, беспомоћност уступа место све већој децој самосталности, а за постизање потпуне зрелости је потребно преко двадесет година. Главни задатак родитељства је тежак посао налажења праве мере у свакој предлазној етапи децеј развоја: од потврђивања и охрабрења децеј самосталности, до истовременог умиривања коју децу сигурност породиличног дома и родитељска заштита пружа љубави, када догађаји постају претешки да би се дете само изборило са њима.

Родитељи, као и сви људи, неминовно, с времена на време, наруше равнотежу и погреше тако што у одређеним ситуацијама или превише или премало заштитију своју децу. Сви смо с правом запрепашћени када видимо родитеље који занемарују своју децу тако што их пуштају да се сама боре у животу, али су многи људи слепи пред исто тако страшном грешком родитеља који, у име љубави, очигледно и јако, пре-

заштитију своју децу. Велика презаштитљеност је окрућена и психолошки је онеспособљавајућа за деце, као и јако занемаривање, јер се код детета на тај начин ствара подмукла беспомоћност. Дете може бити премало или превише заштитљено у односима са људима и са стварима. Постоје родитељи који су са великом брзином реаговали на најмању децуј телесну повреду, тако да су код њих створили хипохондрију, а здраво су их охрабривали да буду еластични у односима са другим људима. Постоје и родитељи који су презаштитили своју децу, тако да су их онемогућили у испољавању осећања, па су им деца емотивно "неиспменена", док су их на прави начин охрабривали да се не ослању на бол због лакше телесне болести или повреде.

На сву срећу, већина родитеља даје деци праву меру телесне и емотивне заштите и здравог "занемаривања" и свесна је својих повремених и неизбежних "људских" грешака када оду у једну или другу крајност. Међутим, већина уобичајено нежних родитеља је склона емоционалном презаштитивању деце, јер сами не могу да поднесу бол који осећају због бола који доживљава њихово дете. На основу мог психотерапеутског искуства, закључила сам да су ови родитељи психолошки много пропатили, јер су били изложени великом емоционалном болу у свом детињству и зато очајнички желе да поштеде своју децу. Пошто су емоционални и телесни бол нераскидиво део самог живота, родитељи имају много прилика да деце сопствене "ране", тако што ће храбро допустити својој деци да понекад и пате и да се поред тога брзо опораве и превазиђу бол. Допустите вашој деци да проживе неки бол у души, као и морнице на коленима. Сви имамо права на пуноћу живота која нужно укључује и бол и радост.

(Видети такође: Забринутост око деце (38), Пружање утехе (107), Самосталност (118), Храброст (145).)

Зноставање деце

Сажет приказ вечне истине да "трех очева пада на децу чак и кроз три или четири генерације" може се дати разматрањем зноставања деце. Деца која су искрено вољена одрастају у људе који воле и који су вољени, а такви су и као родитељи.

Злостављана деца одрастају у људе које други не воле, а вероватно постају и родитељи који злостављају своју децу.

Злостављање деце је зло које моћници назосе немоћнима, због потребе да одбране своје болесно "ја". Злостављање се може испољити преко телесне или психолошке бруталности, као и сексуалним контактима са децом. Овако нанета штета дететовом здрављу је вероватно доживотна.

Верујем, да је једини начин да се друштво отворено и успешно избори са самоодржавајућим ужасом који се зове злостављање деце да, од пете године па надаље, учимо децу о психологији међуљудских односа. Када и психолошка писменост буде цењена и обавезна у образовном систему као што је то случај са писменошћу и рачунањем, увидећемо да смо створили "вакцину" која успешно уништава појаву злостављања деце, баш као што смо се решили деце парализе и великих богиња.

(Видети такође: Агресија (19), Добро и зло (32), Купање (58), Љубав (62), Силецијство (126), Страх (130), Шљепкање (149).)

Играње

Што је за одрасле рад, то је за децу играње. Игра је главно средство за учење о свету, о себи у односу на свет и о себи у односу на друге људе. Играње за децу треба да буде изузетно срећан и значајан део живота као што одраслима треба да буде њихов посао.

Никад не сматрајте децу игру "само игром" и никада је немојте нагло прекинути, посебно ако су њом јако заокупљени (као што не бисте учинили одраслима, на њиховом послу). Уместо тога, поштујте приватност и занетост деце тако што ћете, на пример, одређено време *и*ре вечере или када морате некуда да кренете или када из било ког другог разлога морате да прекинете њихову игру, прво закуцати на врата, онда ући, а затим им се тихо обратити: "Извините, већера ће бити спремна за десет минута, зато завршите са тим што сада радите."

Извинјавање

Искрено извињавање је – као и права љубав – вештина која краси одрасле људе. Само они који воле и поштују себе (јер су од родитеља обилиато добијали безусловну љубав) могу стварно волети друге. Они који се осећају "добрим" (а тако се осећају јер су им родитељи дали много похвала) могу понекад искрено признати да су били "лоши" или "да су погрешили" и да се после тога извине. Ништа позитивно нећемо постићи ако тражимо од деце да механички кажу "жао ми је", јер тиме само припремамо добру основу за каснији пркосни отпор према извињавању, чак и када она буду способна да то ураде.

Искрено се извините својој деци када сте према њима нешто погрешили и она ће аутоматски стећи здраву вештину изви-

пазања када буду веровала да су нешто погрешили према другима (то могу да ураде тек када развију осећај моралности, између треће и шесте године).

(Видети такође: Непогрешивост (79).)

Имагинација

Видети: Машта (68).

Интелигенција

Видети: Материјални језик (67), Рационалност (108), Учење (140).

Интимност

Интимност је изражавање слободне, спонтане, искрене, нешкодљиве блискости међу људима. Она представља идеалну међуљудску везу, јер нам пружа највећу могућу срећу. Истовремено, интимност са другима нас чини изузетно осетљивим због могућег најдубљег бола који нам могу нанети ако би злоупотребили оно што знају о нама, а што смо им открили. Интимност укључује ризик, па се многи људи најчешће боје да ће их друга особа повредити или одацнити пошто их интимно познаје. Резултат овога је да се многи људи боје интимности и никад не допуштају другима да са њима буду блиски.

Зато укупна људска спремност да буду интимни са другима зависи од *поверења* у њихову добронамерност. Способност да се верује другима стиче се *безусловном родитељском љубављу* која је дата детету, нарочито у прве три године живота.

(Видети такође: Друштвеност (34), Инцест (46), Љубав (62), Одацнивање (84), Одајање (86), Правила понашања (99), Сексуалност (120), Чедност (148).)

Инцест

Инцестни табу је универзалан и сматра се да су његови корени биолошки. Изгледа да је људски род на неки нејасан начин схватио да укрупњање врста води већој еволуционој снази

него парење блиских врста или мешање сувише сличних гена. Из овог се може закључити да је нормално што људи осећају одвратност према идеји о браку блиских рођака. Занимљив је пример деце која су раста у кибוצима (колективне пољопривредне задруге у Израелу, прим. прев.) и која су била блиска и интимна са свом децом као са браћом и сестрама. Речено ми је да се, када су одрасли, никада нису међусобно венчавали.

Међутим, парадоксално је да су чланови наше најуже породице први објекти наших сексуалних жеља и да се инцестна маштања и напони догађају у свим породицама: између родитеља и деце, браће и сестара, често и између ујака и сестрачине, тетки и браћућа, деце и унуке.

На срећу, морал и пристojност побеђују инцестне напоне које одрасли имају према својој деци. Од пубертета па надаље, изгледа да деца због веће осетљивости, имају уграђену додатну одбрану против својих инцестних напона. Она осећају телесну *одвраћеност* према родитељу супротног пола и према осталој деци супротног пола у својој породици. (Моје запажање говори да је код децега пубертетског доба, степен одвратности према родитељу супротног пола показатељ степена темељне привржености које је дете већ постигло према том родитељу). Постепено, како деца стичу емоционалну и сексуалну сигурност са самостално изабраним партнерима, гаси се одвратност коју осећају према родитељу супротног пола и опет постају способна да покажу љубав према том родитељу, коју карактерише одређени степен спонтане *шлесне* привлачности.

Када се сруше одбране од инцеста и успостави сексуални контакт између родитеља и деце или између деце (изнад десете године живота), психолошке последице за дете су увек *ужасне*, воде јаким болу, стиду, кривици, дубокој општој несрећи и неспособности да се у даљем животу остваре трајније љубавне везе.

Неке сексуалне игре између деце (као и између деце и њихових другара) у предпубертетским годинама су нормалне, али би такве игре између браће и сестара требало на фини начин обесхрабрити. Изнад десете године је јакно важно да браћа и сестре не деле исту славаћу собу.

(Видети такође: Зноставање деце (43), Сексуалност (120), Старање (129).)

Искреност

Искреност је карактерна особина и учи се помоћу строгих, отворених моралних опомена. Истовремено, она је и дозвола, па се *сјоншано* учи путем искрености својих родитеља. Не очекујте да ваше дете буде искренije према вама него што сте ви искрени према њему!

Разлог за децу неискреност, када му је искреност дата као дозвола и када је учено да буде искрено, може бити страх од сазнавања истине или одбрана од ваших упитања у *приватно* његових мисли и осећања, на шта има право (као уосталом и ви). Ако искрено кажете вашем детету да не желите да причате о неким стварима за које мислите да су ваша приватна ствар и оно ће искрено вама рећи када нешто сматра својом приватношћу. То се посебно односи на доба од пубертета па надаље, што треба поштовати.

(Видети такође: Дозволе (33), Карактер (52), Лагање (60), Машта (58), Чедност (148).)

Јединац

Јединац је дубоко искуствено осиромашен тиме што нема непрестану смену агресивних и мирољубивих доживљаја које браћа и сестре међусобно имају, а која гради основу нашег знања о томе како да са другима изађемо на крај *"на равнотези"*. Родитељи су и бројно у предности над њим и зато су јединци најчешће *претице* *примљивости* особе. То значи да су готово увек претерано "пријатни" и превише-добри-да-би-то-било-истинито. У школи их друга деца могу због свега овога задиркивати, а да јединци не схвате чиме су заслужили да се тако према њима опходе. То их може натерати да постану још "пријатнији" у настојању да превазиђу непријатељство других, што ситуацију чини само још гором.

Кад одрасте, јединац ће имати више тешкоћа у процењивању праве мере давања и узимања у интимним везама, а када се нађе у групи биће му непријатно ако је неко други у центру пажње. На дубљем нивоу, неће умети да разликује "тобожњу тучу" од стварне агресије и често ће осциловати између слутаности коју намеће друштво и својих непрехватаљиво великих захтева. Зато ће јединац бити изнад просека у схватању и способности да изађе на крај са хијерархијским односима, што се учи из односа према родитељима – а јединац се може похвалити да је тога имао напретек.

С обзиром да је јединац од родитеља добио много пажње и како није морао да негује другу децу, потребно је и могуће ову неравнотежу решити тако што ће имати кућног љубимца о коме ће се сам бринути. Родитељи пуни разумевања могу прилично ублажити тзв. емоционалне "степе мрље" које има јединац, на тај начин што ће се уз помоћ своје маште понашати као "дете", стварајући ситуацију која је налик односу међу

децом, а не односу родитељ - дете. На пример, понекад треба рећи нешто као "хајде бежи, ја те мрзим" уз охрабрење да и оно каже вама то исто. Будите срећни када је "злочесто", пркосно, или "дрско" и када је истод уобичајене "врлине" и "прцијатности".

Дете које има брата или сестру који су више од шест година млађи од њега треба сматрати јединцем.

(Винети такође: Љубомора (63), Редостиг рођења деце (114), Свађање (119).)

К

Казна

Насупрот популарном веровању, казном *никог не постижемо намерени циљ* - *елиминацију нежељеног понашања*. Погрешно веровање да "казна делује" прозичлази из чињенице да она спречава нежељено понашање док се примењује. Али дугорочно посматрано, понашање због кога се дете кажњава, сигурно ће се често понављати уместо да потпуно ишчезне.

У друштву је изузетно мало схваћена неефикасност кажњавања као средства "обликовања" понашања, што је одлично познато дресерима животиња. Показано је да ће животиње (као и људска бића) чешће испољити понашања на која *реагујемо*, него она која *игноришемо*. *Било* која наша реакција само појачава одређено понашање, без обзира да ли га награђујемо или кажњавамо. Последница награђивања некоег децејег понашања је да ће оно то понашање поновити и да ће се због тога осећати добро. Највероватније је да ће кажњавање детета због одређеног понашања имати као последицу понављање тог понашања *иоси* којег ће се осећати лоше. Једини начин на који можете елиминисати нежељено понашање је да га увек и потпуно игноришете.

Наравно, много је лакше то рећи него учинити и ниједан родитељ не би требало да прекореваше себе што није успео да остави овај идеал. Међутим, придржавајући се наведеног принципа кад год је то могуће, ви ћете са много више успешности обуздати неприхватаљиво понашање вашег детета. Опште правило је просто: великодушност наградите дете за свако понашање које вам се допадне и игноришите (што је могуће више) она која вам се не допадају.

Разумљиво је што испуњени родитељ малог детета једва чека предак од сат и по, када се дете игра само са собом и што

неће да га прекида да не би пореметио свој заслужени мир. Међутим, вредно је труда прићи детету и прокоментисати на пример "како си ти фино детенце, како се срећно и задовољно играш".

Наравно, немогуће је да родитељ никад не примени казну (макар изражену неодобравајућим погледом). Уколико је способнији (физички и психички) да на *креативан начин одврати* дете од неке непожељне акције и мотивише га у правцу нечег прихватљивог, општа послушност детета биће више по жељи родитеља.

Постоји неколико важних забрана које треба наметнути детету, нарочито у доба између прве и треће године, као што су: "никад не претрчавај улицу", "никад не дирај врелу пећ". Ове забране утичу да се дете осећа лоше испуњавајући га страхом (кад год има нагон да им се не покори) који је пожељан, јер му пружа сигурност и заштитнује живот. Овај страх треба уградити детету забраном а не казном. Све важне забране треба одлучно наметати, како би родитељи били у потпуности сигурни да ће деци страх бити увек већи од супротних нагона.

У сучовању са непослушношћу, окрутношћу, опасним и опште деликвентним понашањем тинејџера, често је једино успешна реакција претња подржана делом, као што је ускраћивање целарца, ако се дете не понаша у границама заше толеранције.

(Видети такође: Дисциплина (32), Забране (37), Контрола (54), Критика (57), Напади беса (74).)

Карактер

Насупрот цртама личности или темпераменту, који су урођени, карактер се у потпуности формира васпитањем. Он се састоји од чврстих, устаљених веровања шта је то морално и "добро", шта је неморално и "лоше" и та веровања и вредности нам одређују колико ћемо *неговати и концилирати*, како себе тако и друге.

Деца најбоље схватају и прихватају строге моралне опомене између треће и шесте године а знатно мање у *адолесценцији*. Ако родитељи нису своју децу јасно учили моралу строгим опоменама у доба између треће и шесте године, а у томе им нису у школи помагали наставници, који употпуњавају васпи-

тање културним вредностима, онда ће деца касније тешко надокнадити овај недостатак и имаће вероватно *непоуздан карактер* - што значи да ће имати слабо развијен осећај за то шта је добро а шта је лоше, а у екстремним случајевима ће бити необуздане поклопате. Деца усвајају вредности које су им пренели родитељи и чувају их целог живота (мада тога нису свесни када су у пубертету, а можда и касније између двадесете и тридесете године живота).

(Видети такође: Кривица (57), Морал (69), Савест (118).)

Компулзије

Компулзије су ритуални обрасци мишљења или понашања које деца (или одрасли) непрестано понављају у празноврсној жељи да се спасу неке повреде која би им се догодила ако то не би радили. Дубље посматрано, "озледа" које се дете (или одрасли) боји је смрт, а компулзија је - свесна или несвесна - жеља да се пркоси смрти магијом. Компулзије су нарочито јаке код деце између шесте и дванаесте године када почињу да схватају како су људи које воле смртни, да су и она сама смртна и да је смрт неизбежна појава.

Сећам се да сам се бавила компулзијом једне од мојих ћерки у њеној десетој години и како сам се "магији" која је била саставни део те компулзије супротставила својом "већом магијом". Почело је тако што је увек када би улазила или излазила из собе, одређени број пута компулзивно додиривала кваку на вратима. Приметила сам да се принудни број додира кваке стално повећавао и то је почело озбиљно да јој смета у свакодневном животу јер је, на пример, закашњавала на школски аутобус. Зато сам одлучила да интервенишем и једне ноћи, кад је одлазила на спавање, као случајно сам јој рекла, а да је не посрамим: "Знаш ли да стално држиш кваку на вратима?" "Да". "Да ли то радиш да би спречила да се нешто страшно догоди?" Уз несигуран осмех, рекла је: "Да". "Добро", рекла сам јој, "рећи ћу ти зашто то радиш. То је зато што је зла вештица бацила чини на тебе; али ја то могу да уклоним, јер је мајчина моћ у *бацању чини* много већа него вештичина. Када трипут будем рекла абракадабра, више нећеш морати да додирујеш кваку и ништа лоше ти се неће догодити." И успело је, као права чаролија.

Треба приметити да десетогодишњаци знају да чини "нису истините" и да свесно сумњају у њих. На рационалном нивоу и она је то знала. Али исто тако моћан ћеркин *иррационални* ум мисли друшћне и радо реагује на мајину).

(Видети такође: Од шесте до дванаесте године (11), Добро и зло (32), Матично мишљење (66), Напике (75), Смрт (127))

Контрола

Веома важан део љубави према детету је и контролисање његовог понашања (често захтева напор и истрајност), што је њему добро познато. Када дете уторно захтева нешто што не желите да му пружите, боље је да му одмах строго кажете "не", него да одуговлачите са забраном разним објашњавањима да бисте само имали "мир у кући". Деца на магловит начин знају да их искушење сваке њихове тренутне жеље не чини увек срећним. Она се остајају на веће знање и уверења својих родитеља да знају када треба да их зауставе у нечему што за њих није добро, без обзира што због родитељске контроле праве велику галаму. *Примерено контролисана деца се осећају вођеном, некон-тролисана деца се осећају невођеном.*

Када је могуће, дајте једноставан разлог за вашу забрану ("не би требало сада да узмеш још један кекс, јер си већ два појео, а ако узмеш још један, болеше те stomачни"). Понекад дете не може да разуме разлог зашче забране, већ ћете морати да користите своју већу мудрост како бисте потврдили родитељски ауторитет. На пример, када петнаестогодишњак јадикuje или гуеба да је физика "претешка" и "небитна" и да жели да је "одбаца", родитељ пун љубави обично не каже "добро, ако ти је тако тешка, остави је", већ "све што је вредно радити је тешко; боље од тебе знам да ће ти користити да научиш физику и знам да си за то потпуно способан; зато настави да радиш домаћи задатак и да више нисам чуо тако нешто слично од тебе".

Помоћу овакве контроле, не само да се развија карактер детета, већ строга опомена "да изађе на крај са проблемом" моћно сутерице ваше веровање у већу дететову способност, по што је оно тренутно има. На тај начин доприносите порасту његовог самопоуздања. Ако "пустите дете" када тврди да је пешто "претешко", појатава се његово мало самопоуздање које му подстица жељу "да се извлада". Наравно, пошто је за

дететово самопоуздање поше да се од њега тражи више по што је способно да пружи, када нисте сигурни шта да урадите, реци-те му да очекујете да уради колико може и немојте му давати понизавајућу оцену зато што тренутно нема веће самопоуздање.

(Видети такође: Дисциплина (32), Забрале (37), Затвор (тврда столица) (41), Казна (51), Одлучност (90), Покорност (97), Претерана понуштаљивост (100), Флексибилност (141), Фрустрација (142).)

Конформизам

За наше преживљавање и друштвено прихватање нужан је одређен степен конформизма. "Програмирали" смо да у доба између прве и треће године најлакше пристајемо на удовољење захтевима који нам се упућују. Родитељи детета овог узраста треба да имају на уму да дете науче добром владању и другим "покорностима" као што су: "не испуцај на улину", "не стајај шрафитер у утину од струје". Ове наредбе треба дати запоеднителки, да би биле двоструко корисне: да штите дететов живот и социјализују га много пре но што се развије његов карактер или способност размишљања, када ће и само моћи да одлучује шта је опасно, а шта није.

Конформизам који се намеће детету (нарочито између прве и треће године) треба уградити са великом снагом да би трајао *целог живота*, без обзира на објективну вредност коју има за дете. Зато (нарочито у доба између прве и треће године) мудри родитељи треба свесно да се одупру настојањима да деца буду конформисти преко мере која је стварно неопходна да би преживела и да би била друштвено прихватљива. Ово је зато што је конформизам, по дефиницији, порицање неких дела спонтаности и радосног показивања нагона и емоција са којима смо рођени и који обогаћују целокупан наш живот.

У пубертету и адолесценцији је *анти*конформизам природан облик конформизма. У процесу одвајања од родитеља, дете неизбежно пролази кроз етапе тражења сигурности у конформизму са својим вршњацима, али против родитеља. У исто време дете бива постиђено и збуњено ако приметити да родитељи испољавају свој неконформизам.

(Видети такође: Од прве до треће године (5), Друштвеност (34), Покорност (97), Пркос (104), Противљење (107), Резимитљење (112).)

Ако дете млађе од шест година краде, значи да је још увек морално незрело, тј. не схвата шта је морал, а посебно да је морално недопустиво узимање туђих ствари.

Од шесте до дванаесте године децу крађу би требало схватити као показатељ *озбиљној емоционалној поремећености* (у случају да му никад није упућивана строга морална опомена да не краде, дете има озбиљан поремећај карактера који га води у криминал). Дете овог доба које зна да је крађа нешто "лоше", а и даље краде, вероватно то ради због претераних (мада несвесних) настојања да надокнади празнину у себи, јер нема осећање сигурности које једино љубав пружа. Мада крађа може бити и пролазна реакција на неку текућу трауму у његовом животу, као што је развод родитеља или смрт неког члана породице, увек би је требало схватити као врло гласан плач детета које на тај начин тражи помоћ, ако треба и од психотерапеута.

Од дванаесте до шеснаесте године, крађа је често један од безброј неморалних начина помоћу којих дете пркоси – што је природно за ово доба – готово *свеу* што личи на карактеристике његових родитеља, на оно чему су га учили и на оно што од њега очекују. Сигурно се већина честитих родитеља шокира открићем да њихово дете краде и због тога с правом показују детету своју ужаснутост. Из овога никако не треба закључити да је дете озбиљно поремећено или да су родитељи направили неки озбиљан пропуст приликом његовог васпитања. Код крађе и многих других примера у којима пркос пубертетлије превазилази родитељску толеранцију, кад год родитељи одлуче да спрече нежељене појаве испољавајући жестоку љутњу, дете ће бити јакo постиђено и посрамљено па то вероватно више неће поновити.

Изад шеснаесте године, крађу једноставно треба сматрати неморалним и незаконитим чином. Међутим, "клептоманија" допушта могућност да је, чак и код одраслих, крађа више емотивни проблем него типични поремећај карактера.

Сурово казнити дете због крађе, као и због било ког неморалног чина, ни у једној развојној етапи није нимало позитивно, већ само појачава нагон да се дете опет слично понаша. Набоље је да се овим развојним проблемом (*око пубертетности*) бавите тако што ћете захтевати од детета да вам одговорни на питање како је *могло* тако нешто да уради. На тај

начин подразумевате да је дете у ствари морално, али да су његове необуздане страсти узрок његовог неморалног понашања, због чега ће се дубоко стидети. Када родитељи на овај начин реагују на појаву да дете у пубертету краде, она се вероватно више неће поновити. Нормално је, и на томе треба insistирати, да се надокнади штета нанета крађом.

(Видети такође: Од дванаесте до шеснаесте године (12), Деликвенција (30), Казна (51), Карактер (52), Лагање (60), Морал (69).)

Кривица

"Осећање кривице" је казна коју сами себи намењемо због лошег моралног владања. И мада не делује тако, у највећем броју случајева осећање кривице је у ствари прерушени облик тежње ка непогрешивости која олакшава "грешнику" да избегне обештећење за лоше дело. Зато многи људи мисле да је "осећај кривице" нека врста одштете ("пошто се осећа кривим, то му је довољна казна") – што никако није тачно. Здрава алтернатива кривици је одговорност. Она превазилази проценавање добра и зла, исправног и погрешног, бољег и горег, у корист спремности да доживимо себе као учесника у свему што се "догађа", како нама тако и другим људима са којима смо у неком односу. У "осећању кривице", себи приписујемо беспомоћност. У осећању одговорности, себи стално додељујемо моћ да можемо утицати да догађаји буду онакви какве желимо.

Пошто смо људска бића, подложни смо лошем утицају тежње ка непогрешивости која је повезана са кривицом као пропратном појавом. Највећа погодност коју нам пружају родитељи је у томе што нам помажу у сазревању које значи да уместо да insistирамо на одбрани наше непогрешивости, одредимо вредност сопствене моћи и прихватимо одговорност.

(Видети такође: Извињавање (45), Морал (69), Испогрешивост (79), Савест (118).)

Критика

Чврсто верујем да је свака *критика једној људској бића упућена другом људском бићу деструктивна*, то јест, не постоји тако нешто као што је "конструктивна критика". То не

значити да дете (или одрасли) никад не заслужује *корекцију*, али је корекција већ нешто сасвим друго. Велика је разлика кад се каже "проблем је што си зао" и "зао је то што си урадио". Прво указује на непроменљивост атрибута упућеног критикованом, што снажно утиче на њега и умањује му самопоуздање. Друго указује да се критиковани *шренично* *недожељно* *понаша* и ако жели, може да промени своје понашање.

Одраслим људима је врло тешко да прекину да верују у критичке атрибуте који су им наметнути у детињству. Деца болно доживљавају критицизам јер дубоко верују у све што им се каже о њима самима (посебно ако то кажу родитељи) и критички атрибут који им се наметну вероватно ће остати бољна, негативна веровања која ће стално имати о себи, до краја живота. Највећи део посла који психотерапеут треба да обави је да подстакне своје (одрасле) пацијенте да одбаце негативне атрибуте које су им наметнули родитељи, а који су проузроковали тако дуготрајне лоше психолошке последице у њиховом животу.

(Видети такође: *Казна* (51).)

Купање

Савремена (и растућа) свест о широко распрострањеном сексуалном злостављању деце, подстиче многе безазлене родитеље да се питају да нису можда непажњом повредили дете. Родитељи обично само у купатилу додирују гениталије своје деце. У овом смислу препоручила бих да дете од његове четврте године не купа родитељ супротног пола и да га охрабримо да само пере своје гениталије.

(Видети такође: *Од треће до шесте године* (8), *Злостављање деце* (43).)

Кућни љубимци

Понекад многа деца желе да имају кућне љубимце, јер са њима могу да се играју и да их воле, имитирајући љубав коју им пружају родитељи, развијајући тако сопствене родитељске способности.

Неко дете, због темперамента или због околности што је јединца, може имати велику *пошреду* за кућним љубимцем, који

би представљао замену за неговане и фина осећања која тренутно није у могућности да пружи другим људима. Неком другом детету кућни љубимац омогућује да се *осећа* вољеним, јер му је ускраћена љубав, на пример, због смрти или развода родитеља. (Међутим, кућни љубимци само привремено испуњавају потребе за љубављу и служе као попуна родитељским напорима да излече дејче "емотивне ране").

У интересу вашег детета (али и његовог љубимца) проверите да ли је довољно одрасло, способно и *вољно* да прихвати *дуготрајне* обавезе старања о кућном љубимцу. Дете није довољно зрело да се брине о кућном љубимцу до шесте године, јер тек моралним васпитањем стиче прави осећај шта је добро за њега а шта за друге. Ако сте у недоумици да ли је ваше дете спремно и способно да негује свог љубимца, изаберите неку животињу чије држање у кући не тражи велике напоре, као што је слатководна корњача. Пса узмите само детету које има врло јаку жељу и способност да се о неком другом брини с много љубави, редовно, поуздано и непрекидно у току више наредних година.

(Видети такође: *Јединица* (49), *Морал* (69), *Приврженост* (101), *Репослед рођења деце* (114).)

(Видети такође: Измишљање (45), Искреност (48), Машта (68), Морал (69), Непогрешиност (79), Правила понашања (99), Страх (130).)

Личност

Видети: Темперамент (135).

Лагање

Људи лажу јер се боје последица ако би се сазнала истина. Када дете лаже родитеље, значи да се боји казне због истине коју жели да сакрије. Лагање је симптом дететовог страха због почињеног "лошег дела" и зато је важно да га родитељи не оптуже да је лагање додатно лоше дело, што би само увећало дејачи страх. Уместо тога, кажите детету да мислите да је лагало јер се стиди онога што је урадило и боји се ваше љутње и казне због учињеног дела. Детету треба казати да мора да прихвати одговорност за учињено лоше дело, али да то никако неће смањити вашу љубав јер сте ви његов родитељ. Мирно захтевајте од њега да сазнаје истину, и када је откријете, наставите – још мирније – упорно да тражите да се дете на одговарајући начин искупи за свако лоше дело које је учинило. Увек сузбијте вашу љутњу, запрепашћење, шокираност, а максимално испољите дубоко разумевање "људских" мотива који су га подстакли да учини "лоше дело". На овај начин ће се смањити његов страх од вас (који је непожељан), а лагање (које проистиче из тог страха) вероватно се више неће поновити.

Верујем да би дете, од пете године па надаље, требало научити да поред врлине истинољубивости постоји и врлина "добронамерне лажи". Добра намерна лаж би требало да буде оправдано важно средство којим не желимо да повредимо туђа осећања, тако што не бисмо увек говорили истину, само истину и ништа осим истине. На пример, дете заслужује награду, што се захвалило нехом на поклону уз речи "то је дивно", так и када му се тај поклон не свиђа.

Љубав

Љубав има пуно карактеристика, али је у односу родитеља и деце најважније да њихова међусобна љубав није симетрична. Ми нисмо рођени са способношћу за љубав, већ учимо како се воли примером љубави коју нам безусловно дају наши родитељи. Да ли ћемо лако или тешко градити љубавне везе када одрастемо, директно зависи од начина на који су нас волели наши родитељи још док смо били деца. Ако су нас родитељи много волели и ми ћемо много волети. Ако су нас родитељи мало волели, ми ћемо се дуго и напорно борити да заволимо друге људе кад одрастемо, укључујући и своју децу. Када одрасте, дете које је мало вољено неће волети своје родитеље, већ ће вероватно бити оптерећено незадрљивом кривицом, која потиче из његових дубоко потиснутих веровања, да га родитељи нису довољно волели јер је на неки начин било "лоше". Зато дете које осећа кривицу, стално наставља узалудну борбу да буде довољно "добро" да би од родитеља добило љубав коју му раније нису пружили.

Свим рођеним деци има право да га родитељи воле; родитељи треба да заслуже љубав деце. Тобожња "љубав" мале деце према родитељима је у ствари њихова потреба и мудри родитељи ово знају и не заносе се неистином да је та *поштреба* вредна колико и љубав. Неки родитељи нису "од срца" пружали својој деци љубав, већ су очекивали или захтевали да им је деца на неки начин узврате. Овакав родитељски приступ који подразумева "узвраћање љубави" деци није природан, па не могу да испуне нека очекивања. Та деца ће одрасти у особе које врло тешко успевају да успоставе и одрже трајне љубавне везе, јер их потреба за љубављу (која потиче још из детињства) тера да у интимним везама траже превише а дају премало, што

упропашћује праву љубав. Вероватно је да они неће умети да воле ни своју децу и тако ће се "потреба за љубављу" преносити из генерације у генерацију.
(Видети такође: Дозволе (33), Кривица (57), Размаженост (111).)

Љубомора

Као и завист, и љубомора је несрећна жеља да се поседује нешто што други имају. Код зависти се таква жеља јавља према некој *ствари*, а код љубоморе је у питању нечија *љубав*. Завист је *уек* погрешна и у тој нема ничег доброг. Љубомора може бити таква када је објективно неоснована, али је она често и наша природна реакција када вољена особа престане да нас воли и заволи другу особу.

Потпуно зрела одрасла особа (до чега у свом животу дође само неколицина људи!) схвата да љубав није попут чоколадног колача – она није дељива на све мање и мање парчиће који би се поделили другима. Љубав је неограничено растегљива, тако да неко ко воли нас може волети и друге, а да се љубав према нама тада не утисне нити сгласне. На сопствено изненађење родитељи схвате ову истину када открију да воле своје друго дете исто толико колико и прво, а чак имају и осећај да прво дете никад раније нису толико волели.

И поред прихватања чињенице да је могуће волети више особа истовремено, јако смо осетљиви на истину да према свим људима условљавамо своју љубав њиховим понашањем, осим према својој деци. Веома мали број људи, нарочито у сексуалној интими, стварно верује у способност свог партнера (као и у сопствену) да свим срцем може волети више од једне особе истовремено. Ако наш партнер покаже љубав према неком другом, то нам одмах значи да је престао да нас воли, наше самопоуздање нагло пада и ми се нађемо у агонији љубоморе, иако нас је он уверио да његова нова љубав ни на који начин не умањује љубав према нама.

Не чудите се онда, када дете осети јаку љубомору, јер његови обожавани родитељи дају љубав и другој својој деци, мада га уверавају да свако од њих неограничено много воле.

Прво дете неизбежно доживљава већу љубомору него остала деца, јер оно примећује да му се родитељска љубав одузима и да

се даје новорођеном брату или сестри. Друго дете, као и сва остала деца, има огромну предност у односу на прво, јер нема искуство да су родитељи искључиво њега волели. Због тога, сва друга деца, осим најстаријег, већ од самог рођења имају мудрост — коју најстарије дете уз велике напоре мора тек да постигне — да "мене неограничено може волети неко ко неограничено воли и неког другог". (Међутим, то уопште не помаже млађој деци да буду имуни на љубомору због љубави коју родитељи имају једно према другом).

Упркос великој истини (коју зрело схватају потпуно самопоуздане одрасле особе) да је љубомора деструктивна и непотребна, има нешто "нехумано" у оним (ретким) људима који искрено тврде да никад нису осетили љубомору. Њихова потпуна самопоуздана нерањивост је арогантна и може се догодити да их због тога мање волимо. Поред тога што сви желимо да наша деца достигну одређени степен самопоуздања и што чинимо све да она буду што мање осетљива на љубомору, ми такође желимо, да с времена на време, она могу да кажу: "Можда би требало да учиним све да постанем вреднији љубави друге особе, коју толико желим." Када је изражено у малој мери, то је љупка скромност и позитивна страна љубоморе.

Дечја љубомора, која се најочигледније испољава према родитељу истог пола због љубави коју тај родитељ показује према родитељу супротног пола, има своју позитивну страну, нарочито у критичној Едиповој фази развоја (између треће и шесте године). Када из било ког разлога дете не проживи ову љубомору према родитељу истог пола, имаће озбиљну последицу када одрасте: *неће умети да сакрије љубав неког кога жели.*

Најстарије дете, уз одговарајућу бригу и пажњу лако може да поднесе љубомору према браћи и сестрама. Искориштите чињеницу да новорођено дете ништа не схвата и уз уздах поверите најстаријем детету како је неугодно када беба плаче или на неки други начин захтева пажњу, када бисте "радије" разговарали или се играли са њим, или му читали књигу. У току прва два-три месеца од рођења бебе, допустите најстаријем детету да доживи да је ваше служење потребама бебе много више дужност него пријатност и сачувајте већину ваших "необавезних" пољубаца и гукања према беби за увече, када ваше најстарије дете заспи. Не брините, нећете тиме повредити бебу, а старијем детету ће то бити од велике користи. Йубомору

најстаријег детета према беби је немогуће избећи; када беба од деветог месеца постане "мудра", љубомора је неизбежна. Али, ако у првих неколико недеља и месеци бебиног живота покажете осећајно и промишљено "фаворизовање" старијег детета, много ћете учинити да довољно ублажите љубомору старијег детета и да успоставите добар и пун љубави међусобни однос ваше деце за цео њихов живот.

(Видети такође: Временски размак рођења деце (27), Јединица (49), Ривалство (115), Такмичарство (134).)

Йутња

Йутња је испољавање исправне увређености којом се неко осуђује зато што се лоше понео према нама. Она је здраво показивање развијеног моралног расуђивања и због тога треба да је родитељи уважавају код свог детета. Ако дете испољни аскрену љутњу према својим родитељима и при томе је у праву, мудро је да му се извинете или да му са поштовањем објасните да је погрешно протумачило ваш поступак.

Праву љутњу која зависи од развијености осећаја морала, дете не може да покаже пре него што се заврши етапа развоја од треће до шесте године. Привидна љутња коју дете показује пре ове етапе (чак и после ње) је највероватније последица његовог спутавања када је било у фази развоја између прве и треће године. Родитељи су тада били принуђени да спречавају опасне активности свог детета како би му заштитили живот.

(Видети такође: Извињавање (45), Плашљивост (95), Салетидјство (126), Фрустрација (142).)

М

Магично мишљење

Мишљење мале деце и трагање за одговором *зашто* се нешто догађа је "магично". Брло постепено, "магично" мишљење уступа место логичком тако да је дете са четрнаест година потпуно способно да размисли на начин на који то раде одрасли.

Када одрастемо, очекујемо од себе и других да логичко, рационално мишљење доминира у свакодневним односима са људима и светом који нас окружује, али чак и онда, ми још увек "верујемо" у магично (ма колико то крили). Магично мишљење се испољава у нашем празноверју и многобројним опесивно-комунитивним ритуалима који на неки начин утичу на наше свакодневне мисли и акције. Међу многим одраслим људима који су поносни на свој разум, не постоје они који никад нису "купнули у дрво" или се нису осетили анксиозно, ако би се неки одређени самонаметнути ритуал пореметио или се нису "молили" да се нешто преокрене у њихову корист.

Магија, као средство за одвраћање зла, посебно преовладава у мислима деце између шесте и дванаесте године, иако су она на правом путу одрасле рационалности. Родитељи могу да искористе чињеницу да деца још увек верују у магично тако што ће својом магичном моћи, изговарајући "абракадабра" или нешто слично, уклонити деचे страхове и фобије. Ово може бити успешно чак и код деце старије од дванаест година, чија рационалност одбацује магију, али њихов ирационални ум још увек допушта да га магија умири. Бог, као оличење свемоћи и добронамерности, код одраслих је замена за магију, док деца свемоћ још увек приписују својим родитељима.

(Видети такође: *Компунзије (53)*.)

Мастурбација

Мастурбација је подиривање сопствених гениталија да би се осетила пријатност. У раном детињству она нема никакво одређено сексуално значење и вероватно је најчешће да је родитељи игноришу, јер би је и најблжа гриња могла појачати. Међутим, ако дете мастурбира у друштву треба га некако зауставити као када га упозоравате да не копа нос, на пример, ("није лепо да се играш са пишом пред другим људима и зато те молим да престанеш").

Мастурбација се од пубертета уобичајено повезује са сексуалним маштањима. То је природна и углавном широко распрострањена појава, мада неке девојчице немају потребу да проу кроз ову фазу у свом сексуалном сазревању.

(Видети такође: *Сексуалност (120)*.)

Матерњи језик

Иако дете до друге године не говори артикулисано као одрасли, најтрајнију и најважнију представу о језику стиче у првој години. Дете учи *невербалну комуникацију* од нежних родитеља који га инстинктивно засипају осмехом, мрштњем, разним гримасама, јачном и бојом гласа. Ова врста комуникације чини бар деветесет процената свих садржаја највећег броја трансакција, чак и међу одраслима. До краја прве године живота дете се већ толико навикло на матерњи језик да би слушале разних речи другог језика већ тада било за њега учење "страног" језика, иако можда дете још није *изговорило* ниједну реч на језику којим говоре укућани.

На основу мог психотерапеутског искуства, схватила сам да међу озбиљно поремећеним људима постоји једна карактеристика коју скоро сви имају, а та је да им недостигаје искуство учења тревутних израза лица и тела који чине невербални језик. Често озбиљно поремећени људи "знају" само дословно значење речи, што је последица мајчиног занемаривања детета у првој години живота. Људски мозак расте више у првој години живота него у целом даљем развоју.

Овим желим да умирим испуљену бесницу мајку и да јој укажем да њени изузетни и несобични напори значе и привилегију највеће моћи коју једна особа икад може

имати према другој. Резултат ових напора и примена ове моћи биће психолошко здравље детета.
(Видети: Тепање (135).)

Машта

Машта је велики божји дар који наш доживљај света чини много живописнијим и радоснијим. Зантересујте се само мало више за људе око себе и "стварност" сваке особе се може указати као сасвим различита у односу на друге особе, због многобројних боја којима свако боји своју слику света. Децја машта је чудесно слободна и може бити врло поупта и ослобађајућа за одрасли дух, који је релативно окован земаљским стварима. Уживајте и придружите се маштањима своје деце када вам она то понуде. И никад их немојте назвати лажовима!

(Видети такође: Искреност (48).)

Месечарство

Ми смо активни и када спавамо. Често се наше тело помера док спавамо, а снови утичу да ми мозак не мирује. Наши подсвесни мотиви доминирају над нама за време спавања (које чини трећину нашег живота). Фантастична природа снова даје нам фину везу са најдубљим нивоима нашег несвесног ума који је потпуно неприступачан и стран нашем будном, свесном стању.

И поред покрета тела и ума док спавамо, месечарство је *ненормална појава*. Било шта што особа ради док хода у сну, вероватно значи да испуњава жељу свог несвесног ума која може бити потпуно супротна жељи *свесног* ума. Вероватно је активност "месечара" одвратна његовом свесном (будном) уму – нешто што може да ради једино под камуфлажом сна, правдајући се са "ја не могу ништа против тога да урадим". Може се закључити да особа која хода у сну пати од неке дубоке психичке невоље и психотерапеут би могао да открије каква је невоља у питању како би је излечио.

Мокрење у кревету

Негде после четврте године, мокрење у кревету је скоро увек знак первозе детета и указује на одређену психолошку невољу. Надам се да не морам читаоцима ове књиге да кажем да дете не треба каживати због мокрења у кревету. Важно је знати да ће бити још первозије када схвати да су родитељи анксиозни због овог проблема и невоље ће се само продужити. Најбољи приступ за отклањање проблема је да спречно, без директног супротстављања, пронађемо узрок дејче бриге, отклонимо га, па ће мокрење у кревету престати. У међувремену, практично најважнија тренутна реакција на мокар кревет је нежност ("мило моје, догодила ти се негода" – "нема везе").

Ако се ово настави, нека лекар провери да ли дете има телесне сметње, и уколико се и после лекарске анализе симптом необјашњиво настави, потражите помоћ психотерапеута да открије скривену дејчу невољу.

(Видети такође: Первоза (81).)

Морал

Моралност се учи кроз отворене оловце које родитељи упућују детету између треће и шесте године. Морал учвршћује дејчу обавезу доброг владања која му је наметнута између прве и треће године. И добро владање и морал су неопходне силе насупротив наше инстинктивне, агресивне себичности која би, ако је не бисмо ограничили, значила да се према другим људима једино агресивно опходимо. Наша моралност се фино изграђује и оплемењује у адолесценцији, са развојем наше свести да је морал "шири" од свих земаљских закона. Он је скуп ставова и акција који су сасвим одвојени и независни од разума.

Верујем да је суштинска одговорност родитеља да отвореним разговорима науче децу да је *сексуално понашање* *мисао, а не само проблем избегавања широдноће или болести*.

(Видети такође: Од треће до шесте године (8), Од шеснаесте године на падање (14), Карактер (52), Кривица (57), Савест (118), Сексуалност (120).)

Мржња

Као што се љубав доживљава као страшно позитивно осећање, тако се и мржња доживљава као страшно негативно осећање. Љубав и мржња су два лица свих страстих веза и не могу постојати једна без друге, баш као што "лево" не постоји без "десно" или "горе" а да нема "доле". *Зашто шито* воле своје родитеље, деца их понекад и мрзе а исто важи и за родитеље. Браћу и сестрама је позната двострукост ових осећања.

У људском срцу постоје љубав и мржња, и као што добро и зло постоје у људима и свету, тако да је од огромног значаја да дете уверимо да ће добро увек победити зло, а да ће љубав (у њему и другима) увек победити мржњу. Непрекидна љубав родитеља према деци је *најоциљивијим* доказ да је она најважнија у свемиру и зато препоручујем родитељима да не изговарају гласно своја пролазна осећања мржње према свом детету. Верујем да постоји још много горих ствари него што је најтеглед страшан дуел између родитеља и детета (на деце пркосно "мрзим те", још пркосније родитељско "и ја тебе"). Далеко, далеко веће последице има када родитељи, вербално или невербално, кажу детету да је то што осећа "страшно" или "после свега што сам учинио за тебе..." или можда најгоре од свега, "то ме стварно *вреди*". Ово последње значи да дете има моћ да својим понашањем или показивањем аутентичних осећања промени родитељско расположење или им повреди осећање самопоштовања. Због очигледног утицаја на родитељско лоше расположење, дете има осећај кривице према њима, а кривица представља основу свих наших неуротичних поремећаја у животу. Када деца покажу мржњу једно према другом – дозволите им то. Када деца покажу мржњу према вама, својим родитељима, обавезно не показујте "повређеност", али знајте да је окрутно занемарити децу снажно испољена тренутна осећања, као да на вас немају баш никаквог утицаја. Зато је можда добро рећи: "Жао ми је што се тако осећаш, али можда беш ме сутра више волети."

(Видети такође: Дисциплина (32), Кривица (57).)

Муцање или замуцкивање

Муцање или замуцкивање је начешће *симптом* јаке нервозе или анксиозности, а само врло ретко резултат неке физичке

говорне мане. Ово се најчешће догађа у периоду између друге и четврте године, када се најбрже развијају говорне способности. Ове појаве су резултат дететове борбе у проналажењу одговарајућих речи како би исказало своје мисли.

Ако се муцање или замуцкивање хронично настави и после пете године, а дете нема никакву физичку говорну ману, значи да постоји неки психолошки проблем. Пронађите узрок деचे нервозе (ако је потребно и уз помоћ психотерапеута) и ова појава ће скоро сигурно престати. Све ће се вратити на раније нормално стање чим се привремена психолошка невоља детета разоткрије и елиминира.

Пазите да дете не *назове* муцацем, јер ће то вероватно само појачати проблем.

(Видети такође: Анксиозност (20), Нервоза (81), Стидљивост (130), Урођене и стечене мане (137).)

добар дечак", као начин охрабрења за самостално коришћење тоалета, већ приметимо "како је велико моје дете што је какило (пишкило) у тоалет, баш као што то раде и тата и мама." На овај начин контролу рада црева и бешике дете доживљава као пораст *аутономије* (због које се поноси), а не као питање своје доброту коју је штетно повезивати са природним функцијама организма.

"Не мај", је све што треба рећи када се догоди "незгода" и никад не треба коментарисати да се "упрљало".

(Видети такође: Од прве до треће године (5), Затвор (тврда столица) (41), Мокрење у кревету (69), Покорност (97), Пркос (104).)

Навике

Навике имају врло важну улогу у животу деце и одраслих. Оне омогућавају да аутоматски реагујемо у многим областима живота, а да не губимо много времена и енергије на размисање. Неке навике подржавају нашу општу добробит – такав је највећи број навика одраслих – и родитељи теже да их и деца стекну ("гледај лево, па десно и онда пређи улицу"; "закључај спољашња врата пре него што одеш у кревет"; "опери зубе пре спавања"). Многе навике немају неку одређену вредност, већ представљају само индивидуални образац понашања који свако од нас има и који нам даје пријатно осећање стабилности и реда у нашем животу – од тога да пре вечере попијемо неко пиће или да док доручкујемо прочитамо новине, па до одлажења у саопослугу одређеног дана у одређено време.

Неке навике су штетне, мада нас испуњавају дубоким осећањем реда и делују као добре или безазлене, а веома их је тешко променити. Најчешћа штетна навика одраслих је пушење цигарета, а деца сисање палца које временом може пореметити правилан распоред зуба.

Да би деца (или одрасли) лакше могли да прекину неку навiku, треба да буду *убеђени да ће им животи бити испуњени лаг и без ње*. Мислим да најбоље резултате у одвикавању даје разговор, на пример ("Покушај вечерас да заспиш без сисања палца. Ти вероватно мислиш да *шреба* да сисаш палац да би се успавао, али ја мислим да то није тачно. Било би дивно ако то

Навикавање на ношу (тоалет)

Навикавање на ношу је потпуно непотребно, јер су деце способни да контролишу рад црева и бешике питање физиолошке – а не психолошке – зрелости, која се достиже негде између друге и треће године живота.

Родитељи који тврде да су пре дететове физиолошке зрелости "утренирали" дете да иде на ношу су "утренирали" себе (као у цртању који сам једном гледала, где у неком психолошком истраживању један лабораторијски голуб каже другом: "О, момче, зар нисам овог типа научно условљавању. Сваки пут кад изведем овај црик, он ми баца тањир хране у кавез").

Пре неколико генерација, у недостатку одговарајућих пелена и веш машина, можда је било и примењено "навикавање на ношу", али данас такво "навикавање" захтева више, а не мање посла за презапослену мајку малог детета, с обзиром да је приморана да одређено време посвети стављању детета на ношу и чекању да заврши посао. Вероватно је најбоље заборавити проблем све док дете спонтано не покаже да је спремно, а када се то догоди, ноша му уопште неће бити потребна, јер ће бити способно да самостално користи тоалет.

Међутим, контрола рада црева и бешике није без психолошког значаја за дете. Пошто се то догађа у етапи развоја између прве и треће године, дете је у великој опасности да помисли како су "пишкене и какење у ношу или тоалет" један облик покорности мајчиним захтевима. Овакво његово опажање може претворити ову природну појаву у проблем удоваљавања или пркоса, што може постати узрок хроничних поремећаја – затвора (тврде столице) или мокрења у кревету. Да бисмо избегли неадекватне погрешне закључке детета, трудимо се да избегнемо коментар "добра си ти девојчица" или "ти си

не би радио, и зато пробај, може да ти успе."). У било којој прилици када дете престане да сиса палица – макар само једно вече – помогите му да створи нову навик у да не сиса палица, тако што ћете му дати много одобравања и показати му да сте поносни због његовог успеха.

(Видети такође: Прижење ноктију (29), Компулзије (53).)

Надарена деца

Већ самим рођењем дете треба да има право да његове нарочите способности буду запажене и подржане. Највећи број пажљивих родитеља успева да открије и подржи надареност своје деце и зато су њима с правом задовољни и поносни.

Надареност наше деце или нас самих, ипак није нешто за шта смо ми заслужни. Мислим да је важно да родитељи укажу деци да треба да буду захвални, а не поносна због тога и да треба да се осећају обавезним да много раде и искористе потенцијале своје надарености да би и другима, као и себи, пружила задовољство.

Верујем да су радосни приступи ономе што нам живот доноси и љубавност према другима, атрибутни на које имамо право да будемо најпоноснији и те би особине, било да су нам дароване или не, било да смо их изабрали или не, требало да у животу сви и даље развијамо.

(Видети такође: Такмичарство (134), Урођене и стечене мане (137).)

Напади беса

Напад беса је покушај једне особе да на силовит начин извучи од неког другог оно што иначе не би добила. Размажене особе било ког узраста биће склоне нападима беса (та се особина код одраслих обично зове "хистерича"). Напади беса се могу повремено јавити и код психолошки здраве, неразмажене деце, нарочито у доба између прве и треће, и дванаесте и шеснаесте године, када је послушност главни развојни проблем.

Исправно родитељско реаговање на дечији напад беса је чврста и одмерена контрола. Не сме се допустити да дете победи захваљујући нападу беса у ситуацији у којој је већ било

одбијено. Идеално би било да родитељ никад не попусти и пружа детету нешто што захтева на овај начин, чак и *после* стишавања напада беса.

Чим дете почне да бесни, родитељ треба да каже нешто као "не желим да будем са тобом када си овакав" и да се удаљи од њега (или да физички премести дете на друго место, без обзира колико се оно буну) и *да љубиљиво изјавиш деци, док не престане са бесом*. Важно је да дете то не доживи као напуштање нити да закључи: "Мама ме више не воли". Зато ће помоћи ако родитељ дода: "Када престанеш да врштити, добићеш код мене у загрљај." Ако дете престане да врштити, дође у загрљај, па у току грљења онет почне бесно да се понаша, одвојите се поново од њега и поновите читав претходни поступак. Дете са којим се на овај начин поступа имаће врло ретко нападе беса.

Неки родитељи могу добро да реагују на дечији напад беса код куће, али не и на јавном месту, јер се осећају непријатно у присуству других људи који не одобравају игнорисање дечјег вршитања. Међутим, без обзира што родитељи на јавном месту не могу да се одвоје од свог детета, ја упорно од њих тражим да се држе општег принципа да не обраћају пажњу на дечје понашање, пре него да га шлепну или да учине нешто, што верују да *други људи* мисле да треба уразити у тој ситуацији.

Напад беса постаје хронична реакција детета на неиспуњене жеље када се родитељ *много људи* да одоли дечјем понашању, па у томе некада успе а некада не. Зато, на пример, ако мајка може десет минута да игнорише напад беса и после тога више не издржи, већ му да то што је тражило, било чоколаду или неку другу ствар, следећи пут напад беса ће трајати *најмање десет минута*. Дете ће рећи себи (можда и несвесно): "Морам у томе да будем упоран бар десет минута, јер знам да мама не може дужи да издржи, па ће ми испунити жељу." Таково родитељско понашање може довести до све дужих и дужих напада беса и проблем ће све теже моћи да се реши. Ако родитељ сумња у своју способност да поднесе дечјев напад беса, много је боље да му одмах испуни жељу. Када се родитељ који је увек лако попустио пред дечјевим нападом беса, обавезе да то више неће чинити, поступак исправљања и решавања проблема траје врло кратко.

Појава напада беса као и појава *било кој* неопговарајућег понашања детета (или одрасле особе) коју родитељ (или било

ко други) жели да заустави, лечи се на исти начин. Укратко речено, лечење изгледа овако: брзо попустите кад год сумњате да ћеете имати довољно снаге да се *аисолуцино* одупрете бесном понашању; када једном одлучите да зауставите такво понашање, *никад више* немојте да попустите (чак и ако неко време будете морали да истрпите и горе и дуже нападе беса, као деце узвраћање на ваш отпор); и као најважније, *неломје* *никад бити* *немо* *време* *чврсти* *и* *необушљиви* *а* *заштита* *се* *предаши*.

(Видети такође: Агресија (19), Дисциплина (32), Забрана (37), Казна (51), Контрола (54), Одлучност (90), Претерана попустљивост (100), Размишљање (112), Фрустрација (142).)

Напуштање

Тек рођена беба је толико беспомоћна да не би могла да преживи ни неколико дана ако би је родитељи напустили. У току првих двадесетак година живота, људско биће врло споро и постепено постаје само себи довољно и тек после овог времена његово телесно преживљавање неће бити угрожено ако га напусте они који су га до тада назвали.

У току нашег живота, осећамо да наше *психолошко* преживљавање зависи од узајамне брине нас и људи које јако волимо. Смрт вољене особе је најкомплексније напуштање које можемо доживети и – барем привремено – уништава наше самопоуздање и љубав ка животу, без обзира колико смо телесно независни и одрасли.

Највеће поуздање које родитељи у нас уграђују док смо деца, јесте да нас *никада* неће напустити. То је један од најважнијих фактора који осигурава психолошко здравље. Тако стечена сигурност нас уверава у нашу *доброћу* и заиста смо оспособљени да волимо живот сам по себи, што је неопходна основа да можемо да волимо и друге људе. Најокрутнија психолошка траума коју родитељи могу нанети детету је претња, или стварно напуштање, што код њега неизбежно изазива доживотни стални страх од родитељске казне. Ако поверује да су га (један или оба родитеља) напустили јер мисле да је оно *стварно лоше*, тада неће волети ни себе, ни друге људе, а ни сам живот.

(Видети такође: Одбијање (84), Опајање (86), Развод (108), Сигурност (125), Смрт (127), Страх (130).)

Наркоманија

Деца су најподложнија пробању дрога у пубертету и адолесценцији. Вероватније је узрок тој појави непрекидна промена расположења услед хормоналних промена и еуфорија о којој су слушали од других, него противљење строгим опоменама и контролама од стране родитеља. Нормалан пркос у пубертету, комбинован са пренапнатом жељом да се буде потпуно одрастао и аутономан, вероватно ће се испољити пушењем цигарета и пијењем алкохола, противно родитељским жељама. Ипак је мало вероватно (чак и у овој етапи развоја) да ће дете, вољено на први начин, бити тако непромишљено самодеструктивно да узима неке друге дроге, тек да би пркосило својим родитељима.

Мислим да се данашњи родитељи могу поуздано ослонити на чињеницу да ће њихова деца добити одговарајућа упутства против наркоманије и од наставника у школи. Родитељи могу само употпунити те инструкције искреним разговором, размишљањем о њиховом променљивом расположењу и покушати да их увере да ће такво расположење проћи после неког времена. У међувремену је најбоље да прихватимо и толеришемо такво деље понашање као главни знак њихове растуће сексуалне зрелости.

(Видети такође: Зависност од дувана и алкохола (39), Контрола (54).)

Насиље

Видети: Агресија (19), Туча (136).

Наставници

У односу са децом, наставници су по дефиницији *il loro ragelis* (лат. уместо родитеља, прим. прев.) и имају исто право, као и родитељи, да се деца према њима односе са послушношћу пуном поштовања.

Никад не подјављује иришжбе које ваше дете има на своје наставнике, јер је то исто као кад бисте отворено држали страну детету против вашег сучужника. Ово би психолошки могло врло лоше да се одрази на дете, јер би вероватно створило трајну склоност ка формирању дубоко несрећних међуљудских односа типа "ја и ти против њега".

Ви се не морате сложити, по свим питањима, са оним што наставници поучавају или што захтевају од вашег детета, али имајте на уму да ваше дете припада друштву као и вама и вашој породици, а наставници представљају друштвеног "родитеља". Ипак, ако осетите жељу да оспорите начин на који се наставник опходи према вашем детету, разговарајте о томе са њим или са директором школе. Најбоље је да не кажете детету да ћете разговарати са наставником, али ако му то ипак поменете, водите рачуна којим речима и којим тоном ћете му казати да ћете одласком код наставника покушати да добете до *сидра* зума који ће вашем детету највише одговарати.

(Видети такође: Заштитивање (42), Свађање (119), Школа (149).)

Незгоде

Сва деца – као и одрасли – понекад доживљавају незгоде у којима се телесно повреде или у којима оштеће нешто што им припада. Људи "склони незгодама" као да имају невестан мотив да повреде себе или да оштеће нешто своје и тај мотив треба открити, а онда превазићи проблем. Скривени мотив за "склоност" деце ка незгодама вероватно се налази у жељи да добију већу пажњу родитеља но што је уобичајено добијају или у жељи да се околине више за њих заинтересује, што подстиче децу ка узбудљивим активностима са непредвидљивим последицама. Оба ова мотива су здрава, али њихово испуњење преко незгода *заста* није. Ако је ваше дете склоно незгодама, покушајте да пронађете разлог његове очигледне потребе за већом пажњом и љубављу но што је прима од вас или разлог за његову очигледну потребу за већим телесним (или психолошким) подстицајима од своје околине.

Често, хронична неспретност, која води ка учесталим малим незгодама, значи мало самопоштовање деце (или одраслих). То је као да дете, бивајући неспретно, каже "Види како сам ја

неспособан у поређењу са мојом мајком, оцем, братом, сестром...". Никад немојте викати или на други начин кажњавати дете за неспретност, јер тиме само повређујете његово самопоштовање и појачавате њу склоност ка неспретности. Уместо тога, ако је могуће, будите конципатни и пронађите финије начине да му помогнете да добро и спретно обави посао, па га онда наградите.

(Видети такође: Болест (24), Казна (51), Пружање утехе (107).)

Непогрешивост

Инсистирање на исправности је део људске природе, особина која квари срећу у међуљудским односима више него било шта друго. Ако дубље размислимо о ономе што се стварно догађа у свим свађама и прециркама између нас и других људи, произилази да свака страна инсистира да је она "у праву" и жели да друга страна призна да "греша".

Дететова потреба да буде исправно произилази из страха од напуштања или страха од привременог укидања љубави или од казне што је нешто лоше или погрешно урадио. Ова потреба се јавља око друге године живота, чим дете постане свесно "себе", што се примећује по употреби речи "ја". Уколико не постанемо мултраци, никада као одрасли нећемо успети потпуно да превазиђемо потребу за непогрешивошћу. Ипак, тек када нам се самопоуздање довољно учврсти, можемо рећи и стварно мислити: "Жао ми је. Погрешно сам. Молим те да ми опростиш." (Нема ничег што толико подприноси љубави међу људима као што је способност и спремност да то кажу).

Мало дете је способно да задовољи своју потребу за исправношћу само на јако напан начин, *порципнеж* које је често тако напанно да је одраслима чак и забавно, пошто одрасли своју потребу за исправношћу постижу много префиненијим методама. Тако је једном моја двогодишња унука испустила и разобила тањир, после чега ми је једноставно рекла: "Ја то нисам учинила." Али у трећој години, већ је почела да насућује да би могла да одбрани своју исправност много боље, тако што ће *окипиши* неког другог (исто то, само на финији начин непрекидно раде одрасли). То се и догодило: док је седела преко

пута мене и вечерала, случајно јој је испало парче хлеба на под. Она ме је погледала право у очи и рекла: "Мислим да си ти то градила."

Прихватите потребу вашег детета да одбрани своју непогрешивост као нормалну људску карактеристику. Мада нема потребе да је одобравате, јакo је окрутно и неоправдано оптужити дете да лаже при његовом првом наизном покушају да одбрани своју исправност. Осим тога, оваква примедба само подстиче дејти осећај да се убудуће треба "бранити" страшије и жилавље. Много боље је да, када дете попут тајмра и реагује са "ја то насам урядно" или "ти си то урядно", коншалантно реагујете са "не мари, то је било случајно; покупићемо парчиће и бацимо их у корну за отпатке". Тако ћете, избегавајући кажњавање, уверити дете да му *мисли* укинули љубав зато што је учинило нешто лоше и зато ће његов страх од казне и инсистирање на исправности бити мање. Родитељи који на овај начин нежно умањују децу *пошребу* да буду исправна, дарују им стварно велики поклон.

(Видети такође: Добро и зло (32), Извињавање (45), Кривица (57).)

Непослушност

Деца непослушност је природан начин на који оно тестира моћ коју над њим имају родитељи. У раном детињству, ако је потребно, родитељ уме физички да спречи дететову непослушност; али постепено, мора да се ослани на дететов морал (коме га је и сам учио), да би га натерао да одустане од понашања која не одобрава.

У пубертету и адолесценцији, дете вероватно много више *прећи* да неће бити послушно, но што то стварно ради. Њему је чак и забавна анксиозност коју његово понашање изазива код родитеља и ужива у њиховој стварној немоћи да га у томе спрече. Али, упркос томе што вам се чини да дете између дванаесте и шеснаесте године одбацује све "окове" стечене током одрастања, оно то не ради стварно, већ жели да вас дозвољно уплаши претњом да ће бити немоћно, да бисте показали непоколебљиву веру у вредности у које верујемо ми као родитељи. Када испољите своју непоколебљивост, пома-

жете му да се обузда – мада вам то никад не би допустило да урадите, ако не бисте били довољно чврсти.

(Видети такође: Контрола (54), Конформизам (55), Морал (69), Покорност (97), Пркос (104), Противљење (107), Савест (118).)

Нервоза

Неки људи су природно нервознији или "напетих живаца" од других. Ако приметите да је ваше дете по природи нервозније него просечно, најбоље ћете учинити ако у његов живот уведете много више реда и рутине, чиме ћете осујетити и обуздати његова неумерена реаговања.

(Видети такође: Анксиозност (20), Рутина (116), Сигурност (125), Страх (130).)

Несигурност

Несигурност дете је увек емоционална, а не материјална природе. Она се јавља као последица родитељског занемаривања и осећања детета да му је живот хаотичан и страшно непредвидљив. Количина новца коју родитељи потроше на дете је сасвим небитна за његов осећај сигурности или несигурности. Њмушници родитељи никако не могу материјалним повластцама да ублаже несигурност свог детета, ако су га занемарили. Дете лишено љубави и пажње својих родитеља, на коју има право већ самим рођењем, је много повређено и похлепно за љубављу (баш као и најсиромашније дете, ако је невољено). Љубав или недостатак љубави коју су нам пружили родитељи у детињству, битно одређује колико ћемо се осећати сигурно или несигурно и колико ће наш живот бити срећан или јадан.

(Видети такође: Анксиозност (20), Припадност уз родитеља (102).)

Новац

Пре шесте године, новац је за дете само врста физичког предмета и то што га родитељи користе при куповини, у

аутобусу итд. назива код њега чудесно страхопоштовање пред "тајном церемонијом" одраслих.

Од шесте до дванаесте године дете зна да користи новац, али га не доживљава као "проблем", како га често доживљавају одрасли. Уместо тога новац је "артикал за сакупљање", као што су поштанске маркике или разне значке. Потреба за њиховим *чувљем* је типична психолошка оријентација у овој етапи развоја. Често се пита да деца сакупе велики број новчаница.

Дете у пубертету доживљава новац као универзалну робу за размену и употребљава га готово на исти начин као што раде и одрасли. Оно воли да има више новца да би га потрошило на сексуално мотивисано улепшавање и уопште показује нагон ка *расијалу* (који представља природну психолошку оријентацију у овој етапи развоја, насупротив нагону ка *чувању* у етапи између шесте и дванаесте године). За дете у пубертету, новац је једино што допушта себи да жели од родитеља и они треба да му испуне ту жељу; зато је за родитеље који имају такву децу између дванаесте и шеснаесте године ускраћивање новца често једини моћни начин којим могу фино да контролишу деље грубости, пркос, недостатак поштовања и самовољу. Ово је етапа у којој дете нема "бољу природу" на коју можете рачунаати, па сте отворни да "победите" у борби коју водите против таквог понашања. Пошто вам увек стоји на располагању дисциплинска мера ускраћивања новца, можете је искористити да разрешите одређене проблеме везане за ову етапу, која представља највеће искушење које имате у целокупном задатку подизања деце.

(Видети такође: **Од дванаесте до шеснаесте године (пубертет) (12), Од шеснаесте године па надаље (адолесценција) (14).**)

Ноћне море

Ноћне море, како код деце тако и код одраслих, јесу манифестације универзалног, несвесног искуства зла. У људском духу постоје и "негативни" и "позитивни" ликови, и зато имамо ноћне море као и лепе снове. Када је дете доживело ноћну мору, јер је сањало неко чудовиште (или било које друго стеготвореће зло), осим што ћете га утешити, помоћи ћете му

ако предложите да убије то чудовиште, када га опет сретне у свом сну. Овим ћете суверисати детету да добро може победити зло и да може испољити снагу сопственог добра, ако то жели.

(Видети такође: **Бог (23), Добро и зло (32), Матично мишљење (66), Смрт (127).**)

судбоготног пола више нису проблем, дете ће са оба родитеља наставити прекинуту несексуалну, неконкурентску, једноставну везу јуну Бубави.

(Видети такође: Интимност (46), Инцест (46), Љубав (62), Одвајање (36), Ривалство (115).)

Одбијање узимања хране (анорексија nervosa)

Насупрот онглеприхваћеном потрешном тумачењу (како лапка тако и медицинских радника), "апогеја пегваса" обично није поремећај храњења. Верујем да она представља врло компликовано реаговање детета на јако нездрав *породични живот*. Углавном несвесно, дете дубоко верује да је родитељска срећа nestала због тога што је оно стално присутно у породици. Ово је делимично исправно психолошко опажање. Типична породична ситуација је следећа: у браку родитеља овакве деце нема љубави, отац је углавном одсутан из породице, убеђен да је мајци за срећу довољно и дете. Осим тога, дете доживљава несхватљиво непријатељство мајке, а једини начин да себи то објасни је да је оно искључиви кривац за такво њено понашање, јер се "мува" *уо кући и смећа јој* нли да то заслужује *самим шим ишћо постоји*.

Дететово претерано самозгладњивање служи грима (у почетку нездравим) мотивима. Први је да жели да *ослине дете*: гладовање сиречава његов телесни развој, нарочито појаву менструације која је најочигледнији знак растења девојчице. Други је контролisaње тела да се *не креће*, чак и до преставка унутрашњег кретања: на пример, манифестује се затвором (трздом столицом) и престанком знојења, што су честе реакције тела на изгладњивање. Трећи мотив је жеља да се *ослине невидљиво*: све док постоји лих у огледалу, особа себе види као "дебелу". Због скривених значења, анализирајући стварне мотиве самозгладњивања, ова болест се мора третирати крајње озбиљно, јер угрожава живот детета.

По мишљењу многих многих терапеута, анорексија се најчешће јавља у породицама у којима је родитељ истог пола "детињаст" (склон је себи да представља као беспомоћну особу која зависи од брине других људи), а родитељ супротног пола "далек" (делује као веома заинтересован за свој посао, а веома мало за емотивне везе). Од ове болести чешће оболевају девојчице од

Одобрено

Одбацивање је супротно интимности. Билска породица интима испуњена љубављу је најбољњај услед да се дете осећа да порасте здраво и срећно, а нарочито да и само остари интиман породични живот пун љубави.

Међутим, да би одрасло дете на здрав начин формирало своју породицу, треба да се ослободи породице својих родитеља. То је процес који почиње жестоком пркосом у пубертету, а учвршћује се у касној адолесценцији постепеним *хладним, одбацујућим одвајањем* које дете показује према својим родитељима. Дете одбацивање родитеља супротног пола је много отвореније него што је то случај са родитељем истог пола. То је последица сексуалних нагона, који се сада јасно јављају и квари дететова осећања итјамности према било коме, тако да му је врло непријатна блискост са родитељем супротног пола (што је природно и здраво). Мада је родитељ супротног пола много зрелији од детета, јер раздваја своју нежност од сексуалних нагона, ипак је често непријатно свестан свог детета као сексуалног бића и срећан је када се повећа њихова међусобна удаљеност.

Мудри родитељи поштују здраву и природну потребу детета у адолесценцији да се одвоји од њих. Такође је здраво (без претераног непријатељства) које деца испољавају) да и родитељи имају жељу да се одвоје од детета, с тим што ће му дати до знања да то од њега очекују, да би ослободили родитељске одговорности уживали у обновљеној већој међусобној интимности.

Када се дете на здрав начин одвоји од родитеља, отићи ће у свет и изградити одговорнаће сексуалне везе. Пошто ривалство са родитељем истог пола и инцестни наговни према родитељу

Дечака, пошто у нашој култури жене показују своју неуразу "детињастим" симптомима, а мушкарци емоционалним онајањем.

Да би се дете излечило, неопходно је да се цела породица подвргне психонализи. Први корак који добар психотерапеут треба да предузме је да оцу објасни психолошко значење болести његове ћерке. Лекар ће тражити очеву активну сарадњу, захтевајући од њега да успостави нигмност која је недостајала у односу са ћерком. Често се уочава побољшање здравља девојчице са анорексијом када отац покаже да се њом поноси и примети њену физичку привлачност. Међутим, однос девојчице и мајке је много теже лечити, због мајчине типичне инфантилности. Добро је да психотерапеут саветује девојчицу да за модел жене не користи своју мајку, већ неку *дугу* женску особу. Због тога је много боље да девојчицу од ове болести лечи жена, а не мушки психотерапеут.

Претходно описани породични сценарио је најчешћи предуслов за анорексију дечије, али има и других ређих узрока који поспешују болест. Недавно сам срела тридесетседмогодишњу жену која је била здрава и која се "преко ноћи" разболела од анорексије, јер ју је муж изненада напустио и отишао са другом женом, после петнаест година заједничког живота. *Сексуално љишкене* које је доживела било је веће но што је могла да поднесе и зато је на несвесном нивоу (који је код свих нас много паметнији од свести) одлучила да се заштити, смањујући своју тежину на меру из *девојачког доба*, али анорексијом. То ју је учинило мање осетљивом на неиздржива понижења и губитак самопоуздања. (Неколико година касније спонтано је излечила анорексију тако што је предузела одговарајуће кораке да поврати своје сексуално самопоштовање, које је изгубила одласком мужа).

(Випети такође: Претерано узимање хране (булимичја) (101), Репресија (113).)

Одвајање

Беба врло брзо после рођења препознаје мирис, звук, лик, додир и укусе своје мајке, па јој њено присуство пружа највеће могуће задовољство, а негде око седмог месеца постоје свесна да од мајке зависи њено *преживљавање*. Све до овог доба, мајка

може своје дете (које је добило много нежности и љубави, укључујући и телесне додире који су неопходни у овој етапи, а суштина су *психолошког* неговања) привремено да остави на чување некој другој, исто тако негујућој и брижној особи, да би могла неко време да посвети себи, без икаквих лоших психолошких последица по бебу.

Од седмог месеца па надаље, свако одвајање од мајке изазива велику *панику* бебе и за њено дугорочно психолошко здравље потребно је да ове епизоде *избегавамо* отприлике све до друге године, када уме да схвати и прихвати, са одређеном смирености, да "мама иде у куповину, али ће се брзо вратити". Ипак, ако је мајка приморана да дете млађе од две године, с времена на време напусти, било би боље и мање болно за дете да то учини *неприметно*, него да га поздравља са "хао", јер *поздрав изазива панику*. Верујем ипак да би код детета до шесте године, одвајање од мајке требало да буде у најбољем случају отпраничено на неколико сати, а никако дана, осим ако је то неизбежно. Среда сам оласпе особе са дубоко усађеним трајним поремећајем личности, пуних страха и несигурности зато што су у детињству морале да проведу у болници само неколико дана, а да мајке нису све време боравиле са њима.

Када се после дужег неопходног раздвајања нађу заједно, родитељи су обавезни да се изборе са симптомима неизбежне дејче трауме, која се може испољити како (одбрабеним) удаљавањем, тако и страхом и пријенишћу уз њих, што може трајати и неколико недеља. Брижна мајка, знајући да је врло важно да одмах лечи ове дејче психолошке невоље, не допушта да "све прође само од себе", јер би се тако створиле трајне неприлагођене "одбране", већ прихвата потребу за *продуженим* периодом јаке блискости са дететом.

Врло постепено, у току целокупног развоја до зрелости, дете постаје способно да прихвати све дуже интервале одвојености од мајке. Али чак и у адолесценцији, упркос његовом супротном тврђењу, дете се још увек осећа понеке напуштеним, на пример, ако дође из школе у празну кућу. Када је мајка ту да му пожели *добропошницу*, његов дом је као мирна лука, са познатим мирисима, звуцима, укусима, *зипицима* који га још *увек дубоко умрују*. Када у касној адолесценцији дође до коначног, здравог одвајања, требало би да *иницијатор* тог одвајања увек буде дете, а не родитељ.

(Видети такође: Болничко лечење (25), Брага о деци (25), Запослене мајке (41).)

Одговорност

Одговорност је дозвола коју дете најчешће стиче примером родитељске одговорности. Како одраста, оно прихвата разне одговорности које постају све веће и веће, па се уз њих повећава и његова аутономија и привилегије које са собом носе одговорност.

Из искуства знам да је вероватно најбоље тражити од детета да преузме нову одговорност (и придружене привилегије) само онда када је *више него спремно* да је прихвати. Као и при сваком учењу, сви (како одрасли тако и деца) тежимо грешкама претходног узбуђења и поверења у себе, пре него што се наше учење потпуно не учврсти. На пример, сећам се моје жеље да возим кола кроз центар града, пре него што је мој инструктор возице потврдио да сам спремна да то урадим. Бегово инстинктивно да будем стрпљива је повећало моју жељу да овладам возицом, што је утицало на повећање моје сигурности, која је довела до коначне награде – добре и сигурне возице без застоја.

Ако дете преузме одговорност, пре него што је телесно или психолошки потпуно способно да је се стално придржава, његово самопоштовање ће вероватно бити угрожено кад год буде неодговорно, а целокупан став према одговорности потпуно, биће малодушност. Тражите од њега да преузме потпуно одговорност за прање зуба, самосталан одлазак у школу, намештање свог кревета, зарађивање парца прањем ваших кола сваке недеље итд. само онда када је стварно дозвољено способно да то уради. Тада ће лако и с поносом задржати своје одговорности и искрено ће их прихватити и касније, кад одрасте.

(Видети такође: Кривица (57), Регресија (113), Редослед рођења деце (114), Самосталност (118).)

Одлазак из породичног дома

Сматра се да је просечно доба за почетак процеса напуштања родитељског дома негде око осамнаесте године. Наглашавамо "почетак", јер је за емотивни процес радикалног одвајања од

родитеља, што значи да не живи у заједници са њима, потребно неколико година. (У том смислу је користан типични образац који подразумева да деветнаестогодишњаци настављају даље школовање ван места у коме живе. Тако им се на природан начин омогућава да у току школовања "напуштају дом" и да му се враћају када дође распуст, избегавајући на тај начин осећај било каквог губитка). Али, око двадесет треће године (која се на крају доклатпа са завршетком редовног четворогодишњег студирања), дете би требало да буде способно да коначно прекине "путману" повезаност са родитељским домом и створи сопствену. Родитељи могу да препознају да је њихово дете психолошки одрасло, када после одвајања од њих, својим домом називају садашњи, сопствени, а не (бивши) родитељски.

Ако је целокупан развој детета у претходним годинама био озбиљно ометен неким ненормалним догађајима или околностима, може се догодити да неће желети да напусти дом својих родитеља. Вероватно ће за ту одлуку наћи оправдање, као на пример, да много кошта изнајмљивање стана, да је незапослено или нешто друго. У ствари, јако му је потребно (иако је тога често несвесно) да оконча "недовршене послове" са својим родитељима, пре него што постане самостална особа, што се од њега и очекује. Ако и поред родитељске жеље да буду одвојени од детета, као и дететове да буде одвојено од њих, дете сматра да му је најбоље са родитељима, добро би било да они прихвате одговорност за скривену децу патологију, чији је симптом жеља да и даље живи са њима. Често, је корисно у овој ситуацији да родитељи потраже помоћ искусног психотерапеута који треба да открије природу "недовршеног посла" и на тај начин олакша детету и родитељима да успешно преброде проблем.

Родитељи којима одговара или који пасивно прихватају нездраву везаност одраслих потомака и њихову неспремност да се суоче са "празним домом" и крену у нову животну етапу, платиће "цену" тако што ће стално расти узреченост деце и непријатељски однос према њима, а када се коначно раздвоје, деца могу прекинути сваки контакт.

Родитељи и деца, који се на здрав начин суоче са тешким задатком напуштања дома у дететовом раном одраслом животу, по правили су изненађени и јако срећни неколико година касније, када успоставе нову блиску међусобну интиму, а

посебно када деца добију своје потомке, а њихови родитељи постану бабе и деде.

(Видети такође: Заштитивање (42), Одговорност (88), Самошталност (118).)

Одлучност

Речите шта мислите и мислите шта говорите. *Не претице* *деци* ако знате да *претице* у нећеће *освајати*. На тај начин постајете *лакше* у његовим очима, губите сваку стварну контролу над њим, а дајете му и претутну дозволу да и само постане *лажов*.

Упућивање бесмислених претњи и (или) попуштање детету је лош метод који на крају никад не даје резултат. Насупрот томе имамо на располагању ступљиво и свесрдно размисавање проблема, док га не решимо. Ако се проблему посветимо површно, оподобићемо његово решавање, он ће се обет и изнова враћати... све док му се не посветите на прави начин. Ступљива и свесрдна пажња значи да се *одређени проблем* неће понављати.

(Видети такође: Контрола (54), Родитељске претње (116), Флексибилност (141).)

Одређеност полова

Стереотипно разликовање полова по понашању и начину размишљања не произилази само из васпитања. Очитљиво је да постоје биолошки одређене разлике између децека и девојчица које узрокују и психолошке разлике између полова. Верујем да је већина девојчица заинтересованија за лутке, људе и осећања; а да су децаца заинтересованија за кола, ствари и чинице. Девојчице су осетљивије, а децаца атресивнији.

Не тврдим да се одређени деца или девојчица не могу разликовати од просека у погледу поних карактеристика. Наравно, сва индивидуална одступања од просека треба поштовати и одобравати. Углавном, ако охрабрујемо девојчице да буду "женствене", а децака "мужески", усађујемо у њих изузетно вредне представе о јасном полном идентитету и сексуалном самопоштовању.

Нема ниједне друштвене заједнице на целом свету која јасно не разликује полове у смислу очекиваних психолошких ставова и улога у животу, као и у смислу анатомије и физиологије, без обзира колико се разликују њихове културе.

Живела разлика међу половима!

(Видети такође: Сексуалност (120), Хомосексуалност (144).)

Окривљавање

Видети: Непотрешивост (79).

Опонашање

Сва мала деца верују да су њихови родитељи најдивнији људи на свету. На најубијем нивоу свога бића, у то верују и старија деца, без обзира што често исказују супротно, и речима и делима! Зато је природно да дете опонаша своје родитеље у настојању да буде *дивно*, као што су они. Нема веће силе на земаљској кугли него што је она која је аутоматски дата људима када постају родитељи: рука која људља колевку влада светом.

Деца много више усвајају навике и стили понашања својих родитеља из онога како их *сама виде*, него како родитељи желе да буду виђени. Родитељи би највише волели да деца прихвате њихов стил живота, али ако нешто што од деце траже да ураде или како да се понашају, има привук "уради како ја кажем, а не како ја радим", могу бити сигурни да ће она прозрети лицемерје и занемарити савете. Акције говоре гласније од изговорених речи, а према вашим делима они ће заснивати свој модел.

(Видети такође: Дозволе (33), Срећа (128).)

Опрезност

Опрезност и авантуризам, иако међусобно супротни, чине најважнију дуалност нагона у целом нашем животу. Страх нас може навести на претерану опрезност која нас чини смешним, јер нам одузима спонтаност у животу. Радозналост и авантури-

зам могу да нас наведу на претерану меру ризика што доводи до разних незгода, а на ширем плану води ка самодеструктивности. Свесно или несвесно, све наше важне одлуке у животу пред- стављају борбу за праву меру између опрезности и аванту- ризма.

Деца до треће и између дванаесте и шеснаесте године, склона су непотребном ризику. То се сусрећу родитељским забранама. Између шесте и дванаесте године су претерано плашљива, тако да их треба са ентузијазмом охрабривати када показују непотребан страх.

(Видети такође: Забране (37), Забринутост око деце (38), Заштитивање (42), Рутинна (116).)

Осећања (родитељска)

Уколико родитељи слободније показују своја осећања у присуству деце, то ће и деца бити слободнија у испољавању сопствених. Вероватно је здравије да дете буде сведок повремених родитељских препирки, него да сматра њихов однос нереално "савршеним". Међутим, постоје три врсте емоционал- ног испољавања којима родитељи дубоко повређују своју децу и којима их, идеално гледајући, не би требало оптерећивати.

Прво лоше испољавање осећања је неконтролисан бес и претња телесном повредом или налуштањем детета. Ово ће утицати да дете буде стално несигурно у односима са другима и уопште у животу.

Друго лоше испољавање осећања је жестока, простака борба између родитеља, која може бити вербална или физичка или обоје. Ово ће на дете утицати тако да ће целог живота очекивати – и добити – само сличне, лоше међуљудске односе.

Треће лоше испољавање осећања је када родитељи отворено или прикривено траже од детета да жали њихову несрећу и када желе да се оно брине о њима, чиме замењују улоге детета и родитеља. Ово ће на дете утицати тако што ће доживотно бити оптерећено жалашћу, тугом и неспособношћу да се осети вредно љубави или да прихвати љубав коју му нуде други.

(Видети такође: Дозволе (33), Злостављање деце (43), Љубав (62), Налуштање (76), Сигурност (125), Срећа (128).)

Пасторчад

Однос између детета, маћехе или очуха је неизбежно веома тежак и захтева велику пажњу и дубоку искреност свих одраслих који се налазе у таквој заједници. Главни проблеми су послушност и сексуалност. Мала већина одраслих сматра да је релативно лако бавити се послушношћу, само је некомпетентна њих спремна да се искрено бави сексуалним проблемима.

Углавном, све до треће године, дете је способно и вољно да радо прихвати маћеху или очуха који га воле; као замену за родитеља кога је изгубило. Вероватно ће такво дете одрасти са осећањем да му је тај нови родитељ као природни.

После треће године, прихватање маћехе или очуха се постиже само ако се врло брижно и осећајно односе према детету. Типично је да дете живи са мајком и очухом и зато ћу размотрити такву ситуацију, али се и у случају оца, детета и маћехе, исто може применити са симетричним супротностима у погледу полова.

Очух је заиста врло вредан добитак за децака, од његове треће до шесте године и у адолесценцији. У Едиповој фази децак се са оцем, као ривалом, бори да мајчина љубав припадне само њему. Пошто се "ослободио" оца, његова несвесна жеља да само он "поседује" мајку би се испунила, уз тежке психолошке последице по децака, да није очуха. И поред тога што ће дете у овим етапама свог развоја, вероватно правити што је могуће више проблема очуху, овај треба да буде упоран у стању – "ја-сам-много-моћнији-од-тебе-и-нећу-ти-допустити-да- тако-разговараш-са-својом-мајком". Истовремено, очух пружа и емоционалну стабилност децаку, дружењем и заједничким тре- нутцима у неким искључиво мушким активностима, тако да спречава могућу патолошку везу која би се, иначе, развила између децака и његове мајке.

Између треће и шесте године и у адолесценцији, однос девојчице према очуху је суштински неповољан. Из деџер угла, мајка је невероватно вољеног оца (ма како чинице говоре супротно), она је изгубила Елипову битку – али јој остаје освета! Зато мрзи своју мајку и наизменично је пуна мржње и еротских осећања према очуху. Како јој је отац љубав сурово ускраћена (његовим одласком) и пошто је тиме, прећуто, понижена од своје мајке и суочена са заменом оца (у смислу ауторитета), сасвим разумљиво, девојчица тражи да се освети мајци и истовремено обнови своје дубоко сексуално самопоштовање, заводећи свог очуха. Околности поспешују њену освету, ако се налази у адолесценцији, јер је у тим годинама стварно атрактивнија од мајке, а у тражењу очухове љубави која ће не постоји инстинктивна табу (који би је иначе заштитио од сувишне интиме са природним оцем). У сваком случају, њен очух је непријатно свестан сексуалних жеља према пасторки.

Ако је однос адолесцентне ћерке и очуха проблематичан, он има две крајности. У најгорем случају постаје нападано сексуалан, па се увећавају њени психолошки проблеми који су се јавили када је изгубила интимност са својим оцем. У најбољем случају мајка, ћерка и очух ће избећи катастрофалне последице интимности између девојчице и очуха, тако што ће сви решавати проблеме (и то у свим релацијама: очух-мајка, мајка-ћерка, ћерка-очух итд.) са много жестоке љутње и агресије, што посебно карактерише однос девојчице и очуха.

Ако се очух придружи породици пре него што девојчица уђе у пубертет, проблеми њихове блискости биће слабије изражени. Али, ако девојчица има више од дванаест година када добије очуха, она је здравље да он самог почетка нема никаквих блискости са њим. Мајка треба да каже ћерки: "Опет сам се удала, јер много волим овог човека. Међутим, *или* га не мораш волети, нити се он теби мора свиђати. Он ти није отац и обећавам ти, неће ни покушавати да ти то буде. Све што од тебе тражим је да будеш разумно уљудна према њему." Ћерка ће бити дубоко захвална својој мајци због јасне дозволе и прикривеног упозорења који ће је заштитити од бола што има очуха.

Најбоље је да деца добију очуха или маћеху у доба између шесте и дванаесте године, јер су тада најмање емотивна и могу лако и здраво да им се прилагоде.

Наведени ставови могу вам деловати претерано психолошко-аналитички и можда се не уклапају у вашу размишљања о односу детета, маћехе или очуха. Међутим, трудница сам се да изнесем најдубљу могућу истину, како бисте је што боље разумели. Овај проблем никако не треба олако схватити и убеђена сам да је овакав приступ од далекосежног значаја за децу која се налазе у таквој ситуацији.

(Видети такође: Породица са јединим родитељем (98), Развој (108), Старање (129).)

Плакање

Бебин плач углавном значи да она осећа бол или неку већу непријатност, а родитељска инстинктивна и здрава реакција је да што пре пронађу узрок и зауставе плач. Међутим, важно је имати на уму да је плакање једини бебин језик и да, понекад, није потребна никаква интервенција. Већи број родитеља врло брзо научи да разликује разне типове плача својих беба. Нарочито је важно препознати онај који значи "баш сам уморна, успаваћу се сопственим гласом". Превише анксиозни родитељи често *проузрокују* немир своје бебе тиме што је узимају у руке да умире баш овај плач којим жели саму себе да успава.

Плакање старије деце (и одраслих) је обично повезано са јачим непријатним осећањима и њега треба допустити. Потребно је ипнорисати учину детета које плаче да би изазвало ваша најдубља осећања и на тај начин добило нешто што му иначе не бисте дали.

Плашљивост

Плашљивост је непотребна бојажљивост. Она може бити урођена карактеристика деџер температура или последица превеликог родитељског заштитивања или мешања и једног и другог. *Никада* немојте брутално поступати са дететом присиљавајући га (или варајући) да уради нешто чега се плаши. Уместо тога, нежно га умирите и наговорите да уз вашу несебичну помоћ обави оно чега се боји, дајући му тиме дозволу да превазиђе страх, али га добро наградите за његов напор.

(Видети такође: Добро и зло (32), Дозволе (33), Заштитивање (42), Подмињивање (96), Страх (130), Темперамент (135).)

Племенитост

Посматрање указује да је племенитост делимично срећан дар темперамента, а делимично питање карактера – то јест, она је и урођена и условљена. У оној мери у којој се дете може научити племенитости, можете га много боље научити примером него опомицањем.

(Видети такође: Дељење са другима (30), Дозволе (33), Посесивност (98).)

Подмињивање

Немојте се устручавати да подмињте ваше дете у ситуацијама када желите да уради нешто ванредно, а оно се томе опире. На први поглед "подмињивање" делује као нешто лоше, али је у ствари исто што и преговарање које значи "да ћу учинити ово за тебе ако ти учиниш оно за мене", што представља основу, (мада често изузетно скривено), свих међуљудских односа. Међутим, како подмињивање често подразумева нуђење *материјалне* награде, требало би тај метод сачувати за неке посебне ситуације, да бисмо избегли размаженост детета. У свим уобичајеним ситуацијама, од детета се очекује да се покори општим правилима живота којима их уте родитељи својим правим ауторитетом.

Подмињивање је нарочито корисно у ситуацијама у којима је родитељима непознат разлог дејег отпора, а притом желе да изабегну занемаривање могућег дејег страха. На пример, плачљиво припијање детета уз мајку у прва два-три дана поласка у вртић, готово увек је испољавање страха одвајања од мајке и можда је најпогодније решење да мајка мало остане са дететом у вртићу, како би се постепено смањило страх, да би дете пристало да тамо остане. Ако и после неколико дана не престане плачљиво припијање уз мајку, не значи да је дете стварно уплашено, већ да смирљено користи мајчину анксиозност. Ово је прави моменат за подмињивање куповином

игранке коју дете већ одавно жели, уз договор "добитиш то, али да останеш у вртићу без маме и да не плачеш". Ако оно, упркос свему, настави да плаче и да се припија уз мајку, значи да није спремно да остане у вртићу. Ако дете испушћује договор, значи да је спремно да остане у вртићу и обавезно му треба дати обећану играчку. Било које плакане или припијање уз мајку наредних дана треба схватити као манипулацију којом дете жели да изнуди неку другу корист. Томе се треба тврсто одупрети!

(Видети такође: Дисциплина (32), Казна (51), Контрола (34), Покорност (97), Размаженост (111).)

Покорност

Покорност је послушност према неком ко има већу моћ од вас. Родитељи су много моћнији од своје деце и пошто деца то знају, дубоко су и безусловно покорна својим родитељима.

Подсећање на чињеницу да неко други има моћ над нама, ствара осећај понижености и увређености на велику неправду да нисмо међусобно једнаки. Ова неједнакост је неизбежна и у односима родитеља и њихове деце. Деца знају да се са том чињеницом треба помирити док не одрасту. Зато је окрутно да брутално поступамо са нежном децом беспомоћношћу отвореним захтевом "уради како сам ти рекао", осим када је то апсолутно неопходно. Само у пубертету (када дете јаком и претераном непокорношћу према својим родитељима прерано захтева да му уваже потпуну аутономију и моћ какву имају одрасли) јесте исправно да родитељи често реагују са "јер сам ја тако рекао" или "уради како сам ти рекао, иначе нема цепенца; школског излета; нове одеће..."

Правилно би било да деца, као и одраслима, дамо одређено време да заврше активности које их тренутно окупљају, како би била спремна да испуне захтеве које пред њих постављају други. Највероватније ће дете (баш као и одрасли) радо удовољити тражењу "вечера ће бити готова за десет минута", него наредби "одмах да си дошао на вечеру!"

(Видети такође: Дисциплина (32), Забране (37), Казна (51), Контрола (54), Непослушност (80), Подмињивање (96), Размаженост (111).)

Породица са једним родитељем

У оваквој породици, родитељ стално мора да има на уму нездраву склоност свога детета да се стално "брине о њему". Од пубертета па надаље, мајка која живи сама са дететом треба да му да на знање како унапред ужива што ће оно једном напустити дом, а тада ће она моћи да започне нов и срећнији живот, много више посвећен себи, ослобођен одговорности свакодневнот родитељства (чак и ако се тако не осећа, нити то жели). Ако дете покаже неки знак да жали мајку због брачног статуса, треба га јако укорити и рећи му уверљиво и одлучно да је врло задовољна својим положајем, а ако икада буде жетела мужа, она ће га и наћи, и то сигурно некако није његов проблем!

У случају када мајка и син или отац и ћерка живе сами, раздвајање детета и родитеља треба да је чак и јаче истакнуто него када један родитељ живи са дететом истог пола. Посебно треба нагласити да, у доба између треће и шесте године и од пубертета па надаље, децка треба да има одређеног сексуалног ривала у борби за мајчину љубав, а ако је мајка слободна, да има свакодневни контакт са мушкарцем који је вољан да детету буде модел *ауторитарне* мушке улоге. У доба адолесценције, ученички (студентски) дом би био најбоље решење за сина који живи сам са мајком или за ћерку која живи сама са оцем.

(Видети такође: *Одбацивање* (84), *Развод* (108), *Самоосталност* (118), *Старање* (129).)

Посесивност

Посесивност је природна појава код људских бића и требало би је поштовати, када је приметите код вашег детета. Ако није добровољно, дељење нечега са другима никад није аутентично и искрено. Дете (као и одрасли) има право да не дели нешто своје са другима, ако то не жели. Ако се детету не ускрати право на себичност, оно ће аутоматски поштовати и туђе право да и други не деле нешто своје, ако то не жели. Реч "племенитост" подразумева одређену љубав коју исказује онај који нешто даје, тако да надамашу своју урођену егоценетричну посесивност. Изгледа парадоксално, да је племенитост (као и осећај љубави уопште) карактеристика само оних људи чијим

су жељама, док су били мали, родитељи задовољавали на прави начин, поштујући урођену себичност своје деце. Деца, чија је посесивност поштована с пуно разумевања у доба између треће и шесте године, спонтано почињу да је превазилазе и да показују жељу за искреним дељењем са другима. Сваки овакав гест треба подржати и појачати снажним похвалом, а не подразумевати да би дете тако "морало" бити.

(Видети такође: *Дељење са другима* (30), *Љубомора* (63), *Себичност* (120).)

Правила понашања

Правила лепог понашања су *неприродна*; она су смишљена да покажу како је нама стало да другима буде добро, исто као и нама – што није истина! Али на најдубљем нивоу, наше стварно преживљавање зависи од успешног претварања, јер се подразумева да је (лепо) понашање начин на који утоваримо са другима да нам неће нашкодити, као ни ми њима, упркос истини која се налази у основи свега: да смо пре свега заинтересовани само за себе. Пошто знамо да то важи и за друге, схватили смо да би без лепог понашања, наши животи углавном били застрашујућа борба да се преживи агресивна оних којима предлавамо сметњу у испуњењу њихових себичних циљева.

Никада се лепим понашањем не могу у потпуности задовољити скривени себични мотиви које сви обавезно имамо, а животно задовољство већине људи квари потреба (нарочито у уносним пословима) да стално пазе на могућу агресивну других. Једини прави мотив у животу, који у потпуности негура нашу суштину себичност, јесте љубав и углавном, свако од нас стварно воли само неколицину других особа. Ниво "цивилизационости" становништва је директно пропорционалан општем степену принуде која обавезује људе на међусобно "лепо понашање". *Лепо понашање је када се једна особа љубавно охотно према другој, чак и када цела не осећа љубав према другој.*

Наметање доброг понашања детету постаје неопходно када наврши прву годину. Тада су његове агресивне, себичне мотивације комбиноване са покретљивошћу, много веће но што су родитељи (или други људи) спремни да толеришу у том (неспутаном) облику. На срећу, у доба између прве и треће

године, делује природа и родитељ успева да социјализује дете, јер је у овој етапи развоја склоно послушности да би избегло родитељску казну. Пошто је лепо понашање "неприродно", оно се не може научити, као и многе особине, само "у једном покушају". Закључе за лепим понашањем родитељ морају стално понављати, узек и изнова, посебно у доба између прве и треће године старости детета, све док оно *аутомаатски* и *готово увек* не каже "молим", "хвала", не престане да граби, итд.

Касније, између треће и шесте године, лепо понашање се појачава и утврђује моралним нормама. Ако је подучавање коректно обављено, када дете буде у шестој години, лепо понашање је тако дубоко у њему укоревљено, да ће се аутоматски испољавати до краја живота. (Међутим, од дванаесте до тринаесте године, здрав развој детета захтева да буде пркосно скоро према свему чему су га родитељи учили да вреди и зато је природно што се ружно понаша. Понашање и ставови детета тог узраста су супротни до тада наученом лепом понашању. Чини се, што дете испољава ружније манире, то се може закључити да је оно "стварно" боље васпитано!)

(Видети такође: Дељење са другима (30), Конформизам (55).)

Празноверје

Видети: Бог (23), Компулзије (53), Магично мишљење (66).

Претерана попустљивост

Претерана попустљивост је супротна контроли. Родитељска претерана попустљивост према деци обично води порекло из настојања да неки проблем што пре решимо и из жеље да се увек *дојдимо* детету. Она је израз лењости, у њој нема љубави, јер попустљивост нарушава организованост у животу и ограничења (која су деца тако неопходна да би обуздали пагоне и да би се осетили *сиђурни* у односима са физичким светом и другим људима). Деца претерано попустљивих родитеља су несигурна.

Родитељи који су претерано попустљиви према својој деци, обично имају нездраво формиран морал због неадекватног сопственог васпитања. Себи и својој деци би могли да помогну тако што би највише уобличици општу филозофију живота и љубави и употребили је као основу и водич за контролу и дисциплиновање своје деце.

(Видети такође: Дисциплина (32), Контрола (54), Одлучност (90), Флексибилност (141).)

Претерано узимање хране (булимичја)

Булимичја описује стање детета које претерано и дословно пуну себе храном, а затим се празни повраћањем или ричикусом. Упркос томе што је ова болест супротна анорексији (када дете себе претерано изглађује), у ствари је манифестација исте скривене, јако озбиљне *психолошке* невоље. У неким случајевима, претерано изглађивање се смењује са претераним преједањем, мада већина деце има само један од ових симптома. Телесно, булимичја угрожава живот као и анорексија и доводи до озбиљних општења дигестивног тракта што се коначно може завршити смрћу (изненадном руптуром стомака).

(Видети такође: Одбијање узимања хране (анорексија nervosa) (85).)

Приврженост

Сви почињемо живот апсолутно окренути себи и нико други нас не интересује осим нас самих. Тек поступно, стичемо способност заинтересованости за друге људе. "Приврженост" - сопственом пашу, пуњеној играчки коју много волимо, комаду старе одеће - представља прелазно стање између потпуно окренутости себи и љубави према другим људима. Око шесте године, многи такозвани "прелазни објекти" се обично одбацују у корист емоционалне привржености стварним људима. Међутим, постоје заостале манифестације сваке етапе развоја и неки сасвим "одрасли" људи остају привржени одређеним предметима који им дају утеху или сигурност, када се погоршају односи са другима.

Поштујте предмете којима су ваша деца јако привржена и учините их доступним деци када се нађу у неизбежној стресној ситуацији.

(Видети такође: Другари (34), Кућни љубимци (58), Манично мишљење (66), Регресија (113).)

Пријатељи

Понекад се многи родитељи нађу у ситуацији да "не одобравају" неког пријатеља свог детета и сматрају да имају право то и да кажу, обесхрабрујући на тај начин наставак пријатељства. Међутим, важно је да родитељи схвате да ниједно пријатељство међу људима, како код деце тако и код одраслих, није случајно. У било којој интимној међуљудској вези постоји увек важан смисао и вредност, без обзира колико она неуверљиво делује, када се површино и плитко посматра. Свакако покажите ваше неодобравање према *понашанју* које вам се не допада код пријатеља вашег детета, али охрабрите ваше дете да вам каже, ако уме да вам објасни, шта је то што му се посебно допада код његовог пријатеља. То вам може помоћи да дубље схватите емоционалне потребе вашег детета које до тада нисте учинили.

Ипак, ако сте дубоко забринут због стварно лошег утицаја пријатеља на ваше дете, мудро укажите родитељима тог пријатеља да вам се не свиђа како се *њихово и ваше* дете понашају, што ће сигурно забринути и њих, колико и вас. Покушајте да удружите родитељске снаге да бисте променили нежељени међусобни утицај деце, што је много боље него да присилно прекинете пријатељство, јер је то јако окрутно и треба га применити само у крајњој нужди.

(Видети такође: Другари (34), Друштвеност (34), Усамљеност (138).)

Припијеност уз родитеља

Припијеност уз родитеља је манифестација дејче свести о томе колико његово, преживљавање, зависи од присуства мајчине љубави и обично се јавља око седмог или осмог месеца. (Пре овог доба, беба није свесна зависности од мајке; иако је њено присуство задовољава више по било *чије* друго). Та

повезаност се наставља и нестаје око треће године (са повременим појачањима у време јачег стреса).

Припијеност јако оптерећује и узнемишава највећи број мајки. Међутим, њу треба схватити као природну и неопходну појаву у прелазној фази између потпуне сигурности уз мајку и смелог уласка у узбудљив, али сразмерно несигуран свет, без њеног присуства.

Мале и спорадичне припијености уз родитеља, када дете има више од три године, указују да проживљава неку базичну несигурност (тада се треба бавити превазилажењем несигурности, а не симптомом припијености) или га анксиозна мајка несвесно подстиче да је искоришћава. Подмишљање је обично добар тест којим можемо испитати да ли је искрена или манипулативна деџа потреба за припијеношћу.

(Видети такође: Анксиозност (20), Забринутост око деце (38), Зависност од родитеља (39), Несигурност (81), Одајање (86), Опрезност (91), Подмишљање (96), Регресија (113), Имизирање (147).)

Прича о рођењу

Изузетно важна чињеница коју сам открила у психотерапеутској пракси је да све приче којих се сећамо о нашем рођењу представљају тачну метафору за начин на који се односимо према другим људима. Ово честа се сећамо не мора увек бити баш то што нам је стварно и речено: вероватно смо делимично (и несвесно) сами *сидеорили* "причу о нашем рођењу" која ће одговарати начину на који се односимо према другим људима. Међутим, потребно је мало маште да бисмо се упустили у неизвештан подухват да праву причу о нашем рођењу уобличимо у психолошки приказ наше склоности ка опрећеном стилу опхођења са другима. Одрасла особа, која из било ког разлога не зна по којим критеријумима бира пријатеље и познанике и какав има однос са њима, на питање шта зна о свом рођењу рећи ће: "Ништа". Једна жена ми је рекла: "Док је моја мајка била трудна са мном, скоро сва јела су јој изазивала осећај мучнине. Ипак је било неколико јела које је волела." Протумачила сам њену причу и схватила да не воли много људи, већ има само неколико веома драгих пријатеља. Упитала сам је да ли је то истина, а она ми је са чуђењем потврдила.

Један параноидни шизофреничар ми је на гитање о рођењу одговорио: "Кад сам се родно држали су ме наглавачке, плакао сам, а они су се смејали."

Мада се за причу о нашем рођењу (коју су нам родитељи испричали) не може рећи да кључно одређује и утиче на то какве ћемо односе градити са другим људима, мислим да је добра идеја да родитељ свесно охрабре своју децу тако што ће им испричати најпозитивнију могућу "причу о рођењу". Дете које је прихватило мајчину причу о рођењу "било ми је страшно" и протумачило је на свој начин, може успостављати са другима само болне везе; из приче мајке "готово да сам умрла", дете ће доживети себе као особу која има моћ да уништава све око себе. "Једва си остао жив" проузроковаће да дете сматра да га други уништавају. Најбоље је, као што то многе мајке и чине, да му се каже: "То ми је било најлепше искуство у животу и сви су били јако срећни."

Пркос

Пркос је супротан појам од послушности. Ако неко дете *никад* није било пркосно, "злочесто" или непослушно према својим родитељима и другим ауторитетима, значи да је психолошки укротено и то ће, пре или касније, платити високом "ценом" озбиљне анксиозности и неадекватног психолошког функционисања у одраслом животу.

Послушност насупрот пркосу је централни проблем у децем природном развоју између прве и треће и између дваесте и шеснаесте године. Дете од прве до треће године, упркос многим нагонима које испољава а које треба контролисати, стварно жели да буде и јесте послушно према родитељима. Од дваесте до шеснаесте године, дете жели и треба да буде пркосно према својим родитељима по свим питањима. Као резултат симетричног доживљаја: послушности (од прве до треће године) и пркоса (од дваесте до шеснаесте године) произилази да би дете требало да уме да на одговарајући начин удовољава другима, као и да буде способно да им наметне свој ауторитет. Ово важи како за интимне везе, тако и за све међуљудске односе.

(Видети такође: Дисциплина (32), Контрола (54), Непослушност (80), Покорност (97), Противљење (107).)

Проблеми спавања

Проблеми спавања се јављају када дете назрши две године (и добије све зубе). Обично тада одбија да рано увече иде у кревет, буди се у току ноћи са жељом да спава са родитељима или изјутра тражи да устане сувише рано, што је њима неприхватљиво.

Дете зна да су његови родитељи срећни када увече имају мало мира и тишине без њега, па зато жели да их у томе спречи. Често је радознало шта раде родитељи у његовом одсуству и зато одлучује да тестира њихову способност да га контролишу. Дете може јакно да се наљути када дође време за одлазак у кревет или може да се појави када су родитељи мислили да оно већ чврсто спава, изговарајући се да је узнемирено или тврдећи да има ноћне море или нешто слично. Пошто је у доба између треће и шесте године јакно љубоморно на међусобну родитељску блискост, вероватно ће им смишљено пореметити интимност (која је мање или више ограничена на вече, док оно спава).

Са проблемима одласка у кревет или дететовог каснијег поновног повратка у дневну собу, треба се *доследно* борити чврстом контролом, па се они сигурно неће често догађати. Ако се дете изговара да "није уморно", дозволите му да остане будно и да чита књигу или да се игра, али у *свој кревету*, јер време одласка на спавање *треба да буде навика која се ретко мења у животу*. Када дете устане и дође у дневну собу, треба га једноставно вратити назад, одлучно и без љутње, не дозволивши му било који досетљиви изговор или разговор са вама.

Код детета преко две године старости, буђење усред ноћи и жеља да пређе у родитељски кревет је проширење жеље коју је имало увече, пре одласка на спавање, да што дуже остане са родитељима. Наравно, дете има право да га утешимо када има ружне снове и када се пробуди уплашено или када га боли стомак; али то *треба чинити док је у свом кревету*. Осим у *изузетним случајевима, нема оправдања да родитељи пренесу дете код себе у кревет*. Једино онда када је дете јакно потресено или болесно и када је због тога родитељ врло уморан, треба као нужно средство допустити прелазак код родитеља. После неколико минута, ако је дете заспало, треба га вратити натраг или ако је будно, треба му рећи да је време да се врати. Исто

важни и ако је родитељ у међувремену заспао, па се после неког времена пробуди. Допуштање детету да спава у родитељском кревету, све док ујутру не устане, назива код њега навику да, уз јакو мало манипулације, може да добије ову привилегију – на коју нема право у нормалним околностима. Ово је почетна фаза родитељског пута мањег отпора у решавању проблема спавања, који ће их "скупо коштати". Вероватно се подмићивањем најбоље постиже поправаљање ове или било које друге лоше навике.

Често, од прве до треће године, дете је опседнуто разним страховима (који обично воде порекло из страха од напуштања) која је стекло јер су га остављали да само заспи. Мислим да је седење поред детета док се успављује нешто на шта дете има право, јер му у овој етапи развоја то даје сигурност, мада за уморне родитеље може бити јакo критичајуће, јер с правом трагну за тренуцима одмора. Међутим, неизбежно је да дете захтева од мајке да му пружи друштво све док не заспи и онда када је пребродило страхове због самосталног одласка у кревет. Потребно је да га родитељи одуче од ове навике својим тврдитавом. Један од начина да се то постигне је рећи детету: "Седећу поред тебе још десет минута, па ћу затим отићи да читам своју књигу". Ако је после тих десет минута дете још увек бујно, позвубите га за лаку ноћ, кажите му да иде да читате своју књигу и изађите не дозволивши му да вам било шта каже.

Када се мало дете пробуди ујутру, много пре него што би његови родитељи желели, то треба прихватити као нормално и типично за већину мале деце (као што је нормално и типично спавање до ручка или још дужије, за највећи број адолесцената, ако им се за то пружи прилика). Да би родитељи себи омогућили још пола сата ујутарњег спавања, добро је да детету, од треће године па надаље, оставе поред кревета чашу сока који воли и кекс. Дете треба постепено научити да схвати да мама и тата устају, на пример, у седам изјутра (или у неко друго време), а ако се пробуди раније мора да нађе задовољство у самосталној игри, све док и родитељи не устану.

(Видети такође: Будност (26), Контрола (54), Навике (73), Напади беса (74), Напуштање (76), Одлучност (90), Подмићивање (96), Рутина (116), Страх (130).)

Противљење

Као одрасли, процењујемо да је исправно покорити се захтевима легалних ауторитета, али је исто тако примерено повремено им се успротивити, када верујемо да нису у праву. Родитељи су за своју децу примарни "ауторитети" и на основу њиховог међусобног односа, деца ће научити како да на здрав начин поштују ауторитете, а истовремено ће знати како да им се повремено озбиљно успротиве. Тако деца уче да кажу својим родитељима "не" као и "да" и на тај начин развијају индивидуалну одважност, као и "утлађеност" у односу са другим људима и светом, уопште.

Родитељи треба да нађу праву меру очекиване и тражене опште послушности своје деце, дајући им уз то мало простора и за независниновано противљење. У многим случајевима, противљење у себи садржи отповарајућу казну, на пример, када дете разбјеје своју играчку којом није пажљиво руковало или када је уморно јер није хтелo раније да оде у кревет. Избегавате да кажете "јесам ли ти рекао", пошто се догађај већ збио. Дете зна да сте му то већ једном рекли и поцеђање на ту чињеницу непотребно донаје "со на рачу".

Најчешће се деца противе са "не" око две и по године старости и онег у пубертету.

(Видети такође: Конформизам (55), Непослушност (80), Покорност (97), Пркос (104).)

Пружање утехе

Дете заслужује искрену утеху када је повређено, како телесно тако и емотивно. Међутим, имајте на уму да пажња (било која, нежна или кажњавајућа) само појачава понашање због кога га-тешите. Чувајте се предутог тешена детета јер може да се деси да ће изабрати (обично несвесно) само болна искуства да би добило (већ познату) утеху. Волите рачуна да детету треба више брижне пажње у тренуцима када *није* повређено, него када јесте.

(Видети такође: Болест (24), Заштитивање (42), Прављеност (101), Храброст (145).)

најосетљивије између треће и шесте године и између тринаесте и осамнаесте, а најмање је осетљиво између шесте и дванаесте године).

Сва родитеља треба јасно да негирају оваква дења размишљања честим објашњењима, да су их недостатак среће и слагања довели до развода и да је то само њихов проблем који *нига никако не везу са његовим понашањем*. Детеу треба објаснити да мајка и отац понекад престану да се воле, што је могуће да се догоди и људима који нису ни у каквом сродству, *али мајка и отац никада, никада неће престати да воле своју децу*. Немојте престати да стално понављате детеу ову истину у доба (непосредно) после развода, чак и када дете реагује, после неколико оваквих објашњења, са "да, да, знам". Ма како да дете делује опуштено, у ствари је дубоко несреће која га је понављање истине коју треба да чује врло често, да би се потпуно уверило у њу.

После развода, неки добронамерни родитељи говоре својој деци да се још увек воле и поштују и да ће увек бити добри пријатељи. Ова идеја је у основи врло штетна за дете, јер код њега ствара противуречност између дубоке несреће која га је снашла распадом породице и очигледно неког *безначајног* разлога који је то изазвао. Такво родитељско понашање може разорити његово веровање у смисао и значај љубави, па чак и вредности самог живота. Његовом психолошком здрављу много више помаже када му кажете: "Мама и тата те много воле и обоје желимо да стално будемо са тобом. Зато се заиста трудимо да коректно сарађујемо. Ми смо дошли у ситуацију да једно друго чинимо несрећним и зато више не можемо и даље да живимо заједно. Молимо те, опрости нам што смо то урадили."

Дете ће вам опростити и вероватно ће вам се, после неког времена, захвалити што сте га ослободили пакла живљења са несрећним родитељима. Осим тога, нескривено трагање за *вашом* срећом даће му најјачу дозволу да и оно потражи срећу у свом животу, што је највећи поклон који можете даривати детеу. С друге стране, жртвовање ваше среће "за добро детета" је једна од најокрутнијих, оптерећујућих обавеза уз кривицу коју му намењете да сте због њега остали у браку.

(Видети такође: Сексуалност (120), Срећа (128), Старање (129).)

R

Радозналост

Радозналост је наша ментална живахност. Како би то било јавно када бисмо целог живота умели да будемо радознали као мала деца при узбуђујућим новостима које налазе у свету и самом животу. Дајте подршку дететовој радозналости у свему што га интересује и учините све што можете да би у томе уживало, упркос исприљености коју осећате, јер морате теле-сно да га ограничите да не би повредило себе, друге људе или туђу имовину и упркос замора који је последица одговарања на непрестани ураган питања: "зашто", "како", "шта", "где", "када". Пустите их да зачуђено посматрају широм отворених очну!

(Видети такође: Од шестог месеца до прве године (4), Од прве до треће године (5), Учење (140).)

Развод

Када се родитељи разведу, дете доноси два закључка која га дубоко узнемирују. Ови закључци не морају бити изречени гласно, већ се индиректно могу наслутити кроз узнемирено или регресивно понашање. Та два закључка су "мама и тата су се развели због мене; уредио сам нешто лоше и због тога су престали да се воле" и "тата више не воли маму и мене и зато је отишао и оставио нас; можда ће и мама престати да ме воли, па ће можда и она отићи и оставити ме самог". На најдубљем нивоу свог бића, деца свих узраста на овај начин размишљају о разводу својих родитеља, а посебно ако се то догоди између дететове треће и шесте и између дванаесте и осамнаесте године (напротив популарном веровању, дететова способност да поднесе емоционалне трауме не расте са годинама; дете је

Разговори о сексуалним темама

Изгледа да је природна појава "уздужаност" између многих родитеља и њихове деце да припају о сексуалним темама. Упркос овоме, родитељи морају искрено да одговоре на сва деца питања, можда и суздржано, као и да га упуте на приступачне књиге које може спободно да користе.

Верујем да је најбоље да наставници у школи дају деци основно знање о "чињеницама живота", јер нису емоционално везани за њих. Најбоље је да се са овим темама деца упознају у основној школи, јер су у тој етапи развоја најспособнија да прихвате сазнања о сексу као чињенице.

Најшире гледано, верујем да је заправо да родитељи и њихова деца међусобно не разговарају о сексу. Родитељи који тврде да са својом децом треба бити "потпуно несутан и искрен" у разговору о сексу, треба да питају себе зашто то раде. Свакако, од пубертета на надале, ниједан отац не би требало отворено да разговара са ћерком, нити мајка са сином, о чињеницама сексуалног понашања.

(Видети такође: Мишест (46), Пасторчад (93), Сексуалност (120), Старање (129), Чедност (148).)

Разговор са непознатима

Нажалост, свет који познајемо не изгледа баш тако сигуран као што је то био генерацијама пре нас, када је мајка могла да остави своју бебу или дете у колицима испред продавнице а да не помисли да постоји могућност отмице. Данас су родитељи свесни, а и често "чуу" преко медија, да постоји велика вероватноћа да дете буде напастовано или отето од непознатих људи, так и онда када живи у најсигурнијем окружењу. Зато желе да своје бебе и децу непрестано имају у видуокругу и да их упозоре да не разговарају са непознатим особама.

Сигурно постоји стварна опасност од напастовања или отмице, али статистички гледано, могућност да баш ваше дете буде озлеђено од неких злих непознатих људи је много мања него да буде жртва незгоде изазване немаром, а још мања у односу на могућност повреде у саобраћајној незгоди.

Иако подржавам савесна родитељска упозорења деци у вези "разговора са непознатима", хтеда бих да вас опоменем да не пренагласите тај ризик, тако да у детету изазовете општи страх од људи. Сасвим је довољно упозорење и повремено посеђање да дете никад и никуда не иде са непознатом особом "јер би та особа могла бити зла и могла би да те повреди". Немојте да ускраћујете детету радост *разговора* са непознатима и дозволите му да зашључи да је већина људи заиста добра.

(Видети такође: Добро и зло (32), Забринутост око деце (38), Заштитавање (42).)

Размаженост

Размаженост деце није последица "превеликог попуштања" родитеља, као што многи мисле. Она пре значи *двостру* *онога што родитељи (или други) мисле да жели, а да га никад за њим нису испунили*. Оваква деца оспрасту са озбиљном маном да не знају шта желе и хронично *манипулишу* другим људима (та манипулација заправо представља понављање односа које је размажена особа имала са својим родитељима, а коју сада примењује на све друге људе). Размажена подразумевају да људи *шреба* да погоде шта они желе и да им то дају, чак и ако им не *напогаси* шта желе. Када размажена деца оспрасту, постају особе које избегавају директне одговоре, неискрене су у свим својим међљудским односима, сасвим неспособне да са другима буду равноправне и не умеју срдачно и усхићено да одржавају интимне сексуалне односе.

Типично за мушкарца, који је био размажено дете, је да избегава нинцијативу у удварању и освајању жена, уместо тога он ће манипулисати њиховим односом тако да ће навести жену да га контролише, што ће назвати његову велику зависност и оторчену мржњу. Жена која је била размажена дете осећаће мешавину јаке зависности и непријатељских осећања према мушкарцу и тражиће партнера који ће према њој бити стално материјално поустљив. И жена и мушкарац који су били "размажени" дубоко су упропашћени тиме што своју интимност свде на "секс ради секса", а истовремено су неспособни да себе и друге дубље упознају или разумеју.

Антигеза размажености је дозвољавање деци да знају шта осећају и желе, да прихвате одговорност да саопште шта

осећају и шта желе од других и да поштују аутономно право других да испуне или одбију њихове захтеве. Размишљање детета је обично учињено да буде превисше послушно, што као последичну има несвеснијак аутономије и одговорности, а сачињава две особине су заштитни знак размишљености.

(Видети такође: Објашњавање (84), Самосталност (118).)

Размишљање

Људска личност је саздана од осећања, веровања и размишљања. У основи, ти садржаји су одвојени један од другог тако да у неком моменту могу бити међусобно сугротстављени. Ипак, најбоље се осећамо када су они у хармонији. Када су неуслађени, покушајмо да их доведемо до што већег склада. Волели ми или не, многе наше акције и изборе првенствено покрећу осећања, затим веровања и тек на крају размишљања – што можда објашњава зашто тако много ценимо размишљање и "разборитост". Многа наша размишљања су пре рационализиција наших осећања или оправдавање наших веровања, него показивање праве "објективности", што обично гврдимо.

Подјучући децу, претарано смо ослоњени на "веровања", а то значи да показујемо и намећемо деци нешто што сматрамо да је исправно и пристојно, а не нешто што је погрешно и непристојно. Беба је једино способна за осећања, тек негде од прве године почиње лагано да се развија и размишљање, а веровање, између треће и шесте године. Зато смо током подизања деце обавезни да подржимо њихова размишљања и веровања и пријорно је да, кад је могуће, наше понашање засновамо на веровањима оправдавамо рационалним објашњењима да би дете са вољом урадило оно што од њега желимо. Да бисмо му нешто "објаснили", морамо да уложимо много више напора него да једноставно "применимо закон" у складу са нашим веровањима. Дете са правом очекује од нас тај напор.

Међутим, постоје нека ограничења којих морамо да се придржавамо када нешто објашњавамо детету. "Претеривање у објашњавању" је ризично када је оно премладо, па га то сувише оптерећује или престаје, па му то уопште није ни потребно! Сасвим је довољно детету млађем од шест година назвати *један* добар разлог и на свако његово следеће "зашто" најбоље је одговорити са "већ сам ти објаснио зашто". Од дванаесте до

шеснаесте године и у адолесценцији, деца се често служе једним смисленим триком, полемичким мишљењем, да би избегли да буду морални и одговорни, што родитељи од њих траже. Морал и одговорност припадају оном делу наше личности чији садржај чине веровања, а самим тим су потпуно независни од размишљања. На родитељима је да прозру овај трик и чврсто уступају у захтезима, ако је то неопходно и са "јер сам ја тако рекао".

(Видети такође: Забране (37), Конформизам (55), Морал (69), Одговорност (88), Покорност (97).)

Регресија

Од рођења до зрелости, свака етапа развоја је заснована на стеченим знањима свих претходних етапа. На пример, не можемо да учимо да трчимо све док не научимо да ходамо. Свака развојна етапа подразумева овладавање новим способностима, а када у томе нисмо баш успешни, почињу да делују већ уграђени обрамбени механизми који нас наводе да се задржимо на вештинама које смо савладали, како бисмо спасли повређени понос.

Ми се задовољавамо ходањем, ако често падамо док учимо трчање, а ако често падамо док ходамо, онда се задовољавамо и пузањем. Враћање на незрелије облике понашања – када се нађемо у ситуацији у којој не умемо да пребродимо изазове – назива се "регресија у служби ега". Она се често догађа, како на емоционалном, тако и на телесном плану и може се препознати по реакцији на догађаје који нам представљају велико искушење, како у детињству, тако и током целог живота.

У раном детињству, нарочито између друге и четврте године, очигледно регресивно понашање (као на пример, тепање при говору, сисање палца или пузање) је често реакција на стрес који дете доживљава док учи нове телесне вештине и док се све више психолошки осамостаљује. Мислим да је најбоље да регресивно понашање предшколске деце не исправљамо, али не треба ни да га одобравамо, већ толеришемо и углавном игноришемо.

Могуће је да због одређених околности, као што су пресељење или рођење бебе, нека дететова способност буде очигледно пресељена, јер мислимо да ће лако прихватити новонасталу ситуацију. Регресивно понашање код детета било

ког узраста је знак да треба да учинимо све што можемо да откријемо и разрешимо скривени узрок његове невоље.

(Видети такође: Одбијање узимања хране (аногехиa пегоса) (85), Одговорност (88), Самосталност (118).)

Редослед рођења деце

Истакнут и далекосежан значај за формирање наше личности има случајност што је у породици неко од нас најстарије, најмлађе, средње или било које дете по редоследу рођења. Родитељство често захтева изузетну вештину налагања праве мере дозвола и забрана, како бисмо у одређеној фази развоја могли сваком детету да помогнемо да развије и учврсти дотадашње способности, да би било спремно да уђе у следећу етапу развоја. Истовремено деца треба допустити да буду у садашњој етапи, али тако да се могу вратити у ранију фазу развоја, када доживе неку стресну ситуацију. Сувишно је рећи да је немогуће да родитељи увек пруже "праву меру" подршке свој деци у свим етапама. Последница ове несавлађивости је да смо сви у току живота претежно или превише одрасли и одговорни (ускраћујући себи потребу за играм и испробавањем зависности од других) или смо превише детињаст и зависни (ускраћујући себи самосталност и аутономију).

Најстарије дете је обично пренаглашено одговорно и увиђавно; најмлађе дете је претерано зависно и попустљиво. Јединци су личности које имају елементе оба претходна, то јест јако су самостални и јако зависно попустљиви. У породицама са троје деце, најстарије дете је једва чекало рођење трећег детета, да би имало савезника против другог детета (на које је најстарије дете, типично, јако љубоморно). Дете средњег узраста, због манипулације најстаријег детета, током одрастања може лако постати личност која каже: "Ја сам овде преко-бројан."

Пошто је нерално и непотребно захтевати од родитеља да створе "савршено уравнотежену" децу, чини ми се да понекад има смисла промишљено поправити недостатке створене редоследом рођења. На пример, можете "неодговорно" да се играте са својим најстаријим дететом (док су млађа деца одсутна) или да захтевате од најмлађег детета одговорност у некој одређеној ситуацији (чак и ако су присутна старија деца).

(Видети такође: Временски размак рођења деце (27), Дозволе (33), Јединици (49), Регресија (113).)

Религија

Видети: Бог (23).

Ривалство

Ривалство је комбинација такмичарства и љубоморе. Оно се први пут манифестује у Едиповој фази развоја (између треће и шесте године живота). Родитељ супротнот пола показује љубав према детету, али и према супружници, што код детета изазива љубомору тако да почиње да се такмичи са родитељем истог пола, како би само њему припала љубав родитеља супротнот пола. Архетипска тема ривалства се понавља у адоlescенцији, када се дете припрема за коначно емоционално и сексуално одвајање од родитеља и формира сопствени емоционално-сексуални живот.

Из овог следи да постоји природно ривалство између браће и сестара у придобијању родитељске љубави. Позната је појава утапљивања наставницима, касније сексуалним ривалима, као и шефовима на послу. Особе које у детињству пишу природно проживевле ривалство одрастају у личности са потрешном претпоставком да други треба да им испуне све жеље. А особе које су у раном детињству доживеле *превише* ривалства одрастају са самосажалјевајућим очекивањем да ће уместо њих увек други добити оно што они желе. Тежак је, али важан задатак родитељства, да учинимо све што можемо да наша деца изграде праву меру у "давањима" и "примањима" који су суштина односа са другима. Обрасци владања и понашања, научени од треће до шесте године живота у породичном троуглу дете-отац-мајка, изнова ће се понављати у свим сличним ситуацијама кроз целокупни њихов живот.

(Видети такође: Од треће до шесте године (8), Завист (40), Љубомора (63), Сексуалност (120), Такмичарство (134).)

Родитељске претње

Преговарање значи "учинићу ово за тебе ако ти учиниш оно за мене". Родитељска претња је насиглан и бескомпромисан начин преговарања. Најбоље је да уместо претње изаберете подмишљање које значи "ако урадиш нешто лепо за мене и ја ћу урадити нешто лепо за тебе". *Изaberите ли претњу, или подмишљање?* *никогад промишљати да је спровођење у дело, иначе ћете постати објекат презира вашег детета, изгубићете сву контролу над њим, сматраће вас лажовом, а тиме ћете му допустити да и он постане лажов.*

(Видети такође: Дисциплина (32), Дозволе (33), Забране (37), Искреност (48), Казна (51), Контрола (54), Одлучност (90), Осећања (родитељска) (92), Подмишљање (96).)

Рутинa

Сва људска бића током свог живота трагају за срећном равнотежом између безбедне извесности и узбуђујуће неизвесности. Свакодневни шаблонски послови обезбеђују предвидљивост живота и служе нашој потреби за сигурном извесношћу. Пошто су деца нежна и преосетљива, потребно им је више познатих правила дато премало предвидљивих образаца, онда ће се они формирати као јако нервозне, немирне и несигурне особе у опхођењу са светом и другим људима. С друге стране, превише добро изаткане навике стварају опсесивно круте одрасле особе чија је способност рескирања, авантюризма и спонтаности јако умањена. За све нас би било идеално да имамо праву меру рутине и непредвидљивости.

Родитељи постају свесни важности тог идеалног баланса још од првих недеља и месеци бебиног живота. У овој раној етапи, важније је за мајку, него за бебу, да се потруди и успостави одређене предвидљиве обрасце бежиног крађења и спавања, али и да задржи неку флексибилност у испуњавању бебиних захтева. Чак и у овој етапи бебиног живота, бебино и мајчино здравље биће очувано ако мајка *инсистира* да успава уморну бебу, без обзира на њено бучно протестовање.

Често ћете бити у недоумици да ли се претерано придржавате одређених навика, али знајте да ће, дугорочно

гледају, инсистирање на томе бити мање штетно за дете него њихово непоштовање. Посебно су важне постојане навике одласка на спавање, прања зуба, прања руку после тоалета, мирног и редовног хранења, јер су телесно корисне, док на психическом нивоу дете осећа да је "збринута". Када ове навике постану дететова "друга природа", оно ће, кад год је телесно збринута, истовремено осећати и сигурност. Тако у даљем животу дете може уживати у авантурама и непредвидљивостима, јер се осећа сигурним и дубоко *заштћеним* када рутински обавља одређене свакодневне послове. Верујем да се ова истина може применити и на интелектуалну страну живота. Непокколебљив сам поклоник мишљења да школство треба да укључи довољну количину крutih шаблона: учење таблица, граматике, читања, писања – као неопходне основе без које би "креативно самонаражавање" било само неаутентична камуфлажа дубоко узнемирујућег хаоса у децем опажању.

(Видети такође: Опрезност (91), Сигурност (125), Флексибилност (141).)

— До 6. годе одговорна за својот објект — 12-16 година
 — Детеу до шесте године треба више подстицања ка новим активностима
 — Објектима независности ("кајде, помнију куцу, она ти је сјајна")
 — Пријатељски наклонена ("Измеѓу шесте и дванаесте године")
 — ("нираборитија" етапа развоја, деџа склоност ка већој самосталности слаже се са родитељским очекивањем ("могу ли се придружити навигацијама?" — "наравно да можеш"). Од дванаесте до шеснаесте године, родителџа су сучувени са врло тешким задатком: одратити дете од одређених облика самосталности које захтева, а за које још није спремно ("не, не можеш сама отићи на камповане са другарином"). У коначној етапи одолесценције, родителџа морају на прави начин да реагују када се њихова деца колебају измеѓу "ништа ми не треба од родителџа, ни њихова брита, ни њихово вођство" и захтева да се о њима бринемо и мазимо их на начин који већ годинама нисмо радиле, када се осаме, када их повреди неко од њихових познаника из света одраслих. Тада треба рећи: "Да, наравно, желим да живиш на свој начин. Али не желим да напустиш дом пре него што за то будеш смирно спреман. Волели бисмо када би код нас остео још шест месеци, пре него што пронађеш стан за себе, када ћемо ти од свег срца пожелети све најбоље."

(Видети такође: Зависност од родителџа (39), Заштитивање (42), Одговорност (88), Одласак из породичног дома (88), Поминивање (96), Репетиција (113), Последен рођења деце (114).)

Свађање

Свађање је вербална туца и природна је и здрава појава измеѓу браће и сестара, без обзира што је јако непријатна и исприпујућа за родителџе. Јединац може бити у веома неповољном положају, с обзиром да нема браћу и сестре са којима би се свађао, јер би кроз свађу научио да направи компромис измеѓу онога што жели и онога што други желе. Искључите се из свађе ваше деце (ако је то неопходно и уз помоћ ченова за уши). Они тако за цео живот уче како да преговарају на једнаким позицијама. Ваше мешање је исто што и "пресубивање у судбини" и треба да представља средство које користите само у нужди. Идеално гледајући, требало би га избећи у току целог живота.

Савест

Нашу савест чини скуп мисли које нас подстичу да се понашамо пре морално него неморално, чак и онда када нас нико не посматра и када нико не би сазнао шта радимо. Ако не задовољимо своју савест, себе кажњавамо кривицом која нас боли као да је резултат гнева наших родителџа, који памтимо још од када смо први пут ушли шта је "добро", а шта "лоше". Наша савест је увекко саздана од моралности наших родителџа.

Пошто се савест највише формира у доба између треће и шесте године, дете у овој фази може привремено постати претерано самокажњавајуће при најмањим грешкама које учини. Родителџа треба да уоблаже оваква претеривања одговарајућим умиривањем, као што је "не мари, то је било случајно, ја се не љутим; знам да ниси хтео то да разбјежиш". (Видети такође: Кривница (57), Морал (69), Неголе (78).)

Самосталност

Циљ нашег целокупног развоја, од рођења до зрелости, је постизање све веће самосталности. Задатак подизања деце захтева од родителџа да све мање буду потребни својој деци. Када се дете приближи сваком новом раздобљу развоја самосталности, родителџа се сучавају са неугодним постом одређивања праве мере деџе плашљивости да је не би ни преченили ни потпенили, избегавајући истовремено поништавање неких већ постигнутих вицова самосталности до којих може доћи ако се исувише брзо инсистира на овладавању новим вештинама.

Смело бих рекла да су неприродни родитељи који се никад нису међусобно свађали и да они у себи скупљају много непоказане љутње и замерки. Када дете види своје родитеље како се понекад свађају, а да њихов однос без собира на свађу остаје истински пун слагања и љубави, оно тиме добија дозволу да се свађа, а да ипак остане сигурно у љубавним везама када одрасте. Наравно, деца не би требало да буду сведоци односа родитеља који је чешће лош него испуњен љубављу. *Изузетно је важно да се родитељи никад не преишу пред својом децом око њиховог васпитања.*

(Видети такође: Себичност (120), Туча (136).)

Себичност

Љутито оптуживање детета, или ораслих, да су "себични" је непромишљено и лицемерно, јер смо сви jako себични, како материјално тако и емотивно. Много је поштеније да нашу децу научимо да смо природно себични и да ћемо ипак добити више нечега што желимо од других, ако им понекад дамо нешто што они желе од нас. На тај начин стичемо предност да од њих захтевамо оно што ми желимо.

(Видети такође: Дељење са другима (30), Љубав (62), Посесивност (98), Правила понашања (99), Свађање (119).)

Сексуалност

Енергетску основу нашег живота чине сексуалност и агресија. Сексуалност је нагон да *преко коже усвојавимо коншак* са другим људским бићима и тако посматрано, миловање беба је витално потребно за њено преживљавање. Постепено, ова једноставна потреба уступа место диференцираним сексуалним нагонима и све већој избирљивости објеката наших сексуалних жеља. Ако се развијамо на уобичајен начин, у пубертету постајемо телесно спреми за генитални контакт са особама супротног пола, а неколико година касније се емотивно ангажујемо у везама са оним "типом" особе супротног пола која психолошки одговара нашем митском сну о љубави.

Неки људи имају урођену предиспозицију ка хомосексуалној оријентацији. Очигледно, у највећем броју случајева када су у

питању сексуалне склоности, цео живот одрасле особе је *заснован* на породичном искуству које је имала као дете од треће до шесте године живота.

Квалитет људске сексуалности се током времена мења. До треће године живота њу чини љубав према себи. Од треће до шесте године се јавља флерт као настојање да се задобије љубав родитеља супротног пола. Од шесте до дванаесте године, у латенцији, јављају се склоности ка асексуалном пријатељству са вршњацима истог пола. Од дванаесте до шеснаесте године, дете је збуњено својом хомо-хетеросексуалношћу гениталне оријентације, да би у касној адолесценцији наступила јасна хетеросексуалност. Свака нова етапа развоја укључује сва учења ранијих етапа. То значи да се не можемо лако одвићи одређених навика које смо стекли у претходним етапама, јер већ научено утиче на даљи развој тако што сужава наше могућности свеобухватнијег доживљавања живота (како у сексуалном, тако и у сваком другом погледу).

Наша целокупна личност је слична кули од блокова, где стабилност сваког блока зависи од оријентације и стабилности оног испод њега и тако редом... све до основе у којој су блокови нашег најранијег искуства. "Боја" сваког "развијеног блока" за било коју особу може бити било која из спектра, као што и облик може бити различит. Не постоји особа чија је кула сасвим хармонична по боји или облику, нити је тако стабилна да би била отпорна на ударе. Када доживимо тежи ударца, неколико блокова са врха наше куле ће отпасти и открити испод себе лоше обликован или лоше везан блок који треба поправити, да бисмо изградили пређашње психолошко стање, уз већу стабилност и сигурност а мању осетљивост. Сексуалност прожима целокупно наше биће и све што радимо у животу; најважнија су нам сексуална, а затим и сви други односи са људима. Оквир у коме неизбежно проводимо живот је такав да кроз те односе поправљамо и преусмеравамо "кулу" нашег бивствавања. Из овога следи да ће оно што су деца, све до своје зрелости, посредно или непосредно, научила од родитеља о сексуалности, дубоко утицати на доживљаје у даљем животу. Као родитељи и људи не можемо "савршено" да обавимо тај посао – нити то треба да тражимо од себе. Међутим, постоје неки општи принципи који ће – ако их нежни родитељи при своје као идеју водиљу – осигурати да њихова деца одрасту као стварно срећна са здравим погледима на секс и живот уопште.

1. Дете постепено чиненично сазнаје *шта* је *што* сексуални чин и зграуто је и јако несрећно при помисли да и његови родитељи "то раде". Отворено је питање мотива и значења ове зграутоости, али се може закључити да, пре свега, служи универзалном *инстинктивном* *швабу*. Ипак, сазнање да су и родитељи сексуална бића је изузетно непријатно детету тако да непосредно присуство нескривеном сексуалном понашању родитеља представља за њега *изузетно несрећно искуство* *које ће га прати* *и* *у даљем животу*. Никада дете не би требало да доживи, *ништа да чује* *што* *што* је везано за сексуално општење родитеља или ако су родитељи разведени, између једног од родитеља и његовог сексуалног партнера.

2. Секс је и питање морала да зато родитељи треба деци *јасно* да дају на знање да нема смисла идеја о "повређивању другог", ако се сексуалним чином испуњава обоострана жеља. Нарочито је потребно у периоду адолесценције, упорно опомињати дете да прихвати чиненицу, коју родитељи одлично знају - а деца природно још не знају - да сексуални однос пре зрелости (непте око осамнаесте године) може бити крајње *цицелино* *искуство* за оба адолесцентна партнера, без обзира на осећање њихове велике "заљубљености".

Мада се овде не обрађује тема размисљања, мислим да је важно да се адолесценту објасни да ће прерано доживљен потпуни сексуални чин пре постигнуте пуне зрелости на њега врло штетно деловати, због потпуног разумевања са партнером. Дечак тинејџер је преплављен јаким и тренутним захтевима својих хормона за сексуалним растеређењем, али је далеко од било каквог појма који обавезно повезује секс и љубав. Девочица тинејџер је преплављена жељом за романтиком, али је још увек слабо формирана њена способност да се телесно или психолошки избори са жестоцима узбуђењима сексуалних страсти. Тек око двадесете године дечаки *почињу* да мисле о љубави, а девојнице *стичу* способност доживљавања органа. Пре него што постане актуелно, потребно је да родитељи науче девојчицу да се подразумева да је она одговорна да научи дечака о томе шта је то љубав, као и да га научи како да се одупре својим страстеним прохтевима. Такође је потребно да родитељи науче дечака да буде одговоран и да поштује дубоку емотивну преосетљивост девојчица према сексу, пошто њему емотивност није толико битна.

Наравно, многи адолесценти ће се опирати сексуалним и многим другим моралним императивима које пред њих постављају родитељи. Али, ако се деца да тинејџери пређу преко ових сексуалних правила и због тога буду несрећни, још увек им је на располагању *срећни идеал* (зрелост, па секс) који су им предложили родитељи, а који даје наду у будућност. Сексуално толерантни родитељи ранијих генерација адолесцената су одговорни за многе младе људе што су изградиле ставове о сексу који знате само "задовољавање сексуалних нагона", јер су ти млади људи већ са својих двадесет година очигледно жалили што више немају *праве* *мотиве* за које би вредно живели.

3. Још од треће године дете је потпуно свесно разлике у половима и постаје јако осетљиво на било коју нездраву сексуалну алузiju између себе и родитеља супротног пола. Јако је важно и неопходно да дете тог узраста *никод* не стекне утисак да родитељ супротног пола више воли њега него супружника. Од тада па надаље, детету које је из било ког разлога прешло у родитељски кревет не треба допустити да легне између њих: дечак увек треба да легне само до оца, а девојчица само до мајке. Родитељ који живи сам са дететом *никод* не би требало да дели свој кревет са дететом супротног пола.

4. Дечја сексуална радозналост почиње да се развија од знатније, како изгледа његова "пиша" а како код друге деце, укључујући ту и додир, што је природно, мада дете треба обесхрабривати да то ради, осим у приватности свога дома. Што више родитељ чиненично научи дете да је чедност питање доброг владања и што пре прихвати природност мастурбације код мале деце, то ће здравнији и искренији бити доживотни дечји став према сексуалности. Казнити и *најмању* радозналост - чак и неодолевајућим погледом - појачаће, а не смањити дечје интересовање. То ће показати дететову здраву сексуалност *непотребном* *неуротичном* *кривицом*.

5. Родитељи су, као и њихова деца, природно спутани да међусобно причају о "чиненицама живота". Мада је добро да они увек и искрено одговоре на дечја спонтана питања о сексу са најмањим могућим бројем *најкраћих* *одговора*, стицање знања о физиологији и анатомији секса с поверењем треба, углавном, препустити наставницима и "природи". Међутим, родитељи носе велику одговорност да деца дају дозволу да

секс доживе као део узвишене везе пуне љубави, што могу показати на свом примеру. Природно је да се родитељи, као и деца, понекад свађају и вероватно је здравље за дете да то доживи, него да га родитељи од тога заштите. Али је исто тако потребно да доживи и да буде сведок толе и срдачне родитељске "везе" која ће га уверити у њихову трајну међусобну љубав. *Квалитет међусобних родитељских односа је несумњиво најзначајнији фактор квалитета сексуално-емоционалних односа које ће њихово дете имати у свом животу.*

(Видети такође: Интимност (46), Инцест (46), Љубав (62), Матурбација (67), Морал (69), Одређеност положа (90), Правила понашања (99), Разговори о сексуалним темама (110), Старање (129), Хомосексуалност (144), Челност (148).)

Селидба

Селидба захтева од одраслих огроман физички напор, док психолошки представља, како за одрасле тако и за децу, врло стресну ситуацију. Наш најдубљи осећај благостања у физичком свету осигурава блискост и приватност "дома" у коме је све уређено онако како желимо и како одговара нашим потребама. Селидба раскида тај ред и ствара привремени хаос у нашем животу који изазива јак стрес, чак и код најсигурнијих одраслих (упркос позитивних узбуђења која су везана за селидбу).

Мало дете не уме да процени, нити да предвиди (као што то умеју одрасли) предности и пријатности које пружа нови дом. Све што оно зна је да нестаје нешто што му је драгоцено (и што је за њега значајнији део света који га окружује, него за његове родитеље). Вероватно ће дете показати знаке психолошког поремећаја (на пример, регресивно "детињасто" понашање) од тренутка када сазна за предстојећу селидбу. Такво понашање може да потраје и неколико недеља после селидбе, све док се дете не увери да је њему добро познат ред опет успостављен.

Многи родитељи инстинктивно шаљу децу код баке (или неке друге поверљиве особе на чување) оног дана када је селидба – како због себе тако и због детета – и заиста је добро што ће на тај начин сачувати дете од непријатности коју изазива посматрање коначног иселења свих ствари из стана, а нарочито из његове собе.

Највећи приоритет у уређењу новог дома треба да има намештање деचे собе, а истовремено ћете дете стално уверавати да се дуго, дуго времена нећете селити.

Ако је то уопште могуће, избегните селидбу између дететове прве и друге године. Сигурност која је детету потребна пре навршене прве године живота је повезана са физичким присуством његове мајке, док му је мало важна присност спољашњег света. Већ после друге године живота дете је способно да схвати природу и значење селидбе. Између прве и друге године живота оно је јаче везано за "дом", а још сасвим мало да би осетило нешто друго, осим престапачности због промене пребивалишта.

Ако је могуће, најбоље је да деца свих узраста (као и њихови родитељи) избегну селидбу у време када дете има неки други неизбежан стрес (на пример, испит).

(Видети такође: Рутина (116).)

Сигурност

Уколико није напуштено, дете млађе од пет година стиче базичну сигурност тако што верује у божанско свезање и свемоћ својих родитеља. Мама и тата "све знају" и способни су све да обаве на најбољи начин, без обзира на тешкоће које се јављају. Од дететове пете године, мама и тата морају да се такмиче са другим ауторитетима – нарочито наставницима – да би доказали "исправност" свог мишљења и тачност чињеница које му пружају. Међутим, дејча *емоционална* сигурност и даље зависи од тога колико му је пружена прилика да своје родитеље доживи као несумњиво моћне да га телесно и психички одрже здравим. Чак и кад одрасте, дете има право да родитеље увек "има при руци", све док су живи, да би му када се нагомилалају проблеми, поново пружили безусловну подршку пуну љубави, коју једино они увек спремно дају.

Однос родитеља и деце није симетричан, тако да *родитељи немају право да играју реципрочну љубав своје деце, како емоционалну љубав и материјалну*. Родитељи који на прави начин воле своју децу биће заљени, и њихова деца ће спонтано и вољно дати све од себе како би их неговали када остаре. Родитељи *немају право* да захтевају од деце да их целог живота негују због тога што су они њих неговали.

Сигурно је да родитељи никад не треба да оптерећују децу својим емоционалним проблемима (ако је то икако могуће, а свакако никад пре него што потпуно одрасту), већ да се обрате оним особама или институцијама које се баве родитељском негом. Свака генерација има обавезу неговања потомака, а испуњење те обавезе доноси награду у виду "добро проживљеног живота".

Можда је најважније да родитељи никад не покажу деци "повређеност" неким њиховим понашањем, већ треба да буду природан звучни знак о којим се одбијају деце растуће и развијајуће емоције. Деца имају право и потребно им је, у току сазревања, слободно изражавање како непримерног одбојног, тако и топлих осећања пуних љубави према родитељима, без икаквих последица или болесне кривнице, коју би им родитељи могли наметнути говорећи: "Зар после свега што смо учинили за тебе..."

(Видети такође: Бор (23), Контрола (54), Кривица (57), Љубав (62), Мржња (70), Несигурност (81), Осећања (родитељска) (92), Претерана попуштаљивост (100).)

Силецијство

Силеција је дете које се, тиранишћући слабију или плашљивију децу, понаша онако као што су се према њему физички или психолошки понашали његови пасивни отац или мајка. Скоро је сигурно да је силеција врло несрећно и уплашено дете које је већ изградило љутит, огорчен, малодушан став према животу.

Занимљиво је да силеција бира за жртву особу која је као дете у својој породици била силито малтретирана, али која је потпуно подлегла својој малодушности и није изабрала заобилазни пут агресije којом би покушала да надокнади све што је изгубила у детињству. Врло често се дешава да је жртва и дете које је било нежно вољено и које се осећа јако збуњено када је савладао силецијском тактиком. У овом случају, силеција – свесно или несвесно – својим бесом показује завист према детету које је, отигледно, много више било вољено него што је он био у детињству.

Ако је могуће, боље је научити потенцијалну жртву да избегава силецију, него га спасавати родитељском интервенци-

јом. Страх детета – жртве силеције – може бити прилично умањен објашњењем, на разумљив начин, да је тај мали силеција, такође, једно веома плашљиво дете.

Ако ваше дете показује знаке силецијског понашања, знајте да је његово (садашње) самопоштовање врло мало. Код уобичајено вољеног деце, силецијство је реакција на неку трауму, трауму (као што је на пример, развод родитеља). Овај симптом треба протумачити као позив да му се пружи сигурност и љубав, а не критика или нека друга врста кажњавања, којом ће се само појачати проблем и још више смањити његово самопоштовање.

(Видети такође: Агресија (19), Злоостављање деце (43), Плашљивост (95).)

Сисање палица

Видети: Навике (73), Регресија (113).

Смрт

Код детета се потпуно реално разумевање појма смрти развија тек између шесте и дванаесте године. Оно тада зна њену неумитност и схвата чињеницу да свако, па и оно само, једног дана мора умрети. Очигледно, дете се боји сонетвене смрти и смрти својих родитеља (јер осећа да његово преживљавање зависи од њих).

Код одраслих људи који осећају да су живели и живе пуним животом, страх од смрти постепено слаби онако како се остварују снови о потенцијалној будућности. Код деце су све амбиције неостварене и зато је њихов страх од смрти врло велики (нако га скривају).

Сва људска бића – а нарочито деца између шесте и дванаесте године – боре се против страха од смрти ритуалима, магичним чиницама и различитим облицима олесно-комплизованих понашања, јер на тај начин траже "да престану да се догађају лоше ствари", од којих је смрт последица и "најгора". Међутим, и поред неспособног децег страха од смрти, родитељи треба да осете да тај проблем постоји. Ако дете јасно покаже страх од своје смрти или смрти неког другог, у уобичајеним околностима

јасно му треба рећи: "Да, свако ће једног дана умрети, али не док за то не буде спреман. Мама и тата вероватно неће још дуго, дуго умрети — све док не обаве све што желе." Не оплојте смрт као "дуго спавање", јер тиме изазивате страх од спавања или као "престанак дисања", јер ће дете помислити да сигурно умире ако није свесно свог дисања. Вероватно је најбоље дати детету "мудро" објашњење: "Смрт је када пре-стане живот."

Када умре баба или деда или нека стара особа коју је дете волело, реците му: "Она је умрла срећна, волела је живот и урадила је све што је желела да уради. Наравно, тужни смо што је више нећемо видети, али ћемо бити срећни кад год је се сетимо и причамо о њој."

Када се догоди прерана смрт неке блиске особе или пријатеља, или се на трагичан начин прекине њен живот, тада се јавља додатни проблем љутње и (иррационалне) кривице коју осећа узвезена особа. Смрт једног од родитеља, пре него што дете постигне потпуну зрелост — отприлике до тридесете године — је вероватно највећа трагедија која може задесити дете. На најдубљем нивоу дејег бића, та смрт се доживљава као поразно напуштање и не може проћи без великих психолошких последица. Исто тако важну последицу преране смрти једног од родитеља — нарочито родитеља истог пола — дете доживљава као "неправду", јер родитељ није довољно дуго живео да би обавио све што је желео. Ова чињеница може озбиљно спутати дете у остваривању сопствених могућности у животу. Изгледа као да дете не жели да користи своју "непоштenu предност" коју има тиме што дуже живи но што је живео његов родитељ. Негативност ових последица може се умањити неодложном помоћи искусног психотерапеута који ће омогућити детету да "превазиђе" губитак родитеља, пре него што нездраво потисне или сузбије читав тај догађај.

(Видети такође: Бог (23), Жалост (36), Компулзије (53), Магично мишљење (56), Напуштање (76).)

Срећа

Осим непрекидне пажње пуне љубави, сопствена срећа је највећи дар који родитељи могу подарити својој деци. Деца моделују себе и своје ставове према животу, опонашајући

родитеље и то много више гледајући шта *раде* него шта *кажу*. Ако се осећате срећним — и ваша деца ће се осећати срећном. (Видети такође: Дозволе (33), Опонашање (91).)

Старање

Сматра се да деду најбоље може да одгаја њихова мајка, а у изузетним случајевима, када морају да живе само са једним родитељем, њу може у том послу да замени и отац. Међутим, најдубља утицај и најјаче последице на целокупан наш живот има Едипов комплекс, и због тога је у критичном добу (од треће до шесте године) као и у адолесценцији, изузетно незграво да дете буде под искључивим старатељством родитеља супротног пола.

Ако је то икако могуће, адолесцент чији родитељ живи одвојено, треба да проведе неку годину заједно са својим родитељем истог пола да би довршио своју емоционално-сексуалну зрелост. Тиме се детету даје могућност да формира здрав мушки или женски идентитет кроз дружење са мајком или оцем и да избегне трајне последице "поседовања" родитеља супротног пола.

Сећам се једног двадесетосмогодишњег мушкарца, јединаца, који је дошао у моју ординацију због тога што су га стално "гушили" везе са женама. Оне му се нису много допадале, јер су се емотивно прицупале уз њега и волеле су да буду са њим у зависном односу. Интиму са њима је градно тако што им се пасивно предавао. Имао је четрнаест година када му је отац умро. Сетио се да је прва његова реакција на ту вест отприлике била као, "ха, ха, сада ће она (његова мајка) припадати само мени." Савест га је казнила због ове незаслужене победе, тако што никако није могао да заборави своју праву реакцију на очеву смрт. Када је одрастао, имао је много жена и тим својим везама је "доказивао" да је превазишао жељу за поседовањем мајке, па ипак је свака од њих била његова "прерушена" мајка.

(Видети такође: Од треће до шесте године (8), Од шеснаесте године па надаље (адолесценција) (14), Развод (108), Сексуалност (120).)

СТИДЉИВОСТ

Стидљивост има две стране: чедност и егоценитивност. Супротност сти�љивости је ароганција која исто има две стране: самопоузданост и неосетљивост. Стидљиво дете треба охрабрити да задржи фини осетљивост своје чедности, а напусти егоценитивност у корист самопоуздања.

Самопоуздање је супротно од егоценитивности. После потреба сопствених потреба, *иресициду* енергију усмеравамо на различита интересовања од којих су најважнија она која се односе на свет и друге људе. Самопоуздани људи познају и прихватају себе, па им тако престоје много енергије да мисле о другим стварима и другим људима. Егоценитивни људи користе сву своју енергију "да створе добар утисак" код људи око себе, јер не прихватају и не цене сами себе. Самопоуздани људи су обично шармантни, егоценитивни су обично "страшни гњаваџије".

Учините све да ваше дете добро мисли о себи, тако што ћете му отворено дати објашњења одобравања за оно што ради и како се понаша, па неће постати сти�љиво.

(Видети такође: Плашљивост (95), Урођене и стечене мане (137), У самљивост (138).)

Страх

Сви страхови потичу од страха од смрти и због чињенице да су људи смртни, немогуће га је искоренити из живота. Најдубљи мотив сваког људског бића је преживљавање. Међутим, тек између шестог и дванаестог месеца – мада то не умемо да искажемо – постајемо свесни да преживљавање и испуњење жеља које произилази из мотива за преживљавањем, зависи од добре воље других. Убрзо затим постајемо свесни да је најдубљи мотив других особа такође *социјално* преживљавање, па се зато опредељујемо за најважније преговарање које једно људско биће може имати са другим, "дају ти нешто од онога што желити, ако ти мени даш нешто од онога што ја желити".

Али, постоји једна способност људске психе која у свима нама презазилази урођену себичност, а то је љубав. Када волимо друго људско биће, значи да бринемо о његовом преживљавању готово исто као и о сопственом. "Матерински

инстинкт" указује на суштину љубави – потпуно је безусловна, толико несебична да је мајка спремна да жртвује за дете чак и свој живот.

Инстинктивна и потпуна љубав коју мајка пружа свом новорођенчету гарантује му преживљавање пре него што постане свесно своје зависности и неопходности да "даје", као и да "прима", да би одржало добру вољу оних који га подижу. Између шестог и дванаестог месеца, беба постаје свесна своје зависности и лако је запазити њен страх од напуштања. У тој фази, чак и тренутно мајично удаљавање, беба доживљава као да је губи заувек. Она је уплашена и вршисти кад мајка није у видокрућу, јер је само *њену* љубав доживела као неограничену и неопходну за преживљавање. Око треће године се врло постепено смањује страх одвајања од мајке и (потпуно вољено) дете је старно уверено да се његове базичне потребе могу испунити и у њеном одсуству.

Сигурност детета која произилази из неограничене, безусловне родитељске љубави у прве три године живота (или оних особа које га непосредно подижу), омогућује му да од *ида* себе и друге доживљава као суштински *добре* и да после одређеног времена покаже своју несебичну љубав према другима. Када се дете млађе од три године растане од мајке на дуже време (или се значајно умањи њена љубав), од *ида* ће доживљавати себе и друге више *лошим* него добрим, биће плашљиво и неспособно за љубав, која је потпуно супротна и нестоји са страхом. ("Љубав" деце према родитељима и љубав одраслих, који су били лишени материнске љубави у прве три године живота, је "љубав из користи" или *насућина* *пошреб*. Права љубав се може доживети тек када постајемо *сигурни* у сопствену вредност.)

У прве три године живота родитељи не могу, а није ни потребно, да буду сваког тренутка у току дана са дететом. Нерешено је тражити непрекидно присуство родитеља, као што је нерешено очекивати да се уклони *све* деџи страх. То је исто као када бисмо порицали неумитност смрти, коју дете ускоро треба да разуме и да живи уз њено постојање. Без јасног страха од смрти и свесног родитељског наметања страхова детету – као што су страх од аута, ватре, електричних утичница итд, вероватно би дете живело веома кратко! Ми не желимо и не треба да желимо да *ослободимо* децу одређених страхова и чињенице да зло постоји, већ морамо све да учинимо како би цео свет и

себе у њему доживело као *прешедно добре*, а друге људе углавном као добронамерне. Прави циљ нашег родитељства – посебно у прве три године дететовог живота – је да му обезбедимо наше свакодневно присуство и много несебичне љубави.

Иако је детеу током првих двадест година живота потребна безусловна љубав (коју му само родитељи могу дати) као и сазнање да је има док постепено стиче аутономију, такође му је потребно да научи да у међуљудским односима мора и да "даје", а не само да "прима". Томе ће га родитељи научити тако што ће одобравати његову "себичност", коју неће прихватити ни други људи, чак и ако га стварно много воле. Реакција детета на родитељско неодобравање је страх да ће му ускратити љубав, од које толико зависи. У рано доба, укидање мајчине љубави за бебу значи потпуно напуштање и њену сигурну смрт. Међутим, како се дете полако оспособљава и расте, тако ускраћивање родитељске љубави доживљава као мање застрашујуће, али ипак довољно страшно, јер зна да су му родитељи још потребни, ако не за телесно, сигурно за психолошко преживљавање у свету. За сваку етапу дететовог развоја карактеристични су неки страхови од ускраћивања родитељске љубави, као што су типичне и реакције којима се од тога брани. Ови опште условљени страхови и одбране од њих, су наше специфичности по којима се међусобно разликујемо и оне нас, између осталог, чине јединственим личностима.

Између прве и треће године, страх од напуштања постепено прелази у страх од казне, против кога се дете бори послушношћу. Од треће до шесте године, главни страх који има дете је када га сматрају невредним љубави. Тада се оно бори мешавином манипулативног попуштања и агресивног такмичарства. Од шесте до дванаесте године, дете је више заинтересовано да реши проблеме који се односе на спољни свет, а мање га занимају проблеми међуљудских односа. У овој фази његов главни страх је страх од смрти, од кога се брани активностима којима подвесно покушава да контролише цео универзум (то значи да се више плаши *slavery* него људи). Од дванаесте до шеснаесте године, дете се највише боји негирања аутономије и спречавања испуњења сексуалних жеља. Од тог страха се брани пркосом. И у коначној етапи функционалне зрелости, адолесценцији, дете се највише плаши сопствене несигурности и пита се како ће се као такво снаћи у свету који га окружује. Против тог страха се бори тако што користи моћ коју имају

његови родитељи (посебно онај истог пола) и чини све да је и сам стекне.

Страхове од одређених људи и одређених ствари увек би требало повезати са општим страхом који одговара дететовом развојном добу. Дете треба умирити и пружити му сигурност како на општем, тако и на неком посебном плану. Ниједан родитељ не би требало да допусти да га дете доживљава као особу која га више застрашује него што га воли, *без обзира* шта дете говори или ради.

(Видети такође: Плашљивост (95), Фобије (142).)

Такмичарство

Такмичарство је код свих људских бића манифестација жеље за супериорношћу у односу према другима, што представља конкуренцију за скривени осећај инфериорности. Такмичарство би било сувишно, ако би сви људи имали довољно самопоштовања и кад би схватили да су у неким стварима "напроресени", у неким "испод просека", а најчешће *једнаки* са свим другим људима (после сто година сви ћемо бити прах!).

Деца су врло свесна да су инфериорна у односу на одрасле и да нису способна да се брину о себи, нити су сама себи довољна. Због тога је такмичарство природна појава у деčјем развоју која помаже развијање самопоштовања.

Такмичарство се са одраслањем деце појачава и како постају сигурнија, тако су свеснија своје пресетале "инфериорности" у односу на одрасле. Њихова фрустрација и љутња због чињенице да су зависна, резултује такмичарством које је најизраженије у адолесценцији (ова етапа следи после етапе развоја од дванаесте до шеснаесте године, у којој они својим "ја, па ја" избегавају проблем инфериорности). Врхунац такмичарства се огледа на плану сексуалности и привлачности. Родитељ истолпопа се сматра највећим ривалом и веома је добро, ако јасно и на фини начин учини да се дете осети "супериорним" у односу на њега, дајући му много похвала и намерно умањујући сопствену вредност. На пример, ако тинејџер победи ота у трчању, осетиће моћ, а добро је да се мајка пред тинејџерком пожали да јој је нице посвећено и да има боре!

Школски систем нескривено и позитивно користи такмичарство адолесцената у спортовима и учењу, јер успешност у њима знатно учвршћује "одрасло" самопоштовање.

(Видети такође: Завист (40), Љубомора (63), Равност (115).)

Темперамент

Темперамент је, за разлику од карактера, уробен и углавном је непроменљив. Лако је приметити да у многим породицама – када су родитељи изразито различитог темперамента – једно дете може имати очев темперамент, а друго мајчин.

Људи изразито различитог темперамента могу бити јако привлачни једно другом, као и одбојни. Често су људи са сличним темпераментом добри пријатељи, али може да се деси да дубоко иритирају један другог. Уважавате деčји темперамент и *уживајте у природној дивоти пишу његове личности*, чак и ако се његов темперамент разликује од вашег и ако вам је због тога тешко да се идентификујете са њим. Неки од најнесрећнијих одраслих људи који за себе мисле и осећају да су рођени "лоши", тако се осећају јер њихови родитељи нису волели њихов темперамент.

(Видети такође: Запиркивање (40), Усамљеност (138).)

Теплање

Теплање беби је инстинктивно, исправно и добро, али када напуни годину дана и почне спонтано да изговара прве речи, родитељи треба да избегавају опонашање симпатичног деčјег говора. Када телују детету овог узраста, значи да га сматрају млађим но што јесте. Оно то схвата и зато не воли да му се тела. Сећам се једне књиге о развоју говора код деце у којој је испричана следећа прича. Отац је дошао кући са посла и отишао у купатило да посправи свог двогодишњег сина, који се купао.

"Шта радиш?", питао га је отац.

"Играм се са својом љубом", одговорио је син.

"О, ти се играш са својом љубом, зар не?", даље је питао отац.

"Не, већ са својом *љубом*", одговорио је син.

"О, са својом *љубом*?", наставио је отац.

"Да, са својом љубом", завршио је син.

Међутим, лично не волим супер-одрасли, "клинички" приступ неких родитеља који експлицирају, на пример, да се каже "пенис" уместо "пиша" и "phallicus" уместо "пупак". Овим напомињем да је сасвим природно да мала деца (нарочито

између треће и шесте године) сматрају да су њихове гениталије и гениталије других људи, као и други "лични" органи и телесне излучевине баш забавни и зато их називају "паљњивим именима".

(Видети такође: Регресија (113).)

Туча

Агресија је животна сила или примарна мотив самоочувања, који је важнији од свих других. Она се најпростије испољава тучом. Агресија је комплементарна са нежношћу која произилази из љубави. Љубав се учи постепено, у току свих етапа развоја и зато је природно да дете буде склоно тучи, све док дозвољено не одрасте и научи да креативно замени и сублимира агресију, исто као и да је превлада нежношћу. Пошто је у етапи између шесте и дванаесте године код детета уназлив страх од смрти, прави начин да оно покаже самопоштовање је да се храбро одбрани када га нападају. Групе деце овог доба су много више склоне да се бију – него деца било којег другог доба – јер је то најмање сексуална етапа у развоју после треће године. С обзиром да нашу основну животну енергију чине агресивна и сексуална енергија, када је сексуалност развијено потиснута, сразмерно расте агресивност. Биолошки фактори утичу да деца испoљавају агресију (физичком) тучом, док су девојчице склоније психолошкој агресији.

(Видети такође: Агресија (19), Свађање (119), Силедијство (126).)

У

Уредност

Сва деца су много више неуредна него што би то њихови родитељи желели. Она су најуреднија од шесте до дванаесте, а најнеуреднија између дванаесте и шеснаесте године, што је природно за те етапе развоја. Уредност *није* питање морала, мада је родитељи често од деце захтевају као да јесте. Строге моралне опомене око уредности у доба пубертета без икаквог су дејства, пошто је дете тада не само крајње пркосно (што је природно), него у тм опоменама и јасно види лаж. Чак и у овој етапи, дете може *присилити* да не краде, не вара, не лаже, јер *долекме* поштује моралне принципе, али савршено добро зна да уредност није везана за морал, због чега неће испуњавати родитељске жеље у том погледу.

У ствари, уредност је нешто што родитељи воле – као плави тепих или вечеру у седам узече. Ако су родитељи довољно искрени да то признају, лакше ће се договорити са дететом – чак и у периоду између дванаесте и шеснаесте године – да оно са довољно добре воље позитивно реагује на "знам да ти то није важно, али би ми заиста било јако драго, ако би уредио своју собу" или "направимо договор: ако ти јутрос уредиш своју собу, ја ћу ти поподне купити нове фармерке које сам ти обећала" или "даћу ти по једну овакву новчаницу за сваку кесу пуну отпадака".

(Видети такође: Подмишљање (96).)

Урођене и стечене мане

Сви смо рођени са слабостима и талентима. Свако људско биће је "изнад просека" у неким атрибутима и способностима и "испод просека" у неким другим. Дубоко верујем да број и

степен наших слабости и талената немају никакве везе са срећом коју доживљавамо у животу. Као и у игри карата – сама нам је дато случајно "дељење" и колико ћемо уживати у игри зависи од тога колико смо вољни да опипрамо најбоље, а не најгоре и да постигнемо највише, а не најмање. Прегршт добрих карата које без икаквог напора осигуравају "велики слем" (играње најаче игре у бриџу, прим. прев.) не мора значајни пријатност у игри, док у партији у којој имате јако лоше карте, вештом игром можете постићи велико задовољство.

Ниједно дете, као и одраслу особу, не смемо да грдимо, жалимо или штитимо због слабости које има, већ треба да га охрабримо да *развије талената из ње своје слабости*. Дете које има врло несрећан породични живот може да се издигне тако што ће постати социјални радник или психотерапеут; особа која муца може с пуно труда постати добар говорник; напуто дете може постати наставник који ради са глувима; дете са ожиљком на лицу може бити стручњак за улепшавање или пластични хирург. Родитељи чине дете јако несрећним ако га присиљавају да постигне нешто што оно никако не може постићи – дете малог раста не може постати олимпијски рекордер у скоку у вис. Али, свако дете треба охрабрити да тежи овом циљу који му делује *гошћом* недостижним, ако му труд да испуни тај циљ пружа највеће могуће задовољство.

Људи који познају себе и знају своје слабости (телесне или психолошке) и који су страшно посвећени превазилажењу својих недостатака (и у том процесу лече и друге који имају сличне мане), често доживљавају најдубље могуће задовољство у животу.

(Видети такође: Забринутост око деце (38), Зависност од родитеља (39), Напарена деца (74).)

Усамљеност

Усамљеност је неспособност да се буде сам и срећан. Заиста је здраво да свако има потребу да понекад буде сам, исто као што жели и волн друштво. Људи се међусобно разликују по темпераменту и по томе колико желе да буду са другим људима, а колико желе да буду сами. Не очекујте да ваше дете има исте жеље као и ви. Поштујте његов уробиени темперамент.

Међутим, независно од уробиених разлика у темпераменту, идеално би било да научимо децу да на прихватљив начин прилагоде свој темперамент у односу на спољашње околности. Дете које је природно самотњак треба научити да прихвати и неке ситуације када је обавезно да буде друштвено; а дете које је природно друштвено треба научити како да прихвати тренутке у којима мора да буде само и при томе – да ужива.

Ако је дете најчешће усамљено зато што га друга деца избегавају, постоји сигурно неки озбиљан проблем у његовом опхођењу са другима. Овде се треба приоритетно посветити како не би своју слабост пренело и у "одрасли" живот, када ће његова неспособност социјализације бити јако умањена. Ако не умете да откријете разлог што друга деца избегавају ваше дете, консултујте његовог учитеља који ће вам вероватно дати корисна обавештења. Природно је да нежни родитељи мисле добро о својој деци, али треба да имају храбрости (ако је то потребно) да се суоче са стварношћу, да њихово дете има неку неприхватљиву карактерну особину коју треба исправити, како би га друга деца пожелела за друга.

(Видети такође: Другари (34), Друштвеност (34), Пријатељи (102), Темперамент (135).)

Усвајање деце

Природно је и неизбежно да усвојено дете покаже радозналост за своје биолошке родитеље. Уз то је природно што осећа кривину због своје радозналости, пошто верује да она значајно изиђу родитеља који су га усвојили. Дужност ових родитеља је да јасно и отворено ослободу кривине усвојено дете и охрабре га да већ на почетку свог одраслог живота направи контакт (ако је то могуће) са биолошким родитељима. Ако нема никакве информације о биолошким родитељима, дете ће их на свој начин замислити, тако да ће их се истовремено плашити и неодобљиво ће га привлачити. Овако помешане слике могу умањити способност да оствари трајне интимне везе у каснијем животу. Када усвојено дете одрасте проживљавање помешана осећања подељене оданости која се могу исподјелити честим несрећним обрасцима интимности. На пример, склопиће брак са једном особом (која метафорички представља родитеље који су га усвојили) а истовремено ће се заљубити у неку другу.

недостатку особу (која метафорички представља његове биолошке родитеље).

У људском мишљењу се као најбитнији појмови формирају "добро" наспрот "лошег". Сва деца обавезно пролазе кроз стапе у којима виде родитеље као "потпуно добре" или као "потпуно лоше". Тек када дођу у фазу зрелости, схватиће да у сваком од нас постоји и добро и лоше. Већина нежних родитеља усвојене деце инстинктивно се уздржава да каже детету да су његови биолошки родитељи "лоши", а верујем да би била грешка, ако би ту поставку окренули и сматрали их потпуно "добрим". Било би најбоље да на морално неутралан начин информишу дете о свим познатим чињеницама о биолошким родитељима и охрабре га да, ако је то могуће, са њима успостави контакт. Дете је генетски предодређено да овај процес доврши на здрав начин и сигурно ће их више волети (никако мање) због добре воље и спремности да му дозволе да са биолошким родитељима оствари најбољи могући однос. (Видети такође: Добро и зло (32).)

Учење

Наша интелигенција тражи стимулацију. Без обзира на ниво деље природне интелигенције, који може бити "изнад просека", "просечан" или "испод просека", детету је потребно и има право на дубоко задовољство које пружа учење. Године детињства су врло драгоцене, као неповољив део живота у коме нам је биолошки дато да с пуно воље и одушевљења учимо. Знање усвојено у детињству остаје дубље и трајније запамћено него све друго што ћемо икада научити. Стимулишите и хвалите своје дете и проширујте му интелигенцију; немојте оклевати да му наметнете учење *најлакше* аритметичких формула, неке поезије ... или оног што већ желите – јер је то нешто што ће га кривити целог живота.

(Видети такође: Матерњи језик (67), Радозналост (103).)

Флексибилност

Флексибилност је вредна и привлачна карактеристика сваког људског бића. Парадоксално је да њу поседују само особе које су јако самодисциплиноване и које умеју да се контролишу, јер флексибилност укључује способност да се толерише одређен степен неизвесности. Ова способност зависи од претходно постигнуте дубоке сигурности засноване на општем реду, контроли и предвидљивости у животу те особе.

Флексибилност у родитељским ставовима и понашањима према деци се разликује од испразне, лење, претеране попустљивости која, понекад, може да личи на флексибилност – а у ствари није.

Добро одгајано дете, уз контролу која му је наметнута од прве године па кадаље, постиже знатан степен сигурности, али све до треће године није способно да схвати вредност родитељске флексибилности.

После треће године, родитељи постепено могу учити дете да буде флексибилно, *повремено* одустајући од чврстих правила којих се обично придржавају (на пример, да остане мало дуже будно јер жели да види неког госта кога воли, да може понекад да се "чисти" чоколадом пре ручка, када касно увече дође кући да "прескочи" купање јер је уморно и једино жељено спавања).

Када сте у дилеми шта да учините, направите грешку и будите *нефлексибилни* (да вам се не би десило да дете уради нешто непредвидљиво, што би вас натерало да зажалите што сте били флексибилни). Ваше дете ће бити сигурније и зато срећније.

(Видети такође: Контрола (54), Лагање (60), Одлучност (90), Претерана попустљивост (100), Рутинa (116), Савест (118).)

Фобије

Фобија је ирационална концентрација страха везаног за одређени предмет или искуство. Фобија се може стећи и само једним доживљајем у коме страх постоји истовремено уз нешто потпуно безазлено у околини, ако то безазлено постане стално присутно у сећању на страх. На пример, дете може да стекне доживотни страх од браде, ако при првом одласку код зубара који носи браду, доживи јаку повреду.

Фобија може бити веома патолошка, ако се јавља према неком предмету или искуству са којим се врло често и неизбежно срећемо у свакодневном животу. Тако фобија од миша или плавца, значи већи патолошки степен у поређењу са страхом од змије. Фобије ће се у свакодневном животу више јављати код оних особа код којих се чешће јавља страх према разним предметима и ситуацијама. (Подсвесни ум је заиста јако mudar да нађе начин да се ослобди!)

Верујем да многе фобије које нам се јављају у свакодневном животу не треба лечити, јер се може догодити да се појаве друге, нове фобије, које ће се можда свакодневно испољавати.

Фобију која представља сметњу детету у свакодневном животу је најбоље лечити коришћењем родитељске "магije". *Фобију од цркава*, која се јавља изненада (а разликује се од припадности детета уз своју мајку у првим данима одласка у обданиште), родитељи треба да протумаче као манифестацију неке озбиљне болести која захтева психотерапеутску помоћ. Најгора од свих је фобија *од хране* која се манифестује анорексијом и директно угрожава живот. Она захтева дужу и напорну психотерапију да би се излечио дубок и озбиљан проблем скривен испод симптома фобије.

(Видети такође: Анксиозност (20), Магично мишљење (66), Одбијање узимања хране (анорексија nervosa) (85), Страх (130).)

Фрустрација

Неизбежно је да се неке наше жеље у животу испуне а неке не. У првих неколико месеци живота, родитељи чине највише што могу да испуне све бебине жеље и на тај начин њену фрустрацију своде на минимум. После тога, у интересу деце заштите и због поштовања друштвених правила — као и због

здравља самих родитеља, који исто тако имају своје жеље — дете све више и више прихвата и то радо, да не може имати све што пожели, или бар не одмах. Од тога како успевамо да обуздамо своју реакцију на осујећеност зависи будућност целокупне цивилизације. Још од најранијег детињства намагамо реакције на осујећеност, а да ли ће се оне ретко или често испољавати некоонтролисаним жестиним, зависи од тога како смо и колико "цивилизовани".

(Видети такође: Контрола (54), Љубав (65), Напаци беса (74).)

Хиперактивност

Сасвим је природно и нормално, како код деце, тако и код одраслих, да се једни лакше узнемире од других, да су једни мање а други више нервозни. Ове карактеристике обично припадају појму "хиперактивности". Без обзира да ли дете има или нема неки медицински проблем који потврђује овај закључак, сигурно је да нема никакве користи ако му дамо до знања да га сматрамо хиперактивним. Оваква карактеристика је штетна за дете из два разлога: прикривено га дефинише као неизлечиво "лоше", док му у исто време даје слободу да се узек понаша "хиперактивно", јер смо му дали до знања да му "нема помоћи".

Родитељ треба да размишља о позитивним, а не о "хиперактивним" особинама свог детета, описујући га – ако га уопште мора некако описати – као врло енергично и осетљиво и помажући му да пронађе конструктивне, самопошћујуће и стимулишуће активности у којима ће истрошити енергију.

Често је хиперактивност последња деље алергијске осетљивости на вештачке боје и заслађиваче хране. У том случају избаците ове супстанце из деље исхране и симптомима хиперактивности ће се изгубити.

(Видети такође: Урођене и стечене мане (137).)

Хомосексуалност

Изгледа да су неки људи рођени да буду хомосексуални, а други хетеросексуални, независно од супротног условљавања. Ипак, постоји обиље чињеница које указују да породични живот, посебно између треће и шесте године, за огромну

већину деце има велики утицај у одређивању њихове сексуалне оријентације.

Хомосексуалност код одраслих је *биолошки* абнормална појава. То је и друштвени проблем који треба избећи, ако је могуће, тако што ћемо свако дете старије од три године јасно охрабрити да се идентификује са родитељем истог пола док ћемо му ускраћати превелику посесивну блискост са родитељем супротног пола.

(Видети такође: Од треће до шесте године (8); Одређеност полова (90); Сексуалност (120); Старање (129).)

Храброст

Постоји фина разлика између храбрости, као врлине коју показујемо у ситуацији неизбежног бола – како телесног тако и психичког – и њеног "нехуманог" испољавања хладним потискивањем емоција чврстим стискањем горње усне (што се често сматра пожељним). Као и код многих других питања везаних за подизање деце у којима је значајно питање мере, тако се и овде од родитеља испуњених љубављу захтева да само до одређене границе подржавају врлину храбрости.

(Видети такође: Болест (24); Заштитавање (42); Пружање утехе (107).)

Храњење

За сва људска бића, храњење би требало да буде једно од највећих могућих задовољстава у животу. Природно је да највећи број беба и мале деце жели да једе мање него што највећи број родитеља (нарочито кад је у питању прво дете) мисли да би "требало". (А највећи број старије деце жели да једе више него што њихови родитељи мисле да је то потребно!) Приписивати дете да једе више по што оно заиста жели, посебно између прве и треће године, ствара код њега предуслов да једење доживи као напријатну дужност, што ће га, можда, пратити до краја живота. Немојте дете подмићивати пудингом да би појело месо и поврће, јер му тако на прикривен начин указујете да није пријатно јести месо и поврће; уместо тога му без икаквог коментара дајте пудинг, чак и када је појело сасвим малу

Цмиздрење

Цмиздрење деце странно играча родитеља, мада га у доба између прве и треће године треба прихватити као прелазну фазу између плакања, као јединог начина саопштавања бебиних потреба, и потпуне вербалне артикулације осећања и жеља детета. Родитељи треба да обесхрабре цмиздрење тако што ће ускратити детету све што на тај начин тражи. Спремно и радо испуњавајте све деचे жеље, кад год је то могуће, ако су оне показане на јасан, а не на цмиздрећи начин.

Највише од свих цмиздре размажена деца.
(Видети такође: Припијеност уз родитеља (102), Размаженост (111).)

количину меса и поврћа. (Ако вам се ова идеја не свиђа, немојте правити пудлинг!). Охрабрујте дете да стекне доживотне "турманске" склоности, нудећи му мање но што ви мислите да би оно желело, тако да може да тражи још. Једане није морални проблем и зато није добро рећи (чак и када то делује као похвала) како је "баш добра девојчица" што је појела своју вечеру. Много боље је уз осмех питати: "Да ли је било укусно?". Када деца (и одрасли) не воле нека јела (добро би било да их буде што мањи број), то треба поитовати, али верујем да треба охрабривати склоност ка разноврсној исхрани (као и сва добра живота искуства). Мислим да није лако када дете (или одрасли) залуши нос или прави неки коментар којим одбија понуђено јело. Да то не би радило, треба га још од малих ногу научити да понуђено јело — ма колико му се не допадало — једноставно одбије са "не, хвала". Ако дете одбије оброк који му је мајка припремила, не треба му нудити алтернативу (осим ако је болесно). Његово одбијање треба лежерно прихватити као знак да није гладно и да може да сачека до следећег obroка.

Због тога неће скапати од глади.
(Видети такође: Бирање (23), Одбијање узимања хране (анотексис петвоза) (85), Претерано узимање хране (булимја) (101).)

Чедност

Између нездравог срамљења и нездраве бесрамности је врло мала разлика. Нездраво срамљење нас чини превише пову-суалност. Нездрава бесрамност своди наш појам сексуалности само на нагон и разара могућност доживљавања секса као најлепшег израза љубави, што је најужбудљивија доживљај који нам живот може пружити.

Пракса показује да се најбоља равнотежа између срамљења и бесрамности, вероватно, постиже тако што детету до треће године дајемо дозволу да буде *бесрамно*, а између треће и шесте године учимо га да се *срами*, јер тада први пут постаје потпуно свесно различитости полова и јасно зна ком полу припада.

Можда је најбоље да родитељ супротног пола избегава да буде наг пред дететом старијим од четири године. Сигурно је да ће дете показати инстинктивну чедност када буде у пубертету, родитеља истог пола, а вероватно ће бити крајње уздржано у показивању свог тела том истом родитељу – да и не помињемо родитеља супротног пола. Родитељи треба да поштују чедност код своје деце у пубертету, као и њихову растућу жељу за приватношћу.

(Видети такође: Дозволе (33), Инцест (46), Искреност (48), Сексуалност (120).)

Школа

Полазак у школу је јако важна прекретница у дететовом животу, јер тада почиње значајније да се везује за људе који не припадају породици и да води рачуна о самом себи без присуства мајке. Такође, полазак у школу је значајан и директив моменат за родитеље, јер постају у потпуности свесни да здраво родитељство значи смањње њихове зависности од деце и деље зависности од њих.

(Видети такође: Заштитивање (42), Наставници (77), Самосталност (118).)

Шљепкање

Шљепкање руком, како психолошки тако и телесно, има иста својства као и батине, иако га родитељи често користе и бране као најкорисније средство за дисциплиновање деце. Пош-жавајуће је када јака особа насрне на слабију. Овим начином васпитања родитељ успева да контролише деље понашање само привремено. Шљепкање усађује детету став да је "сила јача од права" и осим што је у потпуности непотребно, оно је и неуспешно као средство за контролisanje или дисциплиновање деце.

(Видети такође: Дисциплина (32), Казна (51), Контрола (54).)